

წიგნის მაღაზია „ცოდნა“-ს გამოცემა № 49.

იმერეთის მეფე

სოლომონ მეორე

(1908-1910 წ.)

ალ. ხახანაშვილისა.

ტფილისი.

1911 წ.

მსწრაფლ-მბეჭდავი „ცხოვრება“ გაბაევის ქ. სტამბა № 4.

წიგნის მალაზია „ცოდნა“-ს გამოცემა № 48.

მეფე იმერეთისა

სოლომონ მე-II

ისტორიული წერილი

პროფ. ალ. ხახანაშვილისა.

ტფილისი.

სტამბა „გუტენბერგი“, ოლგ. კუთ. სლევც. ქ. № 1.

1910

მეფე იმერეთისა

სოლომონ მე-II

წინასიტყვაობა.

1910 შესრულდა ასი წელიწადი, რაც იმერეთის სამეფო შეუერთდა რუსეთს. იმერეთის უკანასკნელი მეფის მოღვაწეობა დაკავშირებულია იმ რთულ გარემოებათა ვითარებასთან, რომლის გამონასკვამ და ხმლით გაკვეთამ მოულო ბოლო დასავლეთ საქართველოს სამეფოს. ამიტომ ჩვენ მოკლეთ გავაცნოთ მკითხველს ცხოვრება სოლომონ მეფისა და მივუწყოთ ტანჯულს გვირგვინოსანს იმ საწყაოთი, რომლის ღირსიც გახდა იგი მიუდგომელ ისტორიის მსჯავრის წინაშე.

სოლომონ II, მეფე იმერეთისა, ტახტზე ასვლამდე იწოდებოდა დავითად. იგი იყო ძმისწული სოლომონ პირველისა, ძე არჩილისა, შვილისშვილი ირაკლი მეორისა და დარეჯან დედოფლისა. როცა გარდაიცვალა სოლომონ პირველი (1784 წელს), დავითი დარჩა თორმეტის წლისა. რადგანაც ამ სოლომონ მეფეს არა ჰყავდა ვაჟიშვილი, ამიტომ ირაკლი II-ს მოეწადინა იმერეთის ტახტის მემკვიდრედ აღიარებულ ყოფილიყო მისი შვილისშვილი, მოხსენებული დავით არჩილის ძე. სოლომონ მეფეც დასთანხმდა და შვილად-მემკვიდრედ მიიღო დავითი. მაგრამ როცა სოლომონ I გარდაიცვალა, ერმა მეფედ მოისურვა ისეთი პირი, რომელიც ასაკში იყო მოსული, და არა მცირე-წლოვანი ყმაწვილი, როგორც იყო დავით არჩილის ძე. სასახლის კაცებმა ტახტის ღირსად დაინახეს მეორე ბატონიშვილი, ისიც სახელად დავით, ხოლო ძე გიორგისი. გიორგი იყო ძმა სოლომონ პირველისა. ამ გიორგის ძე, დავითი, 29 წლისა გახდა, როცა გარდაიცვალა სოლომონ I. იგი ცხოვრობდა კაი ხნით აღმოსავლეთ საქართველოში, მაგრამ იდროვა და მეფის სიცოცხლეშივე დავით გიორგის ძე დაბრუნდა ტფილისიდან იმერეთს, სადაც ჩაიბარა მეფისაგან წართმეული საუფლისწულო მამული. აი, ეს დავით გიორგის

ძე, 29 წლის ვაჟკაცი, ამჯობინეს 12 წლის დავით არჩილის ძეს და ერთხმად აღიარეს იმერლებმა თავიანთ მეფედ. სარდარმა პაპუნა წერეთელმა დიდი სამსახური გაუწია დავით გიორგის ძეს, თავის ცოლის ძმას, და გაამეფებინა იგი იმერეთში. მოსალოდნელი იყო არეულობა დავით არჩილის ძის ბედის გამოსაბრუნებლად, მაგრამ რუსეთის წარმომადგენელმა პოლკოვნიკმა ბურთაშევმა და მაქსიმე კათოლიკოზმა მიიღეს საშუალება, რომ ხალხი დროებით დაეწყნარებინათ და ეცნათ კანონიერ მეფედ გიორგი დავითის ძე.

*) Бутковъ. Матеріалы для новой исторіи Кавказа.

– 6 –

ავიდა რა იმერეთის ტახტზე, დავით გიორგის ძემ მაშინვე გაგზავნა ელჩები რუსეთში, მსგავსად სოლომონ I მაგალითისა, და ითხოვა დედოფლის ეკატერინე მეორისაგან შეწყნარება და მფარველობა. ელჩებად იყვნენ ამორჩეულნი სარდალი და სახლთხუცესი ზურაბ წერეთელი, ძმა მოხსენებულის პაპუნა წერეთლისა, პირველი მდივანბეგი დავით კვინიხიძე და კათოლიკოზი მაქსიმე. ზურაბ წერეთელმა 1785 წ. 8 ივლისს მიართვა პეტერბურგში თავ. პოტიომკინს წერილი, სადაც განმარტავდა, რა სარგებლობის მოტანა შეეძლო რუსეთისთვის იმერეთის შეერთებას. ამავე დროს მეორე წერეთელი, პაპუნა, ზურაბის ძმა, ძირს უთხრიდა მეფეს დავით გიორგის ძეს შიგ იმერეთში. პაპუნას დახმარებით გამეფებული დავით გიორგის ძე მოექცა სრულიად სხვა პირის გავლენის ქვეშ და არ გაუმართლდა პაპუნას სამეფოში პარპაშობის იმედი; მეფესთან დაახლოვებულმა ქართლიდან გამოქცეულმა ელიზბარ ერისთავმა, რომელსაც ბრალდებოდა ირაკლი მეფის წინააღმდეგ შეთქმაში მონაწილეობის მიღება, არ დააკმაყოფილებინა არც მცირეწლოვანი დავით არჩილის ძე, სოლომონ პირველის მიერ მემკვიდრედ აღიარებული, და არ დააჯილდოებინა თვით პაპუნა წერეთელი იმ ციხე-სოფლებით, რომელთა დასაკუთრებისთვისაც მას ხარბი თვალი ეჭირა. ამგვარად, მცირე-წლოვანი ირაკლი მეფის შვილის-შვილი დავით

არჩილის ძე და პ. წერეთელი შეაერთა ბედმა და ჩააფიქრა, როგორ დაედწიათ თავი მოულოდნელად გაბმული ქსელიდან. რაკი ირაკლი მეფემ თავის შვილის-შვილი მხოლოდ დავით მეფის კეთილ სინიდის მიახლო და მათ განხეთქილებაში მონაწილეობას არ იღებდა, ამიტომ წერეთელმა და მასთან თავადმა წულუკიძემ მიჰმართეს ახალციხის ფაშას სოლეიმანს და თავიანთ განზრახვას მომხრენი მოუპოვეს.

სოლეიმან-ფაშა ახალციხელი და მასთან ომარხანი ავარელი საქართველოს ორივე მხრიდან სწეწდნენ. ამათ სასიამოვნოდ დარჩათ იმერეთში აღგზნებული შინაური განხეთქილება და არე-

- 7 -

დარევა. ამათ მხარი დაუჭირეს მეფე დავითის მოწინააღმდეგე დასს. პაპ. წერეთელსა და თავ. წულუკიძეებს 1786 წ. ზამთრის დღეებში ჩააბარეს 500 ლეკი და 1000 თურქი იმერეთზე დასაცემად და ასაკლებად. მაგრამ ბედმა შემოსეულს ჯარს უმტყუნა: მეფე დავით გიორგის ძის რაზმმა დაამარცხა შემოსეული მტერი და მათ წინამძღვართ - წერეთელსა და წულუკიძეს, წართვა სოფლები და მამული. 1787 წ. შემოდგომამდის გამაგრდნენ დასჯილნი თავადნი მიუვალს ციხეში და შემდეგ კი გაიქცნენ და თვით მცირე-წლოვანი, მეფედ აღიარებული დავით არჩილის ძე, იძულებული შეიქმნა თავი შეეფარებინა ახალციხეს, სადაც დარჩა 1789 წლამდის.

ამგვარად, გამარჯვებული დარჩა დავით გიორგის ძე და შეუდგა სამეფო ტვირთის ზიდვას. მის განმტკიცებას ხელი შეუწყობა რუსის მთავრობამაც. როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, დავით გიორგის ძემ ტახტზე ასვლის შემდეგ გაგზავნა ელჩები რუსეთს მფარველობის სათხოვნელად. მართლაც, დავით გიორგის ძეს მოუვიდა გენერალ პოტემკინისაგან 4000 ოქრო და ამასთანავე დაავალა თავის მხრივ იმერეთში გამოგზავნილ პოლკოვნიკს ჟეგულინს მშვიდობიანობა ჩამოეგდო იმერთა შორის, შეერიგებინა მეფე დავით გიორგის ძე ამბოხებულ თავადებთან და დაემეგობრებინა დადიან-გურიელთან გარეშე მტერთა მოსაგერებლად. ხოლო რადგან სრული წესისა და ერთსულობის განმტკიცება მოითხოვდა მცირე-წლოვანის დავით არჩილის

ძის იმერეთიდან განდევნას, ამიტომ უნდა ჩაეგონებინათ ამ ბატონიშვილისთვის წასულიყო რუსეთს დედოფლის მფარველობის ქვეშ იმ იმედით, რომ შემდეგ ბედს იქნება ერგუნებინა სოლომონ მეფის მემკვიდრეობა.

დავით არჩილის ძემ არ მიიღო ეს მოწოდება. ამან არჩია ახალციხეში დარჩენა და ხუთიე-ქვსი წლის ბრძოლის შემდეგ მიზანსაც მიაღწია. დავით არჩილის ძემ შემწეობა სთხოვა ირაკლი მეფეს, რაკი მიაღწია ახალციხიდან ტფილისამდე. ირაკლიმ გაგზავნა იგი ოდიშს გრიგოლ კაციას ძე დადიანთან.

– 8 –

ამ უკანასკნელისა და ქართლ-კახეთის ბატონიშვილის დავითის დახმარებით დამარცხდა იმერთა მეფე: დავით გიორგის ძე ტახტიდან გადმოაყენეს 1790 წ. სამეფო სკიპტრა აიღო დავით არჩილის ძემ და დაირქვა სოლომონ მეორე. დავით გიორგის ძე კი გაიქცა ახალციხეში და იქნე გარდაიცვალა 1795 წ. ხოლო დავით არჩილის ძე, გამეფებული სოლომონ მეორის სახელით, შეითვისა ირაკლი II-მ, როგორც საყვარელი შვილის-შვილი და სანატრელი მემკვიდრე იმერეთის ტახტისა.

სოლომონ მეორეს ამის შემდეგ მოელოდა განუწყვეტელი უსიამოვნობა. ჯერ ეს ერთი, რომ განდევნილი მეფე დავით გიორგის ძე არ შეურიგდებოდა უბრძოლველად თავის მწარე სვეს. მართლაც, პატივ-ახდილი მეფე შემოესია იმერეთს დაქირავებული ლეკების ჯარით, დაამარცხა სოლომონ II და განდევნა სამეფოდან. ხალხმა მეფედ იცნო კვლავ დავით გიორგის ძე. ახლა სოლომონ მეორეს გაუხდა სახვეწარი საქმე. მოვიდა იგი ქართლს, შეაბრალა თავი ირაკლის და ამის შვილის-შვილის იოანეს დახმარებით დაიბრუნა იმერეთის ტახტი და განდევნა ლეკები და თურქები, რომელნიც დავით მეფეს ეხმარებოდნენ. სოლომონ მეფემ დროებით დაამშვიდა იმერეთი და თვით განდევნილს დავითს, ირაკლისა და ახალციხის ფაშის დახმარებით, პირობა დაადებინა, რომ წინააღმდეგობას აღარ გაუწევს და მოხრილი თავით დარჩება საცხოვრებლად იმერეთში.

მაგრამ ამით, რასაკვირველია, არ გათავდებოდა დავითის ფარული მოძრაობა სოლომონის წინააღმდეგ. მიიმხრო-რა მან გრიგოლ დადიანი, ოსმალთაგან 1784 წ. მეფედ წოდებულ-ლი თავადი აბაშიძე და ახალციხის ფაშა, დავითმა განიზრახა სოლომონის მწიკვლა. როცა ეს საიდუმლოება გამომჟღავნდა, დავითმა შეჰვიცა ერთგულებაზე და ამანათად გაუგზავნა სამის წლის შვილი კონსტანტინეც, რომელიც სოლომონ მეფემ რაჭაში მუხურის ციხეში დაატუსაღა. ამის შემდეგაც

– 9 –

არ დასცხრა მანც დავითი; ქიშპობა არ მოისპო. მან ალა-შფოთა გრიგოლ დადიანი და ომით შეაბა იმერეთს.

სოლომონმა დაამარცხა დადიანი, გააქცია იგი აფხაზე-თისკენ და მის ადგილას გაბატონა უმცროსი ძმა მისი მანუ-ჩარ, ხოლო თვით დავით კი გაიქცა ახალციხეს.

არ გავიდა დიდი ხანი და სოლომონს კვლავ წინააღმდეგა გრიგოლ დადიანი აფხაზთა, გურულთა და ლეკთა დახმარე-ბით. შეერთებული ჯარი მოადგა კოტატის *), მაგრამ, და-მარცხებულნი სოლომონის მიერ, გაიფანტნენ და დროებით გაყუჩდნენ. გადაყენებული დავით მეფე, მომწყვდეული ახალ-ციხეში, იმედს არა ჰკარგავდა თურქთა დახმარებით ტახტი დაებრუნებინა. რუსეთმა კი თავის ბედის წერას მიანდო იმე-რეთის საქმეები. ირაკლი II დახმარებას არ აკლებდა სოლო-მონს და მოაშველა კიდევ ბატონიშვილი ალექსანდრე არ-ტილერიით. იმერეთში საომრად სამზადისს ბოლო მოულო-დნელად მოელო. 1795 წ. თებერვალში გარდაიცვალა ახალ-ციხეს ყვავილით დაავადმყოფებული მეფე დავით. ამის შვილი კონსტანტინე დარჩა მზევლად სოლომონს, ხოლო იმის ცო-ლმა ანნამ თავი შეაფარა ირაკლი მეფის მფარველობას. სო-ლომონ მეფე. ირაკლის შუამავლობით, შეურიგდა გრიგოლ დადიანს და დაუბრუნა მას სადადიანო. ერთობის გასამტკი-ცებლად სოლომონმა შეირთო ცოლად დადიანის დაი, ხოლო შვილზე, ნინო გიორგის ასულზედ. ამ ნათესავური კავშირის დაჭერით ისარგებლა სოლომონ მეფემ იმერეთის სამეფოს საქმეების მოსაწყობად და მშვიდობიანობის დასამყარებლად.

იმავე წელს (1790), როდესაც სოლომონ II ავიდა ტახტზე, იგი შეეკრა ხელწერილით – ტრაქტატით მეფე ირაკლის და გურია-სამეგრელოს ბატონებს. ამ ტრაქტატის ძალით, ირა-

*) Дубровинъ. Исторія войны и владычество русск. уа Кавказѣ, т. III и IV.

– 10 –

კლი II, სოლომონ II, დადიანი გრიგოლ და გურიელი სიმონ აღიარებდნენ ერთობას გარეშე მტერთა წინააღმდეგ, ჰპირდებოდნენ ერთმანეთს დახმარებას მშვიდობიანობის დასამყარებლად, აღუთქვამდნენ ზრუნვას ოჯახის კეთილდღეობისათვის. რაკი სასურველი განწყობილება დაიჭირა მონათესავე მეფე-ბატონებთან, სოლომონმა ახლა მოინდომა რუსეთთანაც კავშირით დამეგობრება. ამ მიზნით მან გაგზავნა 1791 წ. პეტერბურგს ელჩად ცნობილი მგოსანი ბესიკი (ბესარიონ გაბაშვილი), რომელმაც ტფილისიდან გამოდევნის შემდეგ მასთან შეაფარა თავი. ბესიკს დაევალა გამოსთხოვოს რუსეთის მთავრობას იმგვარი ტრაქტატის ხელშეკრულება, რომელიც ეკატერინე მეორემ დაუდო ქართლ-კახეთის მეფეს ირაკლის 1783 წ.; გარდა ამისა, სოლომონის ელჩს უნდა ერჩია რუსეთისათვის დაეწესებინათ საკონსულო თანამდებობა ახალციხეს, ბათუმსა და გურიაში; დაერწმუნებინა რუსის მთავრობა, რომ მისთვის დიდად სასარგებლო იყო ნავთსადგურის გამართვა ფოთში, ბათუმში და ანაკლიაში (ოდიშში). ამასთანავე ბესიკს უნდა განემარტა აფხაზეთის ოსმალთა ბრწყალებსაგან განთავისუფლების აუცილებლობა, რათა ამ სამთავროში კვლავ აღორძინებულიყო ქრისტიანობა და რუსეთისადმი ერთგულება.

ხელშეკრულობამ *), რომელიც დაიდო ქართველთ მეფეთა და ბატონთა შორის, დაავალა მეფე სოლომონს დახმარება გაეწია ირაკლისთვის, როდესაც რუსეთთან დაახლოვებით საქართველოზედ განრისხებული სპარსეთის შაჰი აღამაჰმად-ხანი დაეცა 1795 წ. ტფილისს. სოლომონი კარგად ჰხედავს, რომ ქართლის დამცირება და შესუსტება იმერე-

თისთვისაც საჯნოა, და ამიტომ იგი 2000 კაცით გამოეშურა თავის პაპასთან ირაკლი მეფესთან, მტერთან გასამკლავებლად.

*) Цагарели. Документы, относящиеся до истории Грузии, т. II, вып. I.

– 11 –

სოლომონი გაჰყვა ირაკლის; ერევნისაკენ სპარსეთის შაჰის წინააღმდეგ, მაგრამ ჩქარა უკანვე დაბრუნდნენ. როცა შაჰი მოადგა ტფილისს, ომის წინ გამარჯვების უიმედონი ჯარის სიმცირის გამო, იმერეთის რაზმი გამობრუნდა თავის წინამძღოლით – ზურაბ წერეთლითურთ. ამ სასტიკს შეტაკებას ქართველთ და სპარსთა შორის რუსეთი შორიდან უყურებდა, თუმცა 1783 წ. ტრაქტატის ძალით მეფე ირაკლისა და იმპერატრიცა ეკატერინეს შორის, რუსეთი ვალდებული იყო დახმარება აღმოეჩინა. არამც თუ თვით რუსეთის მთავრობამ მოთხოვნილი ირაკლის მიერ 3000 კაცი არ გამოუგზავნა და მხოლოდ ქაღალდების მიწერ-მოწერით კმაყოფილდებოდა, არამედ კავკასიის მთავარ-სარდალს, გრაფს გუდოვიჩს, პეტერბურგიდან აგონებდნენ კიდევ, რომ მაინც და მაინც მეფე სოლომონს ნუ წააქეზებ ირაკლის მხარში ამოუდგეს დიდ განსაცდელის დღესაო. ამ საქციელით რუსეთს უნდოდა სტამბოლი არ მოენდურებინა, რადგან იმერეთს ხონთქარი უყურებდა, როგორც თავის სამფლობელოს. ამიტომ გარსევან ჭავჭავაძეც პეტერბურგის გარეშე საქმეთა კოლეგიას ურჩევს ტფილისის სპარსელების-მიერ აღების შემდეგ იმერეთს ნუ ააშფოთებთ და მოძრაობაში ნუ მოიყვანთ, თორემ ოსმალეთი მაშინვე ჯარს მიუსევს და დაიჭერს იმ სიმაგრეებს რომელიც ქუჩუკ კაინარჯის პირობის ძალით იმერეთს დაუთმოო.

მართლაც. უკვე 10 ოქტომბერს 1796 წ. გენერალი ზუბოვი სწერს ირაკლი მეფის ელჩს თავ. გარსევან ჭავჭავაძეს, რომ, პოლკოვნიკის სიროხნევის ცნობით, ოსმალონი აპირებენ ჯარის შესევას იმერეთში, რომ სოლომონ მეფე გადააყენონ და ტახტზე დასვან განსვენებულის დავით მეფის შვილი. ეს ხრიკები არ გამართლდა და სოლომონი დარჩა მეფედ. იმისი

ხასიათი და სიმტკიცე მაშინ გამოჩნდა, როცა ქართლ-კახეთის ბედი გადაწყდა. ირაკლი მეფის შვილმა გიორგიმ დიდ ხანს ვერ იმეფა. 1801 წ. განუტევა მან სული და საქართველოს ისტორიის ჩარხიც სხვანაირად დატრიალდა. ტახტის

– 12 –

მემკვიდრედ უკვე დამტკიცებული იყო დავით ბატონიშვილი, პირმშო გიორგი მე-XII, მაგრამ რაღაც ყალბად შედგენილ, ვითომ ირაკლის მიერ, ანდერძის ძალით, დავითს ტახტს წამოედავა ბატონიშვილი იულონი, ძმა გიორგი მეფისა.

ქართლ-კახეთი ორ დასად გაიყო: ერთი ნაწილი თხოულობდა დავითს, მეორე – იულონს. ამ უთანხმოებით სარგებლობდნენ მტერ-მოყვარენი და შინაურს განხეთქილებას ამწვავებდნენ. ამ ქვეყნის დამღუპველს ძმათა ბრძოლაში გახვიეს სოლომონ მეფეც. ბატონიშვილებმა ვახტანგმა და მირიანმა მიიმხრეს სოლომონი და მიაწერინეს იმპერატორ პავლესთან წერილი თხოვნით, რომ ქართლ-კახეთის ტახტი მიეცეს იულონს. ეს უთანხმოება ბიძასა და ძმისწულს შორის გათავდა იმით, რომ რუსეთმა ორივეს გამოსწერა ტახტი, უკან ჩამოაყენა დავითიც და იულონიც და საქართველო თავის სამფლობელოდ გამოაცხადა.

საქართველოს რუსეთთან შეერთებას შემდეგ ჯერი მიდგა იმერეთზედ. რუსეთის მთავრობა ცდილობდა ჩარეულიყო იმერეთის შინაურს საქმეებში და რჩევით თუ ცბიერებით სოლომონის სამეფოც დაეჭირა. შემთხვევაც ეძლეოდა ეტვირთნა უზენაესი როლი დაჩაგრულთა მფარველობისა და მშვიდობიანობის მცველისა! რუსის ჯარი იმოსებოდა შინაური განხეთქილების დროს მფარველ-ანგელოზის სამოსლით. როცა სოლომონ მეფემ მოინდომა დავით მეფის ქვრივის დედოფლის ანნას შეპყრობა ხეპ-ნისხევეში, კაპიტანმა ბარტენევმა იმერთა რაზმი გაჰვანტა და დედოფალი განსაცდელს გადაარჩინა. დაინახა-რა ანნამ თავისი გასაჭირი მდგომარეობა, გამოსწია ტფილისისკენ და 1801წ. სთხოვა მფარველობა გენერალს კნორრინგს. შეიწყნარეს დედოფლის ჩივილი და ნება მისცეს პეტერბურგში წასვლისა უმაღლესის კალთის ქვეშე დასამკვი-

დრებლად. ამასთანავე, განგებ დანიშნულის მოხელის სოკოლოვის პირით მოსთხოვეს სოლომონს, რომ ბატონიშვილი კონსტანტინეც გაენთავისუფლებინა და გაეგზავნა რუსეთს...

– 13 –

სოლომონმა ამის მაგივრად მოითხოვა, რომ რუსის ჯარი დახმარებოდა მას გრ. დადიანთან გასამკლავებლად. ამგვარად, ქართლ-კახეთის ბატონიშვილების საქმეში ჩაბმა და ბრძოლა გრიგოლ დადიანთან ხდებოდა რუსეთის მთავრობის მხრივ შეტაკების საბუთად სოლომონ მეფესთან. ეს ორნაირი დამოკიდებულება მეზობელ სამფლობელოებთან გახლა იმერეთის დაცემის მიზეზად.

სოლომონ მეფე თუმცა ტახტზე ავიდა გრიგოლ დადიანის დახმარებით, მაინც მას არ ენდობოდა და უმცროსი ძმისთვისა მანუჩარისთვის, უფრო უცებდა გული *). სოლომონისა და ახალციხელი შერიგ-ფაშას დახმარებით მანუჩარი ეურჩებოდა გრიგოლ დადიანს. მაგრამ როცა შერიგ-ფაშა ახალციხიდან განდევნეს, გრიგოლ დადიანმა ძალა მოიკრიფა აფხაზთა შემწეობით და შეწუხება ბევრი აჩვენა სოლომონ მეფეს. ასე გაგრძელდა საქმე 1802 წლამდის, როცა სოლომონ მეფემ გაიმძღვარა მანუჩარი და სამეგრელოს თავადაზნაურნი ლეჩხუმის დასაჭერად. სოლომონმა გაიმარჯვა იმდევად, რომ გრიგოლ დადიანს შერჩა მხოლოდ ორი ციხე – მური და ჩვეისი. ამ გაჭირვებულს მდგომარეობაში გრიგოლ დადიანმა, მთავარ-მართებლის თავ. ციციშვილის შუამდგომლობით, მიჰმართა რუსეთს და ითხოვა მისგან მფარველობა. რუსეთმა სათხოვარი შეუსრულა: 1803 წ. სამეგრელო რუსის ხელმწიფის ფრთას მოეფარა, თვით გრიგოლ დადიანი წმ. ალექსანდრეს ორდენით იქმნა დაჯილდოებული და რუსის ჯარიც გაუგზავნეს ორგულთა შესაბოჭელად. სოლო-

*) ბატონიშვილი დავით (მასალები საქართველოს ისტორიისათვის 1740-1840 წწ., ტფ. 1906, გვ. 56) ამბობს: წელსა 1789 ვინაითგან მეფე იმერთა მარადის სცდილობდა, რათა დასჩაგროს და გარდაადოს დადიანი გრიგოლ, ამისათვის კვალად გარდაიბირა მეფემ ქაიხოსრო გელოვანი, მოურავი ლეჩხუმისა. დადიანმა მიიყვანა თვისთან გელოვანი და

ღალატით მოკლა იგი და წარუგზავნა თავი მეფესა იმერეთს.

– 14 –

მონმა ხმა გაიკმინდა და დროთა ვითარებას მიმდინაერობას ყური წაუგდო. 1 4! 3 { 4

შუღლი და განხეთქილება სამეგრელოსთან ამით უნდა მოსპობილიყო. მაგრამ ერთსულობა და ნათესაობა ქართლ-კახეთის სასახლესთან სოლომონ მეფეს ავალებდა ბატონიშვილების საქმისთვის თვალი ედევნებინა, და რამდენადაც შეეძლო, დახმარება აღმოეჩინა. ეს საქციელი კი, რუსეთის მთავრობის შეხედვით, ღალატი იყო, და ღალატი კი თხოულობდა სასჯელს უღმობელსა და სასტიკს.

სოლომონ II კარგად ხედავდა, რა განსაცდელში იყო როცა უარჰყო რუსთ ხელმწიფის ბძანება და კონსტანტინე ბატონიშვილი, თანახმად სოკოლოვის წინადადებისა, არ გაანთავისუფლა მუხურის ციხიდან. დაახლოვებულნი მეფესთან პირნი, როგორც ქაიხოსრო წერეთელი, ურჩევდა მას დადინთან ომის გაგრძელებას, იქნება იმიტომაც, რომ ამ სარდალს იმედი ჰქონდა დაეჭირა სამეგრელოსაგან ომით წართმეული მამულები. გარდა ამისა, სოლომონის დედის დედა, დედოფალი დარეჯან, მეუღლე ირაკლისა, აგონებდა იმერეთის მეფეს არ შეეწყნარა რუსეთის მოთხოვნილება კონსტანტინე ბატონიშვილის განთავისუფლების შესახებ, რადგან რუსის მთავრობა განიზრახავდა დატყვევებული მემკვიდრის გამეფებას იმერეთში. ამავე აზრის ჩამგონებელნი იყვნენ ირაკლის შვილები იულონ, ალექსანდრე და ფარნაოზ, რომელთაც თავშესაფარად იმერეთი აირჩიეს და იქიდან აქეზებდნენ აჯანყებულს ქართლ-კახეთს.

სპარსეთიც ბანს აძლევდა ამათ და სოლომონს აფრთხილებდა – რუსის მთავრობას არ დაემორჩილოო. შაჰი ბაბა-ხანი სწერდა მას, რომ საქართველო შეადგენს მის სამფლობელოს ნაწილს და ამიტომ, თუმცა გიორგი მეფემ რუსის ჯარი ჩააყენა ტფილისში, მაინც სპარსეთი არ დაუთმობს რუსეთს და აგზავნის რაზმს იულონის დასახმარებლად და გასამეფებლად. სოლომონსაც იულონის მხარე ეჭირა და ელოდა სპარსეთის

მხრივ დახმარების შედეგს.

– 15 –

რაკი ეს მიდრეკილება სოლომონისა შეჰნიშნა რუსის მხრივ საქართველოში მთავარმართებლად დანიშნულმა გენერალმა ციციშვილმა, მიზეზი მიეცა ჩარეულიყო როგორც სამეგრელოს საქმეების მოწესრიგებაში, აგრეთვე თვით სოლომონის დასატუქსავად იმის ორგულობისთვის რუსეთის წინაშე. რადგანაც სამეგრელო რუსეთის მფარველობის ქვეშ *) იყო, ამიტომ თავადმა ციციშვილმა მოისურვა დადიანის და სოლომონის შეტაკებაში მონაწილეობა მიეღო. ხონთქარმა ხელი მოუმართა ამ საქმეში ჩასარევად. მართალია, სამეგრელო ოსმალს უზენაესს უფლობას ემორჩილებოდა, მაგრამ რუსეთთან მისი დაახლოვება სტამბოლს არ აწუხებდა, ხოლო ახალციხის დათმობას ხონთქარი არ შეიწყენარებდა. რაკი რუსეთსა და ოსმალეთს შუა მიწერ-მოწერით ამგვარად შეთანხმება მოხდა სამეგრელო-ახალციხის შესახებ, გენერალმა ციციშვილმა შეადგინა სამეგრელოს შემოერთების პირობის გეგმა და გაუგზავნა გრიგოლ დადიანს. ამან მოიწონა დადებული პირობა და ითხოვა მხოლოდ სწრაფად დახმარება სოლომონის წინააღმდეგ. მოლაპარაკება და დახმარება კი არც ასე ადვილი აღმოჩნდა. სოლომონი არ აძლევდა დადიანისა და ციციშვილის შუაკაცებს იმერეთზედ მისვლა-მოსვლის ნებას მაინც ბოლოს მოხერხდა სამეგრელოს სარვილის ასრულება და 4 დეკემბერს 1803 წ. გრიგოლ დადიანმა ფიცი დასდო რუსთ ხელმწიფის ერთგულებაზე.

სამეგრელოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ იმერეთი

*) დავით ბატონიშვილი ასე მოგვითხრობს (მასალები, გვ. 69):

მეფე იმერთა სოლომონ მარადის სტყვენვიდა ოდიშსა, და ლეჩხუმსა და სდევნიდა დადიანს გრიგოლს, ამად უძალო ქნილმან დადიანმან შეიტანა თავი თვისი მფარველობისა ქვეშე რუსეთისასა და აუწყა ციციშვილსა. მსმენელი ამისი ციციშვილი ფრიად მხიარულ იქმნა, ვინაითგან სწადდა გაცემაცა იმერთა მეფისა და დაპყრობა იმერეთისა. ამან ყოველივე თხოვნა აღუსრულა. გამოვიდა ყირიმით ბელეცკის პოლკი, მოვიდნენ ზღვის პირს და აღაშენეს ციხე ყულევს და დადგნენ მუნ.

მოექცა ორს წყალს შუა: ერთის მხრივ ქართლი და მეორეს მხრივ - დადიანის სამფლობელო გალავიდნენ რუსთა უზენაესს გამგეობაში და ასეთივე დღე მოელოდა იმერეთსაც. სოლომონი კარგად გრძნობდა განსაცდელს, მაგრამ გრიგოლ დადიანთან მშვიდობიანობის დამყარება შეუძლებლად მიაჩნდა. ამის მიზეზად გახდა დედოფალი დარეჯანი, ირაკლის მეუღლე. რაკი გრიგოლ დადიანმა შეირთო ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი მე-XII ქალი ნინო, დარეჯანი გადაუდგა სამეგრელოს და მოწყალეობის თვალი განსაკუთრებით სოლომონ მეფეს, თავის შვილის-შვილს, მიაპყრო. დადიანისა და მეფის შორის უსიამოვნობის გაღიზიანებას ხელს უმართავდა ლეჩხუმი (სივრცით 80 ვერსი სიგძითა და 40 სიგანითა), რომელიც ხან იმერეთისა და სამეგრელოს მთავრებს ეჭირათ ხოლმე. სოლომონ II მოინდომა ლეჩხუმის დასაკუთრება, და რადგან დადიანი სუსტი გამოდგა თავის ძალ-ღონით გამკლავებოდა იმერეთის მეფეს, მიენდო რუსეთს თავ. ციციშვილის შუამავლობით. სამეგრელოში რუსის მთავრობის შესვლამ მოახლოვა იმერეთის სამეფოს დაცემაც. მაშინდელი აწეწილ-დაწეწილი საქმეები და საერთო ღელვა საქართველოში საბაზს აძლევდა გენერალს ციციშვილს სოლიმონი ნიშანში ამოეღო და მის დამორჩილების სურვილით წაქეზებულიყო.

სხვა-და-სხვა გზით დაუწყო სოლომონს შევიწროება საქართველოს მთავარ-მართებელმა: თავდაპირველად მან მოითხოვა, ბრონევსკის შუაკაცობით, რომ იმერეთის მეფეს გაენთავისუფლებინა დატყვევებული ბატონიშვილი კონსტანტინე. მეორეს მხრივ იგი თხოულობდა, რომ იმერეთში თავშეფარებულნი ბატონიშვილები იულონ და ფარნაოზ ირაკლის ძენი გადაეცა რუსის მთავრობისათვის. მართალია, იმერეთისათვის სამძიმო შეიქმნა ქართლიდან გამოქცეული ბატონიშვილების შენახვა; ხალხი შევიწროვდა ახალი გარდასახადის დადებით, რომელიც ქართლ-კახეთის ტახტის მემიბელთათვის დაიდვა, მაინც სოლომონ II ნათესავური გრძნო-

ბა ვერ ჩაიკლა გულში და თავშესაფარი გაუჩინა დევნილს მეფის შვილებს. ამ გარემოებამ ჩააფიქრა სოლომონ მეფე და მეტადრე გრიგოლ დადიანის რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლამ აიძულა თითონაც ეთხოვა რუსის ხელმწიფისაგან უზენაესი გამგეობა იმ პირობით, რომ რუსის ჯარი დახმარებოდა მას დადიანის დასამორჩილებლად. სოლომონი დასთანხმდა კონსტანტინე ბატონიშვილის განთავისუფლებას ათის წლის ტყვეობის შემდეგ, ბრონევსკის მეცადინეობით. მაგრამ იულონი და ფარნაოზი კი ვერ დაიყოლია ნებაყოფლობით წასულიყვნენ პეტერბურგს, ძალის ხმარება კი მათზე არ მოისურვა.

ამ მოლაპარაკებასთან ერთად შეუდგა სოლომონ მეფე იმერეთის საქმეების მოწყობას რუსეთთან შესაერთებლად. მან გაგზავნა პეტერბურგს სოლომონ ლეონიძე მფარველობის სათხოვნელად. რაკი ძალადატანებულმა სოლომონ II გაანთავისუფლა ტყვეობიდან ბატონიშვილი კონსტანტინე იმ პირობით, რომ იგი იმერეთიდან გასულიყო, იძულებული იქმნა რუსთა მფარველობის ქვეშე შესულიყო, რომ აეცილებინა თავიდან კონსტანტინეს გამეფება ჩრდილოეთის ძალის დახმარებით. ამით აიხსნება შეერთების ტრაქტატში იმ პირობის შეტანა, რომლითაც სოლომონ გამოითხოვდა უმაღლეს დამტკიცებას იმერეთის ტახტზე როგორც თავის, აგრეთვე თავის ჩამომავლობისასაც: ხელშეკრულებაში მოხსენებული იყო, რომ მხოლოდ მეფის უშვილობის გამო შესაძლო ყოფილიყო მემკვიდრედ ბატონიშვილ კონსტანტინეს გამოცხადება.

სოლომონ მეფე მოწადინებული იყო, რაკი საქმე ძალას ატანდა, გრიგოლ დადიანისთვისაც კი გაესწრო და იმაზე ადრე შეჰკროდა რუსეთს პირობის დადებით; ამავე დროს საიმედუმლოდ აბრკოლებდა გენერალ ციციშვილისა და სამეგრელოს მთავრის დაახლოვებას და არც მასთან შუღლით არ

სცხრებოდა. თავ. ციციშვილი აფრთხილებდა მეფეს, მაგრამ დადიანისადმი სიმძულვარე იმდენად შეუდრეკელად ამოქმედებდა, რომ დადიანის შუაკაციც-კი მოაკვლევინა^{*)}). ეს გარემოება აძლევდა რუსის მთავარმართებელს კანონიერ საბუთს გაეგზავნა, თანახმად პეტერბურგიდან მოწერილ ბრძანებისა, ჯარი იმერეთის მეფის დასატუქსავად.

26 ოქტომბერს 1803 წ. გამოვიდა უმაღლესი ბრძანება სოლომონის წინააღმდეგ საქმის დაწყებისა. მიზეზად ჩამოთვლილია სხვადასხვა დანაშაული, რომელიც ბრალდებოდა იმერეთის მეფეს. იგი არა სპობდა მისვლა-მოსვლას ხონთქართან და მან ვერაგულად მოაკვლევინა სამეგრელოს მთავრის კაცი. ამიტომ იმპერატორი ალექსანდრე I აცნობებდა თავ. ციციშვილს, რომ დაწყებული მოლაპარაკება სოლომონის ელჩთან – ლეონიძესთან – მოსპობილ იქმნა. ამასთანავე ქართლ-კახეთის მშვიდობიანობის დასაცვლად იმ არეულობისაგან, რომელიც ძლიერდებოდა იმერეთში, საჭიროდ და აუცილებლად დაუნახავთ იმერეთის დაჭერა რუსის ჯარით, მით უმეტეს, რომ სამეგრელო, უკვე იმპერატორის მფარველობაში შესული, თხოულობს დახმარებას თავის დაუდევარი მეზობლის წინააღმდეგ. პეტერბურგის მთავრობა ბოლოს აცნობებდა ციციშვილს, რომ მისთვის მიუხედავად გადაწყვეტა, იმერეთი დაიჭიროს პირველად, თუ სამეგრელო.

გენერალი ციციშვილი სწორედ ამ ნებართვას ელოდა სოლომონის მოსახრელად. მაგრამ იმერეთში შესვლა მაინც სწრაფად ვერ გაბედა, რადგან ჩრდილოეთ კავკასიიდან მოელოდა ტფილისში ორს პოლკს. ესენი მოვიდნენ მხოლოდ ნოემბერში 1803 წ., როდესაც თავ. ციციშვილს მოუხდა განჯახზე გალაშქრება. რამდენისამე თვის შემდეგ კავკასიის მთავარ-მარ-

^{*)} ამ მოციქულის გვარი იყო კვინიხიძე. ამ დანაშაულობისთვის ვორონცოვი სწერს ციციშვილს (15 სექტ. 1803 წ.), იმერეთი ახლავე ჯარით უნდა დავიჭიროთო. Алты Кавказ. археогр. ком. II, № 714.

თებელი, პეტერბურგიდან სრულის უფლებით შემოსილი სა-

მოქმედოდ თავისი სურვილისამებრ, შეუდგა იმერეთის დაპყრობას გაგზავნა რა რაზმი სურამისაკენ, თავ. ციციშვილი აცნობებდა სარდალს ქაიხოსრო წერეთელს, რომ ქარიშხალი მოელის იმერეთს ჩრდილოეთიდან; სოლომონს შეუძლიან ააცდინოს ეს განსაცდელი სამეფოს, თუ თავს მოიდრეკს. მაშინ საქმე გათავდება მშვიდობიანობით და იმერეთს გამოუბრწყინდება დიდებული მზე. თავ. ციციშვილს სურდა მოლაპარაკებით დაეყოლიებინა სოლომონ მეფე, რათა აეცდინა ომი, რომელიც მოითხოვდა დროს და ჯარს, მთავარმართებელს კი აწუხებდა ერევნის ხანი და მისს მოხრას იმერეთთან შეტაკება დაავგიანებდა.

სოლომონ მეფეც ცოტა მოიხარა, რაკი გრენადერის პოლკი იმერეთის საზღვრებს გაუსწორდა. ვითომ განჯის აღების მისალოცად, მეფემ გაუგზავნა თავად ციციშვილს ქაიხოსრო წერეთელი და სეხნია წულუკიძე თანამზღებლებით და თან წერილიც აახლა, სადაც ითხოვდა რუსის ქვეშევრდომობას იმ პირობით, რომ დადიანისაგან წართმეული ლეჩხუმი იმერეთისთვის შემოეერთებინათ. ციციშვილი ამ პირობაზე არა სთანხმდებოდა და მოლაპარაკება მოისპო. მთავარმართებელი ამბობდა, რომ იგი ნებას არ მიცემს რუსის ქვეშევრდომის – გრ. დადიანისთვის – ლეჩხუმი გამოეწირათ; ხოლო მეფის წარმომადგენელნი ვერ აძლევდნენ გადაწყვეტილს პასუხს, რადგან არ იყვნენ აღჭურვილნი უფლებით ლეჩხუმი დაეთმოთ. ციციშვილმა მისცა 12 დღე ვადა მოსაფიქრებლად, და საქმის მოსაწყობლად თავის მხრივ გაგზავნა ქუთაისს პორუჩიკი – კამერგერი გრაფი მ. ს. ვორონცოვი. მეფემ პატივისცემით მიიღო ვორონცოვი, მაგრამ გამოგზავნილს პირობას ხელი არ მოაწერა.

რაკი დიპლომატიურის მოლაპარაკებით არა გამოვიდა რა, თავი ციციშვილმა მიჰმართა იმერთა მოსყიდვას. ოქრო-ვერცხლის ავანგარდმა ჩქარა გავლენა მოიპოვა. მოთავედ ციცი-

შვილმა დანიშნა გიორგი აბაშიძე, სარდალ ქაიხოსრო წერეთლის სიმამრი. ამ 60 წლის მოხუცის გამჭრიახობას და

ორი თთვის მოუსვენარ მისვლა-მოსვლას ქ. გორსა და სოლომონის რეზიდენციის შორის, უნდა მიეწეროს ის გარემოება, რომ გავლენიან პირთ შეიცვალეს აზრი რუსის ქვეშევრდომობაზე და აგონებდნენ მეფეს აეცილებინა სამეფოისათვის მოვლინებული განსაცდელი. სოლომონმა ამ მდგომარეობაში მოისურვა პირადად მოლაპარაკება მთავარმართებელთან. თავ. ციციშვილმა ერთი ეგერთა როტა გაგზავნა ვახანს, ქართლის სოფელს, იმერეთის საზღვარზე. სოლომონი დიდის ამალით წამოვიდა და ჩამოხტა სოფ. ლელვანში. 19 აპრილს 1804 წ. შეხვდნენ ერთმანეთს დაბალაზნაურში. სოლომონმა კვლავ მოითხოვა პირობად ლეჩხუმის იმერეთთან შემოერთება. ციციშვილმა შეწყვიტა მოლაპარაკება და გამოუცხადა მეფეს, რომ იგი იძულებულია სხვაგვარი შეხვედრა იქონიოს სოლომონთან, ესე იგი ომის ველზე. მეორე დღეს ციციშვილმა გაგზავნა ჯარი იმერეთის უახლოეს სოფლებში მეზატონეთა და გლეხთა რუსეთის ერთგულებაზე დასაფიცებლად. ბევრმა მართლაც იფიცა. ამ შემთხვევამ შეარყია სოლომონი და კიდევ გამოუგზავნა ციციშვილს თავის მახლობელი მრჩეველნი მოსალაპარაკებლად. მეფე თანხმობას აცხადებდა ხელი მოეწერა ტრაქტატზე, სადაც ჩამოთვლილია სათხოვარი მუხლები, იმ პირობით მხოლოდ, რომ მუხლს ლეჩხუმის დაბრუნებაზე სამეგრელოს მთავრისთვის ციციშვილი ნუ მოიყვანდა აღსრულებაში, ვიდრე თვით ხელმწიფემ არ განიხილოს მეფის უფლება ამ დაჭერილს მამულზე. ციციშვილი ხელწერილით დასთახმდა ამ პირობის დამატებაზე და დაუტოვა სოლომონს აღებული ლეჩხუმის ციხე-სოფლები უმაღლეს განკარგულებამდე. ამის შემდეგ 25 აპრილს 1804 წ. სოლომონ და ციციშვილი მეორედ შეხვდნენ ერთმანეთს. მეფემ მიიღო ფიცი თავის დიდებულებით და მოაწერა ხელი სათხოვარს მუხლებს. მთავარ-

მართებელმა აღმასით შემკობილი ალექსანდრე ნეველის ორდენი მიართვა. ასე გადაწყდა 25 აპრილს 1804 წ. იმერეთის ბედის პირველი ნაბიჯი.

თავ. ციციშვილმა სასიხარულო მოხსენება გაგზავნა პეტერბურგს: „იმერეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის ოლქად გადიქვად და საქართველო, 1390 წ. ალექსანდრე I მეფისაგან გაყოფილი, შეერთებულ იქმნაო რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე პირველის მიერო. გაგზავნილი აქტი ხელმწიფემ მოაწერა 4 ივლისს 1804 წ. და მეფის სახელზე გამოიცა წყალობის სიგელი, სადაც ნათქვამია: „ვისმინე-რა თხოვნა თქვენი და თქვენის ქვემეგრდომ ხალხისა შესახებ მიღებისა ჩვენს ხელმწიფებასა ქვეშე და საუკუნო ქვემეგრდომად ჩვენი იმპერიისა, – რაისთვისაც თქვენ უპირველესის თავადებით იმერეთის სამეფოსა ფიციც ჩვენსა და ჩვენის მემკვიდრეების წინაშე მიიღეთ, უუმოწყალებსად ვინებეთ და დაგამტკიცეთ, ჩვენო საყვარელო ერთგულო მეფევ იმერეთისაჲ სოლომონ, ამ თქვენს ხარისხში, რომელიც ჩვენ-მიერ ამ ბოძებულის სიგელის ძალით თქვენი მემკვიდრენიც მარად ჟამ ჩვენგნით ვალდებულნი არიან მიიღონ და ჩვენი ბრძანება აასრულონ. მოგანდობთ რა იმერეთის ხალხის გამგეობას სიმშვიდითა და სიმართლით, დაგიმტკიცებთ სრულის ძალით ყველა თქვენ სათხოვარს მუხლებს და დიდებულად გიცხადებთ და ჩვენი იმპერატორობითი სიტყვით გპირდებით, თქვენ და თქვენი იმერეთის ხალხი, ვითარცა ჩვენი ერთგულნი ქვემეგრდომნი, და ყველა თქვენი მომავალი მემკვიდრე დავიცვათ თქვენის მტრისაგან, რადგან დარწმუნებულნი ვართ, რომ თქვენ და თქვენი მემკვიდრენი ერთგულები იქნებით და პირიანად აღსრულებაში თქვენის მოვალეობისა დარჩებით შეურყეველნი“.

ქვემოთ მოგვყავს სათხოვარი მუხლები სოლომონ მეფისა, რომელნიც უმაღლესად დამტკიცებულ იქმნენ. ახლა კი მოკლედ განვიხილოთ, რამ აიძულა მეფე იმერეთი რუსეთის მფარველობისთვის მიენდო.

– 22 –

სოლომონ II, როგორც თანამედროვენი მოწმობენ, იყო ჭკვიანი, გამჭრიახი და შორსმხედველი კაცი. ქართლ-კახეთის რუსეთთან შეერთებამ დაანახვა სოლომონს, რომ, დღეს თუ ხვალ, აუცილებლად იგივე ეწვეოდა იმერეთსაც. მისი თავ-

მოყვარეობა და დიდების სურვილი შეეტაკა ისტორიულს ისეთს ვითარებას, რომ მოქმედების გეგმა უნდა შეეცვალა. როცა სოლომონი პირველად ტახტზე ავიდა, მან მოისურვა იმერეთის გაცოცხლება და განდიდება. იგი ოცნებობდა დაკარგული მამულების შემოერთებაზე, განდგომილ მთავრების დამორჩილებაზე და მთელ დასავლეთის საქართველოს ერთს სამეფოდ გადაქცევაზე. ამ განზრახვას წინააღმდეგ სამეგრელოს მთავარი დადიანი და ამიტომაც მოუხდათ დაუძინებელი მტრობა და გაუთავებელი ომიანობა.

სოლომონს გამარჯვება არ აკლდა – დადიანს ციხე-სოფლები წაართვა და დიდად შეავიწროვა, თითქმის მთელი სადადიანო დაიჭირა და მთავარი ფოთისა და აჭარის საზღვრებში იმალებოდა *). გენერალი ლაზარევიც, რომელიც 1801 წ. ტფილისში რუსის სამხედრო კომისარად იყო, ჩააფიქრა იმერეთის მეფის გაძლიერებამ და პასუხი მოსთხოვა, რა მიზნით ამრავლებდა ჯარს. მეფემ დაამშვიდა ლაზარევი და აცნობა, რომ მისი სამზადისი დადიანის წინააღმდეგ არის მიმართული. თუმცა 1801 წ. ქართლ-კახეთი შეუერთდა რუსეთს, მაინც იმერეთის დაჭერას რუსის მთავარ-მართებელი ვერა ბედავდა, რადგან სოლომონს შეეძლო დაეცვა თავისი დამოუკიდებლობა გაწვრთნილი ჯარით და ოსმალს დახმარებით, რომლის უზენაესს მფარველობას იმერეთი ზნეობით ტვირთულობდა.

სოლომონ მეფე კარგად ხედავდა განსაცდელს. იგი ორ ცეცხლს შუა იყო. ერთის მხრივ მხარს აძლევდა ბატონიშვილს

*) Рапортъ подполковника Симоновича къ ген. Лазареву отъ 18 дек. 1802 г. Акты К. А. К., II, № 683.

ალექსანდრე ირაკლის ძეს, რომელსაც სპარსთა დახმარებით განეზრახა რუსების განდევნა საქართველოდან, მეორეს მხრივ იმერეთის მეფე იძულებული იყო რუსეთთან კარგი განწყობილება დაეჭირა და მოთხოვნის მიხედვით მიეღო იმპერატორის მფარველობაც იმ პირობით, რომ სამეფო ხარისხი

თვით შეენარჩუნებინა და მემკვიდრეებისთვისაც გადაეცა. რუსეთისთვის კი იმერეთის დაჭერა დიდად სასარგებლო იყო იმ მხრივ, რომ გზა ეხსნებოდა მას შავი ზღვისკენ, და ამიტომაც გენერალს კნორრინგს პეტერბურგიდან ამ საგანზე საიდუმლოთ კიდეც აგონებდნენ. მაინც ხონთქრის კრძალვით რუსეთი ვერა ჰბედავდა იმერეთის ძალით დაჭერას. ამიტომ თავ. ციციშვილი დაეკითხა რუსეთის ელჩს სტამბოლში იტალინსკის, – როგორ შეხედავს ოსმალეთის მთავრობა იმპერატორის სურვილს – იმერეთი, სამეგრელო და გურია ჯარით დაიჭირო? ოსმალეთმა პროტესტი არ გამოაცხადა და რუსეთს სამოქმედო ასპარეზი გაუხსნა. სამეგრელოს შეერთებაზე ციციშვილს მიწერ-მოწერა უკვე დაწყებული ჰქონდა. რუსთა დახმარებით დადიანს უნდოდა ლეჩხუმი შეენარჩუნებინა. სოლომონმა განიზრახა დაასწროს დადიანს რუსეთთან შეთანხმება და თვით შეეკრას ტრაქტატით იმ პირობით, რომ ლეჩხუმი იმერეთის ტახტს დარჩეს. სათხოვარი მუხლები შეადგინა მეფემ და გაატანა თავის მდივანზე – სოლომონ ლეონიძეს. ამავე დროს განაგრძო ომი დადიანთან და შეუკრა გზა მას ციციშვილთან მისასვლელ-მოსასვლელად. მაშინაც, როცა დადიანი რუსეთის ქვეშევრდომი გახდა, სოლომონ მეფე არა სცხრებოდა: წაართვა ციხე ტაბაკონა და მოლაპარაკება დაიწყო ხონოქართან. სოლომონის ამგვარი საქციელი აცნობა ციციშვილმა პეტერბურგს და ამიტომაც ლეონიძეს *)

*) დავით ბატონიშვილი (მასალები, გვ. 79) სწერს: მდივანზეგი სოლომონ ლეონიძე კარგა ყმა მეფისა ირაკლისა, რომელიც გარდასრულიყო... და იყოფებოდა მეფისა სოლომონისა თანა, იყო ფრიად განსწავლული და გონიერ ვითარცა ქართულისა, აგრეთვე რუსულიცა და გამოცდილ ფრიად საქმეთა შინა დროსა ირაკლი მეფისა.

არ აღირსეს იმპერატორის აუდიენცია და უპასუხოდ გამოსტუმრეს. ხოლო ციციშვილმა აცნობა სარდალს ქაიხოსრო წერეთელს, რომ, რუსთა ხელმწიფის ბრძანებით, იგი შემუსრავს სოლომონს, თუ უკანასკნელი არ დამორჩილდება ნებაყოფლობით. მართლაც, მორჩა რა განჯის აღებას, ცი-

ციშვილმა მოაყენა იმერეთს გრენადერის პოლკი. რადგან სამღვდელოებამ და თავადაზნაურობამ ითხოვეს ქრისტიანთა სისხლის ღერიდან დახსნა, ციციშვილი შეუდგა მოლაპარაკებას. ტფილისში გაემგზავრნენ ქაიხოსრო წერეთელი და სეხნია წულუკიძე ციციშვილთან განჯის აღების მისალოცად და რუსის მფარველობაში შესვლის სურვილის გამოსაცხადებლად, იმ პირობით კი, რომ ლეჩხუმი სოლომონს დარჩენოდა. ციციშვილმა ამ საგნის შესახებ უარი განაცხადა, იმ მიზეზით, რომ ტრაქტატით ლეჩხუმი დასაკუთრებულია დადიანის მიერ; მაშინ მოციქულებმა ითხოვეს დესპანი პირადად სოლომონთან მოსალაპარაკებლად. ციციშვილმა, როგორც მოვიხსენეთ, გაგზავნა გრაფი ვორონცოვი ქუთაისს, მაგრამ პირადად მოლაპარაკებამაც უშედეგოდ ჩაიარა.

მოგეხსენებათ, რომ მაშინ თავ. ციციშვილმა გაიმძღვარა ოქრო-ვერცხლის ავანგარდი მოსასყიდად და გაიმარჯვა კიდეც, ამასთანავე, ლეონიძესაც, რომელიც შეესწრო გზად პეტერბურგიდან ტფილისში, ციციშვილმა გაუზიარა აზრი, რომ სოლომონი იძულებულია რუსის მთავრობის პირობებს დაემორჩილოს და მოსალაპარაკებლად პირადი ნახვაც მოისურვა. 19 აპრილს 1804 წ. ელაზნაურში თავ. ციციშვილი და სოლომონ მეფე შეხვდნენ ერთმანეთს. რაკი ლეჩხუმს არ უთმობდა მეფე, მთავარ-მართველმა შესწყვიტა მოლაპარაკება და უბრძანა პოდპოლკოვნიკს ერისთავს ერთი როტა ჯარით იმერეთის მახლობელი სოფელი დაეჭირა და ფიცი ჩამოერთმია რუსეთის ერთგულებაზე. მეფემ მაშინ ისურვა მოლაპარაკების განახლება და პირადი ნახვა ციციშვილისა. 25 აპრილს 1804 წ. უკანასკნელად შეხვდნენ ერთმანეთს და „სათხოვარი

– 25 –

მუხლები“ ორივე მხარემ შეიწყნარა. მეფემ შეჰფიცა რუსის ხელმწიფის ერთგულებაზე, ხოლო ციციშვილმა მიართვა ალექსანდრე ნეველის აღმასებით შემკობილი ორდენი *).

ოსმალეთის მთავრობამ სრული გულგრილობა გამოიჩინა სამეგრელოსა და იმერეთის მიმართ, როცა აცნობეს მათი შეერთება რუსეთთან, და რუსეთის ელჩს იტალინსკის არც კი

ჩამოუგდეს ლაპარაკი ამ საგანზე. მხოლოდ ფოთის შესახებ საქმე ცოტათი გამწვავდა. იმერეთის დაჭერა თავ. ციციშვილს იმიტომ უნდოდა, რომ თავისუფალი გზა გახსნოდა რუსეთს საქართველოსთან მისასვლელად შავი ზღვის ნავთსადგურებითა და რიონით. მთელის სამეგრელოს შემოერთებას ფოთის შექმნას ამჯობინებდა მთავარ-მართებელი თავის მოხსენებაში ხელმწიფისადმი 27 ივნისს 1803 წ., ხოლო ფოთის დაჭერა იმპერატორმა ალექსანდრე I არ მოინდომა, რადგან ამ ციხეში იმ დროს ოსმალოს 50 კაცი მცველი ჰყავდა. თუმცა, კაინარჯის ტრაქტატით, ოსმალეთს უფლება წაერთვა ფოთის ციხის დაჭერისა, მაინც რუსეთის გარეშე საქმეთა სამინისტრო ცდილობდა ხონთქრის უსიამოვნება არაფრით გაელიზიანებია. მშვიდობიანად და ჩუმ-ჩუმად მოინდომეს ფოთის დასაკუთრება. თავად ჩარტორისკის აზრით, რომელიც მან აცნობა ციციშვილს 20 მარტს 1804 წ., შესაძლოა, ამ საქმის მოწყობა შემდეგის ხრიკით: რადგან ყირიმიდან გზავნიან ფოთში სამეგრელოსთვის სურსათს, თავ. ციციშვილმა გაგზავნოს არჩეული რაზმი 50 კაცისა აფიცრის მეთაურობით, რომელმაც მიართვას კომენდანტს საჩუქარი და მოიპოვოს მცხოვრებთა ყურადღება კარგის განწყობილებით და გამოუცხადოს, რომ გამოგზავნილია იგი ფოთში ყირიმის სურსათის გასასტუმრებლად სამეგრელოში. ოსმალონი ნელნელა შეეჩვევიან ამ რაზმს და დარჩება იგი რუსეთის კომისარად, ხოლო შემდეგ, გარემოებათა მიხედვით, შევიქნებით შეურყეველი ბატონები

*) სათხოვარი პუნქტები ნახე წიგნის დასასრულს.

ფოთისა. ან შეიძლება ფოთის დაჭერა მეორე-ნაირი საშუალებითაო: დადიანმა შეისყიდოს ციხის თავი იმ პირობით, რომ გააპარონ თურქთა რაზმი, ვითომ კომანდირით უკმაყოფილო, და მეგრელებმა, – ნახავენ რა ფოთს, მცველებს მოკლებულს, – დაიჭირონ იგი, ჩვენ კი გავამაგრებთ ამ ციხეს ჩვენის გარნიზონით და გამოუცხადებთ ფაშას, რომ ფოთის დაჭერას შევეშველეთ მეგრელებს სამეგრელოსა და იმერეთის და-

საცვლად სხვა-და-სხვა მმარცველ-მტაცებელთაგანაო.

ციციშვილი ერთად-ერთ საშუალებად სთვლიდა ფოთის ძალით დაჭერას. სცადა მაინც სურსათის მისაღებად მოხელის ლიტვინოვის ფოთში გაგზავნა, მაგრამ ტაგანროგიდან მოსული გემები ოსმალეთის კომენდანტმა ნაპირზედაც არ მიუშვა და უკან გააბრუნა. შესყიდვა ამგვარის კაცისა შეუძლებელი აღმოჩნდა. ეს სიმტკიცე ციხის თავისა მიაწერეს სოლომონ მეფეს, რომელსაც ხელს არ აძლევდა რუსის ჯარი დაბანაკებულიყო სამეგრელოს ახლოს ზღვის პირზე. ოსმალეთის მოძულეებაც რუსებს არ უნდოდათ, ამიტომ, ერთის მხრივ, ხელი მიჰყვეს შავი ზღვის პირად შესაფერ ნავთსადგურის ძებნას და, მეორეს მხრივ, მიჰმართეს თავიანთ ელჩს სტამბოლში ნება გამოეთხოვა ფოთში რუსის საქონლის მოტანისა საქართველოში გასაგზავნად. ნავთსადგურად აირჩიეს ხოპის შესართავში (ფოთიდან ჩრდილოეთით) უხეირო სიმაგრე რედუტკალე, სადაც დასადგურდა III ბელევის მუშკეტერის პოლკი.

ამ პოლკს ჩქარა მოუხდა პოლიტიკურს საქმეში ჩარეულიყო. სამეგრელოს მთავარი დადიანი დიდი ხნის ავანტიურფობის შემდეგ გარდაიცვალა 24 ოქტომბერს 1804 წ. და სოლომონს ბრალსა სდებდენ იმის სიკვდელში. მთავრის მემკვიდრეებად გამოცხადდნენ მისი ძმები მანუჩარ და ტარიელი, რადგან ძე იმისი ლევან ამანათად ჰყავდა აფხაზეთის მთავარს კელემ-ბეის. მანუჩარ და ტარიელი, რა თქმა უნდა, შეებრძოლებოდნენ ერთმანეთს სამეგრელოს ტახტის დასაჭერად. ამიტომ ლიტვინოვმა ერთი ბატალიონი გაგზავნა და პირობა

– 27 –

ჩამოართვა სამეგრელოს წარჩინებულს თავადებს, რომ გრიგოლ დადიანის უფროსს შვილს არ უღალატებდნენ. თავ. ციციშვილმა მოიწონა ლიტვინოვის ეს განკარგულება, რომელმაც მანუჩარის და ტარიელის გაიძვერაობას ფრთები შეაკვეცა, და უმაღლესად (26 იანვ. 1805 წ.) გამოითხოვა ინვენსტიტურა ახალი მთავრისთვის, ხოლო დროებით სამეგრელოს მმართველად, ლევანის სრულს წლოვანობას მოსვლამდე, დაინიშნა დედა მისი ბატონიშვილი ნინო, მეფის გიორგი XII

ასული. თანაშემწედ ნინოს დაუნიშნეს ოთხი წარჩინებული პირი. რაკი კოლემ-ბეი ლევანს არ ანთავისუფლებდა, ამიტომ ციციშვილმა უბრძანა გენერალს რიკგოფს ძალა ეხმარა აფხაზეთის მთავრის მოსაგრეხად. გენერალმა მაშინ აიღო აფხაზეთის საზღვარზე ანაკლიის ციხე და იძულებულ ჰყო კოლემ-ბეი, ლევან დადიანი უვნებლად გაენთავისუფლებინა. ამიტომ რიკგოფმაც მეტად სცნო სოხუმისკენ გალაშქრება. ანაკლიის აღებამ შეაწუხა თავ. ციციშვილი: ეს ციხე ოსმალოს გარნიზონით იყო დაჭერილი და ეშინოდა უსიამოვნობა არ ჩამოვარდნილიყო სტამბოლსა და პეტერბურგს შუა. რიკგოფს ებრძანა სწრაფად დაეცალა ციხე და ხონთქართან ბოდიში მოეხადნათ მოულოდნელად მეგობარ სახელმწიფოს შეწუხების გამო.

9 ივლისს 1805 წ. ბანძაში ახალმა სამეგრელოს მთავარმა ლევან დადიანმა, თანადასწრებით თავის ბიძის მანუჩარისა, აფხაზთა მთავრების ლევან და მანუჩარ შერვაშიძეებისა და ოდიშის თავადებისა, დაწესებული ფიცი მიიღო რუსეთის ერთგულებაზე. ლიტვინოვმა მიართვა მას სიგელი, დროშა და წმ. ანნას პირველი ხარისხის ორდენი და ხმალი. აფხაზეთის თავადმა მანუჩარ და ლევან შერვაშიძეებმაც იფიცეს, როგორც ბატონებმა იმ მამულისა, რომელიც ძველადგან ეკუთვნოდა სადადიანს.

სამეგრელოს მთავრები ამის შემდეგ შეიქმნენ რუსეთის ერთგულნი. მეფე სოლომონი კი რუსთ ხელმწიფის ერთგუ-

ლებაზე შეფიცვით 25 აპრ. 1804 წ. იმედობდა ლეჩხუმის დაჭერას. რაკი ეს იმედი გაუცრუვდა, გული ეთანაღრებოდა რუსის მთავრობაზე. თავ. ციციშვილმა შენიშნა მას ორგულობა; მეფემაც ეჭვი აიღო, რომ მთავარ-მართველს განზრახვა აქვს მას იმერეთის ტახტი გამოსწიროს. სოლომონ ცდილობს მომავალი განსაცდელი თავიდან აიცილოს. იგი ხელში ჩაიგდებს კონსტანტინე ბატონიშვილს, თავის მოქიშპეს და ტახტის მემკვიდრეს, რომელსაც თავ. ციციშვილი მფარველობას არ აკლებდა. იმერეთის მეფე ამავე აზრით აგონებდა კოლემ-ბეის

არ დაეთმო გენერალ რიკოფისათვის ლევან დადიანი. იმერეთის მეფე ეწინააღმდეგებოდა ქუთაისში ბელევესკის პოლკის შესვლას; მან უარყო თავ. ციციშვილის წინადადება გაეგზავნა პეტერბურგში დესპანები მადლობის გამოსაცხადებლად, რომ რუსეთმა მიიღო იმერეთი თავის მფარველობის ქვეშ. იგი არ სწყვეტავდა კავშირს ახალციხის ფაშასთან. ეს აღნუსხული საქციელი სოლომონ მეფისა სახავდა მას რუსის მთავრობის თვალში ხელმწიფის მოღალატედ. მოღალატეს კი დასჯა შეესაბამებოდა, და თავ. ციციშვილიც არ დაახანებდა პასუხი გაეცა სოლომონისთვის, რომ სიკვდილს არ ესწრო მისთვის. ექვსი წელიწადი გაუძლო იმერეთმა რუსეთის ლტოლვას – მოესპო ეს უკანასკნელი დამოუკიდებელი ნაწილი ძველი ივერიისა. ქართლ-კახეთი და სამეგრელო უკვე ეკუთვნოდნენ რუსეთს. გურია, როგორც ნაწილი იმერეთის სამეფოსი, 25 აპრილს 1804 წ. სოლომონსა და ხელმწიფეს შორის დადებულ პირობის თანხმად, ეგულებოდათ რუსთა სამფლობელოდ. ამის შესახებ ცნობაც მიიღო თავ. ციციშვილისაგან მამია გურიელმა 29 მაისის თარიღით. 1804 წ. „რადგან იმერეთი შეუერთდა რუსეთს, ამიერიდან გურიაც, როგორც მისგან დამოკიდებული, რუსეთის მთავრობას ექვემდებარება“. ყველანი გარეგნულად დამორჩილდნენ თავიანთ სვეს, მხოლოდ სოლომონ შეეცადა თავისი ტახტი განემტკიცებინა. ამ მიზნით ერთ და იმავე დროს სოლომონი რუსეთთანაც იჭერდა საქმეს და ოსმალეთშიაც

– 29 –

გზავნიდა წერილებს და ითხოვდა დახმარებას რუსეთის წინააღმდეგ. როცა ხონთქარმა უარი შემოუთვალა, სოლომონი მაინც არ დასცხრა. იმის ორპირობა ყველასთვის თვალსაჩინო იყო, ერთგულება მისი არავისა სწამდა. აი ამიტომ, როცა თავ. ციციშვილის სიკვდილის ამბავი იმერეთში მოვიდა, გენერალმა რიკოფმა ჯარით დაიჭირა ქუთაისი და დაბა მარანი. მართლაც, სოლომონ მეფემ მოისურვა ესარგებლა მთავარ-მართებლის მოკვლით იმერეთის დამოუკიდებლობის აღსადგენად. მან უარი განაცხადა პეტერბურგში დეპუტატების გაგზავნაზე და მოინდომა ერთი სანდო კაცის გასტუმრება

ელჩის უფლებით; წაახდინა გზა სამეგრელოსკენ მიმავალი, დააფიცა ბევრს თავადს თავის ერთგულებაზე და აპირებდა ქუთაისის ძალით აღებას. ალექსანდრე ბატონიშვილი აქეზე - ბდა მეფეს რუსთა წინააღმდეგ მოქმედებაში და აიძულებდა ახალციხის ფაშის დახმარებით. მთელი იმერეთი ღელავდა, რუსის ჯარი კი უღონო და მცირე იყო დაეწყნარებინა ხალხი. სურსათის შემოკლებამ ხომ მთლად შეაწუხა გაალმასებული მხედართ-მთავარი. სოლომონი ჰპირდებოდა საგზლის მიწოდებას, თუ რუსის ჯარს ქუთაისიდან გაიყვანდნენ. ამ პირობას კი ვერ შეასრულებდა გენერალი რიკგოფი, რადგან განგებ მოაყენეს იმერეთს ქართლიდან რაზმები სოლომონის დასატუქსავად. ჯერჯერობით კი შეუძლებელი იყო სოლომონის დასჯა, რადგან მოძრაობა თითქმის მთელს საქართველოს მოედო. ყველგან ლეკები თარეშობდნენ; ბაბა-ხანი, სპარსეთის შაჰი, თოფ-იარაღს ისხავდა განჯის ასაღებად; ხევსურებმა გამოდნენ ბოქაული და მთაერობას შეებრძოლნენ; დამორჩილებულ სახანოების თათრებიც არ იყვნენ რუსის ერთგულნი. ამ დროს დაინიშნა მთავარ-მართველად გენერალი გრაფი გუდოვიჩი, მოკლულ (1806 წ.) თავ. ციციშვილის მოადგილედ. გუდოვიჩს დაავალეს საქართველოს და კავკასიის დამშვიდება.

ახლად მოსულმა მთავარ-მართველმა ყურადღება მიაქ-

- 30 -

ცია იმერეთის მეფესაც. რუსეთმა მცირე აზიაში ომიანობის შემდეგ ისარგებლა ოსმალეთთან ჩამოგდებულ მშვიდობიანობით, რომ იმერეთის მეფის კავშირი ხონთქართან მოსპობილიყო, მაგრამ ამავე მშვიდობიანობის ჩამოგდების მიხედვით გაავრცელეს ხმა, ახალციხიდან მოტანილი, რომ იმერეთს რუსეთი უბრუნებს ხონთქარს. სოლომონ მეფემაც თავის მახლობელთა ჩაგონებით, გამოაცხადა, რომ იგი სთვლის იმერეთს განთავისუფლებულად რუსეთის უზენაესის გამგეობისაგან. სოლომონმა მოსთხოვა გენერალ რიკგოფს, რომ ჯარი გაეყვანა ქუთაისიდან. გრაფი გუდოვიჩი არ დასთანხმდა და არწმუნებდა მეფეს, რომ ჯარი მისი პიროვ-

ნობის დასაცველად უყენია ქუთაისში. მეფის ორგულობა რუსებისთვის ეჭვს გარეშე იყო, მეტადრე – როცა მან მოიშორა თავიდან ხელმწიფის მომხრე სახლთხუცესი ზურაბ წერეთელი და დაიახლოვა როსტომ ნიჟარამე. ზურაბ წერეთელს შეხვდა გავლენიანი როლი იმერეთის სამეფოს მოსპობის ისტორიაში. იგი იყო პატივის მოყვარე, შორსმჭვრეტელი და მონაგარე დიპლომატი. იმან პეტერბურგში ყოფნის დროს სოლომონ მეფის ელჩად, გაიცნო რუსეთი და იცოდა მისი ძალა. ამიტომ იგი შეიქმნა რუსების მომხრე და ცდილობდა სოლომონის ტახტიდან ჩამოგდებას, რომ ახალი მთავრობის დახმარებით მეფის ადგილი თვით დაეჭირა. ამ ოცნების განხორციელებაში რუსები, რასაკვირველია, ხელს არ გაუმართავდნენ, და ამიტომაც ზურაბ წერეთელი ხან თავის მეფის მხარეზე იყო და ხან რუსთ ხელმწიფის ერთგული მოხელე. მეორე მეფესთან დაახლოებული პირი, თავადი ლეონიძე, დაუძინებელი მტერი იყო რუსებისა. იგი სუყველაზე მეტად აგონებდა სოლომონს რუსების ურჩობას და მთავარმართებლის ჯილდო-საჩუქრებს ზიზღით უარჰყოფდა. ამგვარი პირების გავლენით სოლომონიც ირყეოდა რუსეთსა და ოსმალეთს შუა. თუმცა ხელმწიფეს ერთგულებაზე შეჰფიცა, მაინც ოსმალეთის დახმარების იმედით ოცნებობდა იმერეთის

– 31 –

დამოუკიდებლობის აღდგენაზე. გრაფი გუდოვიჩი კარგად ხედავდა, რომ სოლომონი „საიმედო ვასსალი“ არ იყო და განიზრახა მეფის გადაყენება. „იმერეთის დასამშვიდებლად“ მეფის გადაყენება მოუწონა გრაფს ზურაბ წერეთელმა, უკმაყოფილოდ დარჩენილმა სოფლად მას შემდეგ, რაც მეფემ იგი თავიდან მოიწყვიტა და როსტომ ნიჟარამე დაიახლოვა. ზურაბი შორიდან თვალს ადევნებდა მეფის საქციელს და მის საიდუმლო განზრახვას ატყობინებდა რუსეთის მთავრობას. 1808 წლის დასაწყისს აცნობა გამოთხოვილს თავის სოფელში რუსის მთავრობის აფიცრებს, რომ სოლომონი აპირებს რუსების ქუთაისიდან განდევნას დაქირავებულ ლეკების დახმარებით. გადაკვრით ისიც შეატყობინა, რომ თუ მეფე არ შეს-

ცვლის თავის დამოკიდებულებას რუსის მთავრობასთან, მაშინ იგი გახდება მმართველად და განდევნის სოლომონს. გრაფ გუდოვიჩს არ უნდოდა ამგვარ სასტიკის ზომის მიღება, და რაკი არც დარწმუნებული იყო ზურაბ წერეთლის გამეფების სარგებლობაში, ამიტომ მისწერა გენერალ რიკგოფს თვალი ედევნებინა სოლომონისთვის და მხოლოდ ამკარა ლალატისათვის დაეჭირა და ტფილისში გაეგზავნა იგი. სოლომონ მეფე შეეფარა იმერეთის მივარდნილს ადგილებს და იქიდან დაუწყო რუსეთის მთავრობას უფრო გაბედვით ბრძოლა და წინააღმდეგობა.

მეფის მიდრეკილება ოსმალეთისკენ და არ შეწყნარება რუსის მთავრობისა 1808 წ. აიძულებს გრაფ გუდოვიჩს გააძლიეროს იმერეთში რუსის ჯარი, რომ საჭიროების დროს იხმაროს იგი სოლომონის წინააღმდეგ. ახალი ბატალიონის ქუთაისში მისვლამ შეაწუხა სოლომონ მეფე. დარწმუნებული იყო იგი, რომ ეს ჯარი გაგზავნილია ქუთაისში იმ მიზნით, რომ მეფე ტახტიდან გადმოეგდოთ. ამიტომ დაიხმარა მან ზურაბ წერეთელი და მისი პირით გადასცა მთავარმართებელს, რომ გულწრფელად ინანიებს თავის შეცდომებს და ჰპირდება რუსთ ხელმწიფეს ერთგულებას. მაგრამ როცა მას

– 32 –

მოსთხოვეს ამანათები ნიშნად მისი ერთეულებისა, იგი გავიდა მიყრუებულს ტყეში ახალციხის საზღვრად და იქიდან კვლავ მოითხოვა ლეჩხუმის დაბრუნება და რუსის ჯარის ქუთაისიდან გაყვანა.

აი, ამ დროს მოვიდა ვარციხეში მდიდარის საჩუქრებით (ფირმანი, ხმალი და ქულქი) ახალციხის ფაშის წარმომადგენელი (ხონთქრის წინადადებით) სოლომონთან, რომ იგი შევიდეს ოსმალთს მფარველობის ქვეშე. გამხნეებული ხონთქრის ყურადღებით, მეფე საყვედურით სავსე წერილსა სწერს გენერალს რიკგოფს, რამდენად მოსტყუვდა იგი დაპირებულს ხელმწიფის მოწყალებაში: ლეჩხუმს არ უბრუნებენ, ქუთაისის სასახლე წაართვეს და თვით თავს აფარებს სოფლად და დაბად. „ამაზედ მეტი დამცირება-ლა იქნებაო?“

ოთხი წლის გამოცდილებამ დაარწმუნა რუსის მთავრობა, რომ სოლომონის მოტეხა შეიძლება მხოლოდ გაბედულის მოქმედებით. ამიტომ იმპერატორმა ალექსანდრე I, თანახმად გრაფის გუდოვიჩის აზრისა, უბრძანა მთავარმართებელს გადაეყენებინა სოლომონ მეფე ტახტიდან და ოჯახობით რუსეთში გაეგზავნა. ხოლო იმერეთში, სამეფო წესის მაგივრად, დაენიშნა „დროებითი მართველობა“ რუსეთის ერთგული თავადების მონაწილეობით და შტაბ-ოფიცერის თანადასწრებით. ამ გეგმის აღსრულება ადვილი არ იყო. საჭიროდ მიიჩნიეს ზურაბ წერეთლის დახმარება, რადგან იგი რუსების ერთგულებაში გამოცდილ კაცად მიაჩნდათ. მას უბოძეს პოლკოვნიკის ჩინი და წელიწადში 1200 მან. პენცია დაუნიშნეს. ამასთანავე აღუთქვეს საიდუმლოდ პირველი იდგილი „დროებითი მართველობის“ გამგეობაში. ეს დაპირება არ აკმაყოფილებდა პატივმოყვარე ზურაბს, რომელიც იმერეთის გვირგვინზე ოცნებობდა. მან პირმოთნე კრძალულებით მიიღო იმპერატორის რესკრიპტი, აკოცა რამდენჯერმე, მაგრამ საქმე ისე წაიყვანა, რომ უფრო სოლომონს ეწეოდა, ვიდრე რუსებს. რაკი ტახტზე ასვლის იმედი უცრუვდებოდა, ისევ ირჩია სოლომონისთვის დახმარება გაეწია.

– 33 –

რასაკვირველია, მეფის ძალით განდევნა სუყველას ემჯობინებოდა, მაგრამ რაკი გუდოვიჩს თავისუფალი ჯარი ცოტა ჰყავდა და მეტი ყურადღება მიქცეული ჰქონდა სპარსეთისა და ოსმალეთის საზღვრებისაკენ, ამიტომ ვისიმე დახმარება შეიქმნა საჭირო სოლომონის დასაჭერად. ამ აზრის განსახორციელებლად გრაფმა გუდოვიჩმა, გენერალის რიგგოფის სიკვდილის შემდეგ, დანიშნა იმერეთში დაყენებულის რუსის ჯარის კომანდორად გენერალი ორბელიანი, მცოდნე იმ მხარისა და დაკავშირებული მასთან ნათესავ-ნაცნობობით. ორბელიანს უნდა ეხმარა საიდუმლო ხრიკები და არა ძალა სოლომონის შესაბოჭად. ზურაბ წერეთლის სამსახური ამ საქმეში მოსალოდნედი არ იყო, რადგან ორბელიანთა და წერეთლიანო გვარში ერთმანეთისადმი უსიამოვნება და მტრობა

სუფევდა. ზურაბ წერეთელი მართლაც-და თამამად ამოუდგა გვერდში სოლომონს და იცავდა მას ოსმალეთის დახმარების იმედით და თვით იმერეთის ტყიანი ბუნების დაცვა-ფარვის წყალობით.

მოვიდა თუ არა ქუთაისში, თავ. ორბელიანმა აცნობა ტყე-ტყე მოსიარულე მეფეს, რომ მას სურს პირადად ნახვა და გრაფის გუდოვიჩის წერილის გადაცემა. ეჭვიანი სოლომონ დიდხანს ამ მოწოდებას გარს უვლიდა, ბოლოს კი შეხვდნენ ერთმანეთს ყვირილის წყლის ნაპირას. სამი დღე გაგრძელდა მათი მოლაპარაკება და მეოთხე დღეს ორბელიანს მისცა მეფემ ნება გადასულიყო წყლის იმ ნაპირას, სადაც თვით იდგა. ყვირილა აღარ ჰყოფდა მათ, ბაასი ხდებოდა პირდაპირ, მაგრამ უშედეგოდ და დაუსრულელებლივ. სოლომონი უარს ამბობდა ქუთაისში დაბრუნებაზე, ვიდრე იქ რუსის გარნიზონი იდგებოდა, ხოლო რაც შეეხება პეტერბურგში დესპანების გაგზავნას, იგი ამ მოთხოვნის პირობად თხოულობდა ლეჩხუმის დაბრუნებას და ახალი ტრაქტატის დადებას. თუ ამას არ შემისრულებთ, რუსის ხელმწიფისთვის სამსახური მე არ შემიძლიანო.

– 34 –

აი, ამგვარს გარემოებაში იყო იმერეთის მდგომარეობა, როცა გრაფის გუდოვიჩის მაგივრად დაინიშნა კავკასიის მთავარმართებლად გენერალი ტორმასოვი. სოლომონ მეფემ გენ. ტორმასოვს აახლა ზურაბ წერეთელი, რათა ამან გააცნოს რუსის მთავრობას მეფის სურვილი და პრეტენზიები. ტორმასოვიც მოწადინებული იყო იმერეთში მშვიდობიანობა დამყარებულიყო, მაგრამ სოლომონის პირობებს იგი უარჰყოფდა და გამოუცხადა ზურაბს, რომ მეფის განდევნა იმერეთიდან უმაღლესად ნაბრძანებიაო. ზურაბ წერეთელი ტორმასოვთან მოლაპარაკებამ იმაშიაც დაარწმუნა, რომ მის გამეფების ოცნებაც რუსთა დახმარებით სამუდამოდ დაკარგულია. წერეთელს ისევ სოლომონის ბატონობა ერჩივნა, ამიტომ რუსებს ახლა კი გვერდი აუქცია. ზურაბმა ურჩია ტორმასოვს მიემართნა იმერეთის სამღვდელთა და თავადაზნაურობისათვის, რათა

იგინი შეერთებულიყვნენ იმერეთის კეთილდღეობის მისწრაფებით, ჩაეგონებინათ სოლომონისათვის უმაღლესი ბრძანება შეესრულებინა და იმპერატორის წყნარი ქვეშევრდომი გამხდარიყო. ამ მოწოდებას, წერეთლის აზრით, დიდი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა მეფეზე. ეს წინადადება მიიღო ტორმასოვმა და უბრძანა ორბელიანს მოწოდება გამოეცხადებინათ იმ შემთხვევაში, თუ სოლომონ მეფე არ შეასრულებდა იმ მოთხოვნილებას, რომელიც მთავარმართებელმა კერძოდ მის სახელზედ მიწერილს წერილში დაბეჯითებით აღნიშნა.

გავიდა სოლომონის მიერ დაპირებული ათი დღე, მაგრამ იგი პასუხს მაინც არ იძლეოდა. მაშინ ორბელიანმა გამოაცხადა ტორმასოვის მოწოდება. მაგრამ შთაბეჭდილება ამ მოწოდებისა არ შეეფერებოდა ტორმასოვის მოლოდინს. სოლომონის მრჩევლებმა, და მათ შორის ზურაბ წერეთელმაც, ჩააწვეთეს მეფეს ყურში, რომ გამოცხადებულის მოწოდებაპროკლამაციით მისს გამგეობას ედება ბოლო და რუსეთის მთავრობა პირდაპირ მიჰმართავს ერს, ამიტომ, რომ მეფედ მას აღარა სცნობს მთავარმართებელი. აღელვებულმა და შეუ-

– 35 –

რაცხყოფილმა სოლომონმა მოიხმო ტყეში იმერთა თავადნი და შეიარაღებული ხალხი და მიჰმართა კითხვით: სურთ თუ არა მათ დარჩეს იგი მეფედ, და თუ სურთ, მოითმენენ იმ შევიწროებასა და დამცირებას, რომელსაც მათ რუსები აყენებენ? ხალხმა ერთხმივ გამოუცხადა მას თანაგრძნობა და ერთგულება. თანამხლებელთა რიცხვმა უცებ ექვსი ათასს კაცამდის აიწია. ტორმასოვმა თავის მოწოდების მოულოდნელი შედეგი ვერაფრით ვერ ახსნა. ორბელიანს საყვედურს უცხადებს, რომ მან ხალხს ვერ აუხსნა, რომ მისი წინადადება სოლომონ მეფისა და თვით ერის სასარგებლოდ იყო განზრახული, რომ უმაღლესი წყალობა არ მოჰკლებოდათ მათ. სწყინდა ტორმასოვს აგრეთვე ისიც, რომ ზურაბ წერეთელმა მისის რჩევით მიმართულს მოწოდებას არ მისცა სამღვდელობაში და თავადაზნაურობაში ქვეშარიტი განმარტება. ორპირობა წერეთლისა თვალსაჩინო შეიქმნა ტორმასოვისათვი-

საც. ამიტომ მთავარმართებელმა მოსთხოვა მას წერილობითი აღთქმა, რომ დაეხმარებოდა მეფის იმერეთიდან განდევნაში. წერეთლის მიკუბულმა პასუხმა დაარწმუნა გენ. ტორმასოვი *), რომ იგი გადაუდგა რუსებს. რადგან არც საკმარი ჯარი ჰყავდა, არც დამხმარებელი პირნი, გენ. ტორმასოვმა მიმართა ისევ „კეთილგონიერს“ ჩაგონებას. სოლომონი ყურს არ იბერტყავდა და გააბა მოლაპარაკება ოსმალეთთან. ისარგებლა რა იმ გარემოებით, რომ რუსის ჯარი ფოთის ასაღებად იყო მიყენებული, მეფემ გასწია ახალციხის საზღვრისკენ, სადაც პირადად ინახულა რუსეთის დაუძინებელი მტერი ბატონიშვილი ალექსანდრე ირაკლის ძე.

ამავე დროს გაუგზავნა ახალციხის ფაშას სელიმს სიძე თვისი მალხაზ ანდრონიკაშვილი და თავადნი როსტომ ნიჟარაძე და რაჭის ერისთავი, რათა მათ მოიმხრონ ფაშა საერთო ძალით

*) Утверждење русскаго владычества на Кавказѣ, т. II. Тифлисъ, 1902 г.

განდევნონ რუსნი იმერეთიდან. აცნობებდა აგრეთვე არზრუმის სერასკირს შერიფ-ფაშას დახმარება გაეწია ფოთის შევიწროებული გარნიზონისთვის. ხოლო იმერეთში მეფის აგენტები – ქაიხოსრო წერეთელი, სეხნია წულუკიძე და სხვანი ალევებდნენ ხალხს რუსთა წინააღმდეგ. სოფელს აფხელაურში მათ შეჰკრიბეს ოდიშელნი და ლეჩხუმელნი თავად-აზნაურნი და სამღვდელონი და დააფიცეს სოლომონის ერთგულებაზე, ჩამოართვეს პირობაც, რომ რუსის ჯარს არ მისცემენ წყალსა და პურს, არაფერს არ მიჰყდიან და თავიანთ სოფლებში არ შეუშვებენ.

ამგვარმა ხალხის მოძრაობამ ნაყოფი გამოიღო. 5-ს ივლისს 1809 წელს იმერლები დაეცნენ სოფელ კლუდუანში დონის ყაზახების კომანდას, რომელნიც მიემგზავრებოდნენ ყვირილიდან დაბა სურამს. სექტემბერში თოფ-იარაღიანი რაზმი როსტომ წერეთლისა და ლევან და დიმიტრი აბაშიძეების მოთავეობით ქართლში სოფ. ქვებს დაესხა არტილერიის ტრან-

სპორტს, მიმავალს ტფილისიდან ფოთში.

გაიგო-რა მთავარმართებელმა, რომ ტრაპეზუნის სერასკირი შერიფ-ფაშა წამოვიდა ფოთისაკენო, მიაშველა რუსის ჯარს, ფოთში ჩაყენებულს, ორი ბატალიონი გრენადერის პოლკისა სიმონოვიჩის უფროსობით. ამ პოლკოვნიკს ავალეზა ტორმასოვი შეიპყროს სოლომონი და გადასცეს მას, რა საშუალებითაც კი შეიძლებოდა. სიმონოვიჩის მისაშველებლად გაგზავნეს ზურაბ წერეთლის სიძე თარხნიშვილიც, რომელიც ცნობილი იყო, როგორც რუსეთის ერთგული და გრაფის გუდოვიჩის საიდუმლოებაში ჩახედული. სიმონოვიჩს უნდა ემოქმედნა ზურაბ წერეთლისა და თარხნიშვილის რჩევის თანახმად იმ საქმეში, რომელიც მათ დაევალათ „რუსეთის ვასალის, ბრძენი სოლომონის მოსახელის წინააღმდეგ“. ტორმასოვი თვით სოლომონსაც სწერდა, რომ სიმონოვიჩს დახმარებას ნუ მოაკლებო. მაგრამ მეფე, დახმარების მაგივრად, ცდილობდა იმერეთში მოგზაურობა მისთვის დაემძიმებინა.

– 37 –

რუსის ჯარი გამოვიდა 23 ოქტომბერს 1809 წ. სოფ. ალიდან და 5 ნოემბერს ძლივს მოაღწია ქუთაისს, რადგან გზები და ხიდეები დანგრეული და გაფუჭებული დახვდა. ნინეზავრში ქაიხოსრო წერეთლის წინამძღვრობით დახვდათ შეიარაღებული რაზმი, მაგრამ დაცემა ვერ გაბედეს. შეისვენა სიმონოვიჩმა ქუთაისში ხუთი დღე და გასწია ფოთისკენ და მივიდა იქ 16 ნოემბერს. რადგან ამ დროისთვის ფოთი რუსებს უკვე აეღოთ, ტორმასოვის ბრძანებით სიმონოვიჩი დაბრუნდა ქუთაისს და დააბანაკა თავის ჯარის ერთი ნაწილი გორის მაზრაში, ხოლო მეორე ნაწილი – ზურაბ წერეთლის სოფლებში.

ამავე დროს, თანახმად თხოვნისა, გენერალი ორბელიანი გადაყენებულ იქმნა რიონის ჯარის უფროსობიდან და დაინიშნა მის მაგივრად სიმონოვიჩი. ტორმასოვი ამის გამო სწერდა სიმონოვიჩს, რომ რაკი სოლომონის დაჭერა გაძნელდა, უკეთესი იქნება შეურიგდნენ მეფეს, მაგრამ შეზღუდონ იგი, რაც შეიძლება, მეტად. იგი უნდა დასახლდეს უთუოდ ქუთაისში, გაუგზავნოს ამანათები ტფილისს და განათავისუფ-

ლოს ბატონიშვილი კონსტანტინე ოჯახობით.

თუმცა ტორმასოვი ტრაქტატის ახალი მუხლებით შევსებასაც ჰპირდებოდა, სოლომონი მაინც ამ მშვიდობიან მოლაპარაკებით თავს არ იტყუებდა. ტორმასოვი კი მოთმინებიდან გამოდიოდა. მაშინ მან სიმონოვიჩს უბრძანა ემოქმედნა გაბედულად და შეუდრეკელად. ახალი უფროსი რუსის ჯარისა, ორბელიანის მაგივრად დანიშნული, სასურველი იყო ზურაბ წერეთლისათვის, და ამიტომ ტორმასოვი უფრო დიდი იმედით უყურებდა მის მოქმედებას. ზურაბის დახმარებას მაინც კიდევ მოელოდა რუსის მთავრობა და ამიტომ მისს სურვილს პატივსა სცემდნენ. რაკი ფოთიც აიღეს, რუსის მთავრობას შეეძლო მეტი ყურადღება და ძალა მიექცია სოლომონის საქმისთვის, სოლომონ მეფე კი ცოტა იმედ-გაცრუებული დარჩა. ფოთთან დამარცხებული შერიფ-ფაშა წავიდა ახალციხეს, განდევნა იქიდან სელიმ-ფაშა და თავის ახალს ბი-

– 38 –

ნაზე განმტკიცების სურვილმა დაავიწყა იმერეთის მეფე. ამ შევიწროებულს გარემოებაში მეფე ცდილობდა გაზაფხულამდის როგორმე გაეძლო და შემდეგ კი ადიდებულის წყლებისა და გაშლილ ტყეების წყალობით მოახერხებდა ბრძოლის გაგრძელებას. ამავე მიზნით ზურაბ წერეთელი, შესაძლოა მეფის ჩაგონებით, სწერდა ტორმასოვს, – ჩვენი მეფე ცდილობს ერთგული ყმა იყვეს იმპერატორისა და გთხოვთ მოწყალე თვალთ შეხედოთ და სასოება მისცეთ, რომ მშვიდობიანად იმეფებს და იცხოვრებს“.

ტორმასოვმა წერეთელს ამ წერილზე მიუგო, რომ ოთხი წლის განმავლობაში მეფემ იმდენჯერ დაამტკიცა თავისი უპირობა და მძულვარება რუსეთისადმი, რომ მეტად დაუჯერებელია, ვითომ ახლა იგი სწორე გზაზე დგებოდეს და რუსეთის ერთგული ხდებოდეს; სოლომონის ბედი გადაწყვეტილიაო, საჭიროა იმერეთში მშვიდობიანობა დამყარდეს და მიკვიროსო, – სწერს ზურაბს ტორმასოვი, – როცა ხელთ ვიგდეთ კარგი შემთხვევა უმაღლესი სურვილი შესრულებულ იქმნას, თქვენ მოწადინებული რადა ხართუ, რომ სოლომონ დარჩეს მეფედაო?

ზურაბ წერეთელი ორპირობას განაგრძელებდა. სიმონოვიჩს ურჩევდა სოლომონის დევნა უარყო, ტორმასოვს კი აჩქარებდა მეფის ძალით შეპყრობას. სოლომონ მეფე სარგებლობდა რუსის ამ გამოურკვეველი პოლიტიკით და საბრძოლველად ემზადებოდა. იანვარში 1810 წ. ტორმასოვს გამოუგზავნა წერილი სოფრონ მიტროპოლიტის ხელით და უმტკიცებდა, რომ რუსებმა დაარღვიეს ციციშვილის დროს მასთან შეკრული ტრაქტატი: ლეჩხუმს დაჰპირდნენ და არ მისცეს, ციხე დეხვირის მცველნი ამოუწყვიტეს და თვით ციხე დადიანს გადასცეს. სტატსკი სოვეტნიკმა ლიტვინოვმა აგლიჯა მეფის ბეჭედი ქუთათური ვაჭრის დუქნიდან და საქონელი მისცა ვაჭარს, რომელზედაც მეფე განრისხებული იყო. 120 კაცის მაგივრად (როგორც თავ. ციციშვილი დაჰპირდა) ჩააყენეს, საცა მოხვდათ, მეფის დაუკითხავად მრავალი ჯარი. წა-

– 39 –

ართვეს ქუთაისი და თვით მინგრეულს მის სასახლეში დგანან სალდათები თავიანთ საყვარლებით. არ დაინდვეს მისი სიძეც, დავით წულუკიძე, სცემეს და თავი გაუტეხეს.

„მივიღე წერილი უპატივ-საცემელ მაღალ აღმატებულებისა თქვენისა, – სწერდა მეფე გენ. ტორმასოვს, – რომელსა შინა ცხადათ ჰყოფ მაღლობასა მიცემისათვის ჩვენ მიერ პროვიანტთა და შეწევნისათვის მგზავრობისა მხედრობათა თქვენთათვის. მოწყალეო ხელმწიფეო ჩემო! მერწმუნე მე, ვითარცა გვამსა პატიოსანსა და ვითარცა მეფესა ქრისტიანესა, რომელ დიდითა გულსმოდგინებითა მსურს, რათა ყოვლითა შეძლებითა ჩემითა და სამეფოსა ჩემისათა ვმსახურებდე მხედრობასა რუსეთისასა და უმეტესად უკანასკნელითა ამით წერილითა თქვენითა, რომლითა მომეცა იმედოვნება, რათამცა სრულ იქმნას ყოველივე კეთილ-დაწყობილება მტკიცე და უცვალებელი შეკრულები საუკუნო ჩვენ შორის. კვალად გებრძანათ წერილსა შინა თქვენისა: პუნკტნბისა და პირობის შეცვლა კანონი არ არის და ჯერ არს, რათა ერთ გზის მიცემული პირობა წმინდათ და უცვალებლად დაიცვებოდესო. ბევრ გზით განვაცხადე წერილით თქვენდა მიმართ, რომ უწი-

ნარეს თქვენსა მყოფთა დახსნეს ფიცი, პირობა და შეკრუ-
ლობა, და არა დაიცვეს წმინდათ. უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,

ა) სად არს სამკვიდრო სამფლობელო ჩემი ლეჩხუმი, რომელი-
თა შემოველ მფარველობასა ქვეშე და რომელსა ზედა საშინელითა ფი-
ცითა მაქვს ხელ-მოწერილობა და პირობა თავ. ციციანოვისა.

ბ) უკეთუ დაიცვე წმინდათ, შემდგომად გვაქცდა ციხე ერთი
დეხვირი საშუალ ლეჩხუმისა, რომელსა შინა მოგვიკლეს მეციხოვენი
მუნ მყოფთა მოსახლეთა; ვთხოვეთ მას ზედა სამართალი, და ნაცვ-
ლად სამართლისა მოცემისა, წაგვართვეს ციხეცა და მისცეს იგი და-
დიანს.

გ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ - ქუთაისის ქალაქსა ჩვენსა
დაბეჭდილი იყო ჩვენ მიერ დუქანი ვაჭრის ჩვენისა; წინააღმდეგომად

- 40 -

ჩვენდა სტატისკის პოლკოვნიკმა მოგლიჯა სამეფო ბეჭედი ჩვენი, გა-
ტეხა დუქანი, გამოიღო საქონელი და მისცა ჩვენ მიერ გაწყრომილსა
ვაჭარსა ჩვენსა.

დ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ - ციციანოვმა გამოგვიცხადა აღწე-
რილ პუნქტებთა შორის, რათა იდგეს სამეფოსა შინა ჩემსა მცირე
ნაწილი მხედრობისა, როტა ერთი ას ოცი კაცი, სადაცა მენებოს, და
დაგვიყენა მაიორი ერთი ას ოცითა კაცითა. ხოლო აწ სადაც მე არა
მნებავს, უკითხავად ჩემდა დგანან სიმრავლე მხედრობისა.

ე) უკეთუ დაცულ არს წმინდათ, - გვაქვს ხელმოწერილობა და
პირობა უფლის ფერთმარშლის დუდოვიჩისა, რათა თვინიერ მკვდრის
მაგიერის რეკრუტისა იმერეთს არა გარდმოვიდის საჭურველიანი სალ
დათი არცა ერთი, ხოლო აწ პოლკები დაზამთრებულ არიან.

ვ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ, - ქუთაისის სამეფოს სასახლესა და
თვით საწოლსა შინა ჩემსა დაბალთა მოხელეთა უსხდათ ხასები, წართ-
მეულნი თავადთა ჩემთა მუახლენი.

ზ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ, - წაგვართვეს ქალაქიცა ჩვენი ქუ-
თაისი, სადაც არღარა არს მყოფობა ჩვენი ესეოდენტა წელიწადთა.

წ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ, - დააქციეს სამეფო სასახლე ჩემი
ქუთაისს, ვიდრე საფუძველამდე.

თ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ, - პირველი თავადი იმერეთისა
წულუკიძე, თვით სიძე ჩემი დავით, სალდათებმა შეიპყრეს ქუთაისს,

ათრიეს, გალახეს, თავი გაუტეხეს და სისხლითა შეღებილი წარ-
მოდგა ჩვენთან; ვსთხოვეთ მასზედ, სამართალი, რომელსა, ზედა გვი-
პასუხეს: თავ. წულუკიძეს, თუმც დანაშაული არა ჰქონია, მაგრამ სალ-
დათებს ვერ ეცნათ, თორემ არ გალახვდნენო.

ი) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ, – ესოდენთა წელთიწადთა სდგანან
მხედრობანი რუსეთისანი სამეფოსა შინა ჩემსა, ვითარცა სახლსა შინა
თვისსა, და იზრდებიან შეშითა, სახლითა ჩვენ მიერ მიცემულით,
პროვიანტიით, ფურაჟითა, ხარითა, ცხენითა, ურმითა, სასმელითა და
საზრდელითა და წარვლიან დღეთა ზამთრისა და ზაფხულისათა შშვი-
დობით, გარნა ნაცვლად მადლობისა გვაგინებენ და შეურაცხჰყოფენ
თავადთა და კეთილშობილთა ჩვენთა.

– 41 –

განვრცელებისათვის წერილისა არღარა დავსწერ რუ-
სეთის უსარგებლოდ მრავალთა სხვათა მწუხარებათა ჩემთა.
გარნა ვკითხავ მაღალ აღმატებულებასა თქვენსა: მოწყალეო
ხელმწიფე ჩემო! მიჰხედე ზემო აღწერილთა და მიზრძანეთ,
სად არის დაცვა წმინდათ და უცვალებლად პირობისა და შე-
კრულობისა უწინარე თქვენსა მყოფთაგან?!. განა, მე ერთმო-
რწმუნებისათვის და შიშისათვის ყოვლად მოწყალისა ხელმ-
წიფისა ჩემისა აღვწერე კვალად იგივე პუნკტნი, ციციანოვი-
საგან აღწერილნი, თვინიერ შეუძლებელსა, ვინაიდგან და-
წერა შეუძლებელისა არს უსაფუძვლო და მისწრაფულად დარ-
ღვევა, და ვინაიდგან მსურს საუკუნოდ უცვალებელი დგომა
შესაძლებელსა შეკრულებასა შინა ჩემსა, აღვწერე პუნკტნი
ჩემნი და მოვართვი კეთილმსახურსა განხილვასა თქვენსა. ხო-
ლო დეპუტატთათვის მე ვგონებ რომელ იყოს კანონი ესრედ.
რათამცა დეპუტატნი მეფისანი იყვნენ იგინი, რომელთა ზედა
განისვენებს აზრი მეფისა მათისა, გარნა პატივისათვის თქვე-
ნისა იყოს დანიშნულიცა ერთი თქვენ მიერ და სხვა გამორ-
ჩეულ ჩვენგან და წარიგზავნენ ახალთა ამათ შეკრულებათა
ზედა, შემდგომად დამტკიცებისა უმაღლესითა ღრამატიით...

დასასრულ გთხოვთ გულს მოდგინეთ, რათამცა სრულ
ყოფად საუკუნოსა ამის კეთილ დაწყობილებისა და განცხა-
დებად თქვენდა მიმართ კეთილ მისაღებელთა ფიქრთა ჩემთა,

წარმოგზავნით ჩემდამი უფალი პავლე მიგიღევცვი.

ყოველთა ამათ კეთილ დაწყობილებისა აზრთა და სათხოველთა ჩემთა ზედა წარმოგზავნით მაღალ აღმატებულებისა თქვენისადმი ყოვლად უსამღვდელოესი უფალი ნიკოლოზ წმინდედ მიტროპოლიტი სოფრონიოს, თავადი აბაშიძე როსტომ და უფალი პროტოპოპი გამაონი ნიკოლოზ, და გთხოვთ გულს მოდგინეთ, რათა მიიღოთ მამომბრევითა კეთილ მზრუნველობითა და შეიწყნაროთ აზრნი, მათდამი რწმუნებულნი ჩვენ მიერ“.

რამდენი წელიწადია რუსის ჯარი სარგებლობს იმერ-

– 42 –

ლების სახლებით, პურით, შეშით, და მადლობის მაგივრად, ლანძღვითა და მძულვარებით ამკობენო. აი, რანაირად დაარღვიეს რუსებმა შერთების პირობა და მიაყენეს მეფესაც შეურაცხყოფა. რაც შეეხება გასაგზავნ დესპანებს, ეგ უფლება თვით მეფეს ეკუთვნისო, მაინც რახან მთავარ-მართებელს უნებებია, ერთი იყოს იმის მიერ დასახელებული პირი და დანარჩენებს მე ამოვირჩევ, ვიზედაც გული მერჩისო. ამანათები რა საჭიროა იმპერატორისთვის, და „ახალი მოვალეობის მუხლებს“ კი, როგორიც შევიმუშავეთ, გიგზავნიო.

ასეთი იყო სოლომონის პრეტენზიები, რომლის დაკმაყოფილებაც შეუძლებლად დაინახეს. „მოღალატეს“ ჩირქიც მოსცხეს, რადგან პირადად არ ისურვა მოლაპარაკება და მივარდნილს ტყეში იმალეზოდა.

სოლომონ მეფის სვე გადაწყვეტილი იყო, მისს პირობებს ყურადღებას აღარ აქცევდნენ, შემუშავებულ იქმნა ზურაბ წერეთლის მოსაზრებითა და სიმონოვიჩის მონაწილეობით გეგმა მეფის შეპყრობისა და ტახტიდგან გადაგდებისა. ალერსიანის მოპყრობითა და დაიმედებით, რომ ლეჩხუმისა და დაქცეული ქუთაისის საზღაურს აუყენებდნენ, ცდილობდნენ, მეფე როგორმე ქუთაისში შეეტყუებინათ, გაეგზავნათ დესპანები პეტერბურგში, ამანათად მიეცათ ბატონიშვილი კონსტანტინე და წარჩინებულნი თავადნი და ამის შემდეგ შესაფერი დრო ენახათ, რომ დაეჭირათ სოლომონ და გაეგზავნათ

იგი ტფილისს.

სოლომონ ფრთხილად იქცეოდა. იგი ხედავდა რუსების სამზადისს და მათი ჯარის გაძლიერებას ახალციხიდან მოსალოდნელ განსაცდელის ასაცდენად კი არა, როგორც მას არწმუნებდნენ, არამედ მის წინააღმდეგ. ტორმასოვი უარყოფდა სოლომონის მიერ ახალი პირობების შეკვრის სურვილს და უცხადებდა წერილით, რომ ვერ გაბედავს იმპერატორი შეაწუხოს ამგვარის თხოვნით.

ახალი ტრაქტატის შეკვრაზე მეფეს იმედი მოუხპეს და

– 43 –

მიიღეს ზომები მის შესაპყრობლად. ქუთაისში გაკზნავენ ქართლიდან თავადები ელიზბარ ერისთავი და ამირაჯიბი, რომ მათის იქაური ნათესავების დახმარებით პოლკოვნიკ სიმონოვიჩს მისცენ გზა შეადგინოს პარტია რუსეთის მომხრე პირთაგან. შეეცადნენ მიემხროთ თავიანთკენ გურულნი და მეგრელნი და აეჯანყებინათ რაჭაც იმ პირობით, რომ იგი შემდეგ ზურაბ წერეთლისათვის დაეთმოთ. მეტადრე თავ. ლეონიძის მიმხრობას ურჩევდა ტორმასოვი სიმონოვიჩს, რადგან „ეგ თავადი შვიდი მეფის მოღალატეა და ფულის გულისათვის ყველაფერს მოიქმედებსო“. სიმონოვიჩის დასახმარებლად გამზადებული იყო აგრეთვე ჯარი გორში და სურამში. ამ ჯარის უფროსებს, მიმავალს იმერეთში, გზა-გზა ხალხი უნდა დაეფიცებინათ რუსის ერთგულებაზე.

თუმცა ტორმასოვმა გადასწყვიტა ეხმარა ძალა სოლომონის დასამორჩილებლად, მაინც ცდილობდა მეფეს ნება-ყოფლობით რუსთა მოთხოვნილება აღესრულებინა. ამიტომ უბრძანა სიმონოვიჩს მეფის დანგრეული სასახლე მთავრობის ხარჯით განეახლებინა და მოსალაპარაკებლად ტფილისს გაეგზავნა იმერეთში გავლენიან მიტროპოლიტი გენათელი, იმპერატორის მომხრე. ტორმასოვმა ერთხელ კიდევ სცადა წერილით ჩაგონება და მეფის მორჯულება. იგი სწერდა, რომ ფიალა იმპერატორის მოთმინებისა აღივსო და მრისხანებად შეიცვალაო. „ნაბრძანები მაქვსო, თუ მეფე სოლომონი კვლავ გაჭირვებულდება და მორჩილებას არ გამოაცხადებს, ძალით

ჩამოაცლიან მას სამეფოს". ამიტომ უკანასკნელად ცდილობს ტორმასოვი აღსასრულებლად პირობები წარუდგინოს მეფეს, რომ მის საკეთილდღეოდ მიექცეს იმპერატორის ყურადღება.

პირობები შემდეგი იყო:

1) წარუდგინოს სიმონოვიჩს სამის დღის განმავლობაში პეტერბურგში დესპანებად გასაგზავნად ბატონიშვილი კონსტანტინე, სიძე მეფისა მალხაზ ანდრონიკაშვილი, თავადნი: სოლომონ ლეონიძე, სეხნია წულუკიძე, ქაიხოსრო წერეთელი

– 44 –

და როსტომ ნიჟარაძე. 2) გადავიდეს დაუყოვნებლივ საცხოვრებლად ქუთაისს; 3) გაგზავნოს დესპანთა ხელით უმაღლესი თხოვნა მადლობის გამოსაცხადებლად, რომ იმპერატორმა სამუდამოდ მიიღო იმერეთი თავის ქვეშევრდომად, მონიანიოს თავისი საქციელი და აღუთქვას მშვიდობიანი ერთგულება. მაშინაო, – ბრძანებს ტორმასოვი, – შეგრჩებათ იმერეთის მართვა იმ უფლებით, რომელიც ტრაქტატით დათმობილი გაქვთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ხმლით დავიმორჩილებ გაუგონარს, განვდევნი სამეფოდან და მოვაწყობ ერთგულ იმერთა საქმესაო. ამას უმატებდა საყვედურს, რომ ხუთი წელიწადია, რაც ერთგულობის ტრაქტატით შეეკრა მეფე რუსეთს, მაგრამ მაინც სპარსელებთან, გაქცეულ ბატონიშვილ ალექსანდრესთან, ახალციხის ფაშასთან და ტრაპიზონის სერასკირთან კავშირს არა სპობდა რუსთა სახენებლად; ყაზახთა სადგური ააკლებინა და ერთი ყაზახიც მოაკვლევინა, გზას უკრავდა სიმონოვიჩს ფოთისაკენ და სხვ.

სიმონოვიჩს სამის დღის ვადა უნდა მიეცა მეფისათვის ტორმასოვის მოთხოვნის ასასრულებლად, და თუ არ მოიბრუნა ქედს, წაეყვანა ჯარი იმერეთში და გამოეცხადებინა მთავარმართებლის პროკლამაცია. ამ პროკლამაციაში ჩამოთვლილია ზემო აღნიშნულნი მეფის დანაშაულობანი, რომლისთვისაც უმაღლესად ებრძანა მეფის იმერეთის სამეფოს მართვისაგან გამევეება, როგორც იმპერატორის ცხადი მტრისა, ტრაქტატის დამრღვევისა და ფიცის გამტეხისა. ამიტომ მთავარ-მართებელი მიმართავდა სამღვდელოებას, თავად-აზნაუ-

რობასა და ერს შეეფიცათ იმპერატორისთვის ერთგულებაზე და უარეყოთ სოლომონ მეფე და ყოველი მასთან დამოკიდებულება, რათა აეცდინათ მოსალოდნელი უბედურება. პროკლამაცია თავდებოდა იმით, რომ ინიშნებოდა „დროებითი იმერეთის მმართველობა“ იმერთა წარჩინებულ თავად-აზნაურობისაგან რუსის მოხელის თავმჯდომარეობით, და იგინი, თანახმად თავიანთ სვინიდისა და ხალხის ჩვეულებათა, შეუდგებიან მშვიდობიანად და მოწყალებით მართვასაო.

– 45 –

ეს წერილი და პროკლამაცია ტორმასოვისა გაეგზავნა სიმონოვიჩს, ვიდრე მას მოუვიდოდა მეფისაგან თხოვნა ეახლებინა მოსალაპარაკებლად მისთვის იმერეთში ნადვორნი სოვეტნიკი მოგალევსკი. გენ. ტორმასოვმა ამიტომ უბრძანა სიმონოვიჩს პროკლამაციის გამოცხადების შეყენება, ვიდრე მოგალევსკისთან მოლაპარაკება არ გათავდებოდა. მოგალევსკის კი ტორმასოვმა გაატანა მეფესთან წერილი, რომელშიაც არ იწყნარებდა ახალი ხელშეკრულების პუნქტებს. მოგალევსკი ინახულა ადელევებულმა მეფემ ვარციხეში. იგი ყოყმანობდა, მიელო მოგალევსკის წინადადება თუ – ლეონიძისა და ქაიხოსრო წერეთლის რჩევით – უარეყო. მოგალევსკი ოფიციალურს პასუხს თხოულობდა: ან ჰო, ან არა, და შეთახმებაზე ლაპარაკს არ აგრძელებდა, რადგან ამის უფლება არა ჰქონდა მიცემული. დღე და ღამე გაუთავებელს ბაასში გავიდა და ბოლოს მოგალევსკიმ გამოუცხადა, რომ, მეფის სურვილისამებრ, თვით არ შეუძლიან გენ. ტორმასოვის მოთხოვნას რაიმე დაუკლოს, მაგრამ კურიერს გაგზავნის ტფილისს, იქნება მთავარ-მართებულმა „პატივი რამე სცეს“ სოლომონს.

აი, როგორ აგვიწერს მოგალევსკი მეფესთან მოლაპარაკებას ვარციხეში (ნახე ბ-ნ ხუსკივადის წიგნი): „სოფ. ვარციხე ძლიერ ცუდ ადგილას მდებარეობს. სანამ მეფის სასახლემდის მივიდოდით, ორ ძლიერ ჩქარ მდინარეში უნდა გავსულიყავით – რიონსა და ყვირილაში. ამ მდინარეებზედ ხიდები არ იყო და განგებ ჩვენთვის გაწყობილ ნავებით გავედით. ცოტა ხნის შემდეგ პირდაპირ წარვუდექით მეფეს და გადავეცით

თქვენი წერილები, რომლის მიღებაზედ მეფე სულ სხვა ფერ-ზედ დადგა. ჩამომართვა წერილები, მაგრამ ჩემთანვე არ გაუხსნია. მოკლე მუსაიფის შუამდევ მე დაუვკარი თავი და გავედი იმ ოთახში, რომელიც განგებ ჩემთვის იყო მომზადებული. აქ გამიშალეს სუფრა და თავ. ს. ლეონიძესთან ერთად სადილად დამსვეს. სადილად, ჩვენს გარდა, სხვა თავადებიც ისხდნენ. სულ ორი საათის დამსხდარნი არ ვიქნებოდით, რომ

– 46 –

მოგვივიდა მეფისაგან კაცი და გავექანე იმ წამს. შევედი მეფესთან. მეფეს წაეკითხა თქვენი *) წერილები და ჩვეულებრივის კლიმანჭურის კილოთი დამიწყო მუსაიფი და ამ მუსაიფიდგან გამოირკვა, რომ მეფეს რუსეთის მთავრობამ წაართვა ლეჩხუმის მაზრა, გაუოხრა სამეფო, დაუქცია ქუთაისში სასახლე (ეს სასახლე მე თვითონ ვნახე, მაგრამ იმას არამც თუ სასახლის სახელი არ ეწოდება, არამედ უბრალო სახლის სახელიც დიდია მისთვის). შეავიწროვა აქ დაყენებულმა რუსის ჯარმა და სხვანი... ამაზედ მე ვუპასუხე, რომ ამგვარის საჩივრებით თქვენ შეგიძლიანთ მიჰმართოთ პირდაპირ მისს იმპერატ. უდიდებულესობას და სთხოვოთ დეპუტაციის პირით დაგიბრუნოთ ლეჩხუმის მაზრა, როგორც თქვენი საკუთრება, თუკი ამის დასამტკიცებლად რაიმე საბუთები მოგეპოვებათ ხელში-მეთქი. ამაზედ მეფემ ვერაფერი მიპასუხა და გაჩერდა. თავ. სოლომონ ლეონიძემ ისარგებლა ამ შემთხვევით და დაიწყო ჩამოთვლა ყველა იმ მიზეზებისა, რომლის გამოც იმერეთის სამეფო დამცირდა და დაბეჩავდა. ლეონიძეს კიდევ ბევრი რამ უნდოდა ელაპარაკნა, მაგრამ შევაწყვეტინე ლაპარაკი. ვსთხოვე მეფეს გულახდით ემუსაიფნა ჩემთან, რადგან მე მისის თხოვნითა და მთავარმართებლის მიხედობილობით ვიყავი მასთან გაგზავნილი. ლეონიძემ უცებ შესწყვიტა ლაპარაკი. მეფემ-კი პირდაპირ მითხრა, – მე მსურს, რომ ლეჩხუმის მაზრა, რომელზედაც თავადის ციციანოვისაგან მოცემული ხელთნაწერი საბუთი მაქვს (ეს საბუთი აქვე მაჩვენა), უკანვე დამიბრუნდეს და, მეორე, იმერეთის სამეფოდგან რუსის ჯარი გავყვანილ იქმნეს, რადგან ეს ორი მუხლი არც ერთი მე არ

მიმიღია და არც ხელი მომიწერიაო. როდესაც ამაზედ ვუპასუხე მეფეს, რომ ეს ორივე მუხლი ჩართულია მის მიერ ხელმოწერილ ხელშეკრულობაში-მეთქი, მან აიღო ჯვარი და დაიფიცა, რომ ეს სულ ციციანოვის ხრიკები იქნებაო: მე

*) ე. ი. გენ. ტორმასოვისა.

– 47 –

მის მიერ ხელმოწერილი საბუთი მომცა და ხელ-შეკრულობაში ცალკე შეიტანაო; მაშ თავ. ციციანოვმა გასტეხა ფიცი და ხელშეკრულობის ძალაც მას დაურღვევიაო. ჯარის შესახებ მე მოვახსენე მეფეს, რომ რუსეთს დიდი ზარალი აქვს აქ ჯარის დაყენებით, რადგან ჩვენი ჯარი აქაურს ვერც სურსათს შეეთვისა და ვერც ჰაერს. იხოცებიან საწყლები, მაგრამ რა ჰქნას რუსეთმა, რომ, სანამ თათრები ომს არ გაათავებენ, იმერეთის სამეფო უნდა დაიცვას თათრებისაგან და ჯარიც ამიტომ სდგას-მეთქი. როდესაც თათრებთან ომი გათავდება და იმერეთშიაც აღარ იქნება საშიშო ცხოვრება, მაშინ ჯარსაც გავიყვანთ და დავტოვებთ მხოლოდ იმდენს, რამდენიც საჭირო იქნება თქვენ დასაცველად-მეთქი. ამაზედ მეფემ მიპასუხა, რომ ეს სრულებით საჭირო არ არის თქვენის მხრივანო": მე იმდენად ღონიერი ვარ, რომ არამც თუ თათრებისა, არც ერთ მეზობელ სახელმწიფოსი არ მეშინიან და ყოველთვის იმედი მაქვს, რომ რუსეთის ჯარის დაუხმარებლად დავსძლევ მათ, მაგრამ აქ სულ სხვა აზრი აქვს რუსეთს, და არა ის, რასაც თქვენ მეუბნებითო. თუ ეს ორი ჩემი თხოვნა იქნება შეწყნარებული, მაშინ დეპუტაციას გავგზავნი და მორჩილებასაც გამოვუცხადებ რუსეთის სახელმწიფოსაო". აქ კიდევ ჩაერთა მუსაიფში თავ. ს. ლეონიძე, მაგრამ მაშინვე შევაჩერე და ვსთხოვე, რომ ნება მოეცა მეფესთან მარტო მუსაიფისა, რადგან, მონდობილობის ძალით, ყოველივე საიდუმლოდ უნდა გადავსცე მეფეს და ამისათვის თქვენი აქ ყოფნა ხელის შემშლელი იქნება ამ შემთხვევაში-მეთქი. აქ-კი უნებლიეთ შეჩერდა გესლით სავსე ენა თავ. ლეონიძისა, ენა-ჩაკმენდილი გავიდა გარედ და თავ. ქაიხოსრო წერეთელიც თან წაიყვანა.

დავრჩით მარტო მე და მეფე. მე გულახდილად და მოური-
დებლად მოვახსენე მეფეს, რომ თქვენის მეფობის დღე დათ-
ვლილია, მათი იმპერატ. უდიდებულ. დიდად განრისხებულია
თქვენზე და, თუ ქედის მოხრითა და შეცდომების შენანიებით
არ მიმართავთ ხელმწიფეს, იმ შემთხვევაში თქვენი ხსნა არსა-

– 48 –

იდან არ იქნება-მეთქი. ამაზე მკითხა: – მითხარით, რითი გან-
ვარისხე ასე რუსეთის ხელმწიფეო? ამის პასუხად ჩამოვთვალე
ყველა ის საქციელი მეფისა, რომლითაც ხუთის წლის გან-
მავლობაში ჩვენს ჯარს მოსვენებას არ აძლევდა. ამ მუსაიფის
დროს თუმცა ძლიერ აღელვებული იყო, მაგრამ მაინც არ
გამაწყვეტინა მუსაიფი და მისმენდა.

გავათავე ლაპარაკი. მეფეს ხმა არ ამოუღია. მეც გავ-
ჩუმდი და ასე დუმილით გავატარეთ რამდენიმე წამი. შემ-
დეგ მეფემ აღელვებით მითხრა: „მე არც ერთს თქვენ ჩამოთ-
ვლილ დანაშაულობას არა ვკისრულობ, რადგან ისეთის კა-
ციების ნალაპარაკებია, რომლებსაც სურთ ჩემის სამეფოს ხე-
ლში ჩაგდება და ჩემი თავიდან მოშორება, მაგრამ ღმერთი
დიდია, იცოდეთ“!...

– მეფეო, – ვუპასუხე მე, – აბა ვინ არის დანაშაული იმაში,
რომ ქუთაისის ახლო დაეცნენ ჩვენს ჯარს და გამარცხეს,
მოგვიკლეს ერთი კაზაკი, დაუხვდნენ სიმონოვიჩის ჯარს, შე-
უკრეს გზები და არ გაუშვეს დანიშნულს ადგლას?.. აქ კი
მეფე დამშვიდდა და წყნარის სახით მკითხა: – კარგი, დავანე-
ბოთო ყველაფერს თავი; მირჩიეთ, როგორ მოვიქცეო?

– აი, როგორ: ამ სამის დღის განმავლობაში გაგზავნეთ
დაპუტაცია, მოაწერეთ ხელი ხელშეკრულობას, შეჰვიცეთ,
რომ მტკიცედ დაიცავთ ყველა იქ აღნიშნულს მუხლს, გად-
მოდით და დაბინავდით ქ. ქუთაისის სასახლეში და გაანთა-
ვისუფლეთ ბატონიშვილი კონსტანტინე მუხურის ციხიდან.

ამ სიტყვებმა ძლიერ შეაშინა მეფე, ხმაჩაკმენდილი იდგა
და მიყურებდა.

– მე კიდევ უფრო საშიში ამბავი უნდა გითხრათ-მეთქი, –
დავუმატე ჩემს მუსაიფს: – მისმა იმპერატ. უდიდებულესობამ

ველარ მოითმინა ამდენი თქვენი დატყუება და გადასწყვიტა წაგერთვას თქვენ ძალით სამეფო და დამყარდეს იმერეთში მშვიდობიანობა. ამ აზრით ჩვენი ჯარი უკვე მზად არის: სურამში სდგას ერთი ნაწილი და მეორეც ქუთაისის გარშემოა.

– 49 –

გურია და მეგრელია ჩვენსკენ არიან და, როგორც-კი ვაცნობებთ, შეუერთდებიან ჩვენს ჯარს და ჩვენთან ერთად იბრძობენ. მაშ რაღა დაგრჩენიათ, თუ არ შენანიება და ქედის მოდრეკა. ისიც სულ ცოტა ხანში, თორემ თქვენთან კვლავ მუსაიფს აღარ აპირებენ-მეთქი.

რანაირად იმოქმედა ამ ამბავმა მეფეზედ, მე არ შემიძინა, რადგან სულ სამი საათი გაგრძელდა ჩვენი მუსაიფი, შელამდა და მეფეს კი სანთლის მოტანა არ უბრძანებია. ჩვენ ბნელაში ვიჯექით და ვლაპარაკობდით. მეფის პირისახეს მე ვერ ვუყურებდი, მხოლოდ ერთმანეთის ხმაღა გვესმოდა. შემდეგ მიბრძანა: გადავდვით სახვალიოდ ეს საქმე და ხვალ ყველაფერს გეტყვიო. მე მოვახსენე, თუ ხვალ დილას პასუხი არ მივიღე თქვენგან, მე ერთის ღამის მეტი დარჩენა თქვენთან არ შემიძლიან და, თუ რამე ცუდი დაგემართოთ, თქვენსავე თავს დააბრალებთ-მეთქი. გამოვეთხოვეთ ერმანეთს და წავედ-წამოვედით თავ-თავის ოთახებში. ამასთანავე ისიც მოვახსენე მეფეს, რომ რუსეთის მთავრობა დიდ ჯამაგირს დაგინიშნავთ და ხელმწიფეც არ მოგაკლებთ თავის მოწყალებასა და ყურადღებას-მეთქი, მაგრამ არც ერთი არ მიიღო, მხოლოდ მითხრა, – მომცენ იმერეთში მეფობის ნება, გაიყვანონ იმერეთიდან თავისი ჯარი, მეტი მათგან მე არაფერი მოწყალება არც მინდა და არც ველიო.

შესანიშნავი ის მომენტი იყო, როდესაც მეფეს მოვახსენე – საცხოვრებლად ქუთაისში გადმობრძანდით-მეთქი. ეს ამბავი ისე ეუცხოვა და გაუკვირდა, რომ ორჯერ-სამჯერ მკითხა: „რაო, რაო? რას მეუბნებით? რას მირჩევთ?! გადავიდე საცხოვრებლად იქ, სადაც რუსის ჯარი სდგასო“?! და როდესაც მოვახსენე: „დიაღ, დიაღ-მეთქი“, – მითხრა: „არა, ეს შეუძლებელია, დიაღ, ყოვლად შეუძლებელია!! ვსწუხვარ, რა-

ტომა მთხოვთ იმას, რაც არაფრის გზით არ შემიძლია ავას-
რულოო“. ამასთან დაუმატა, თუ მართლა ხელმწიფე იმპე-

– 50 –

რატორს ასე ვპულვარ და არა სურს, რომ მე იმერეთის მე-
ფედ ვითვლებოდე, მომწეროს ეს ბარათით და მაშინ მე თვი-
თონ დავანებებ თავს ჩემს სამეფოს და გავშორდებიო. ამას
შემდეგ მე გამოვეთხოვე და ჩემს ოთახში წავედი. აქ თავ.
ს. ლეონიძემ განკარგულება მოახდინა და ვახშამი მოგვარ-
თვეს; ვახშამად თვითონ თავ. ს. ლეონიძეც დარჩა ჩემთან. ვახ-
შამზედ საქმის შესახებ არ ჩამოუგდია ლაპარაკი, მაგრამ გავ-
ვრით გამაგებია, რომ მეფე ძლიერ შეწუხებულია, ძლიერ ეძ-
ნელება ამ საქმის გადაწყვეტა და მთელი ღამე არ უძინიაო.
მეორე დღეს შევიტყვე, რომ მეფეს წუხელის ვახშამიც არ
უჭამია, თუმცა-კი ჩვეულებრივად ყოველთვის ვახშამობდაო...
ვახშამის შემდეგ წავიდა თავ. ს. ლეონიძე და თან გაჰყვა მას
მთელი გროვა მეფის მოსამსახურეებისა, რომლებიც არიან
უსაქმურად და მუქთად სჭამენ პურს. დავრჩი მარტო. გავ-
გზავნე საიდუმლოდ კაცი თ. ზურაბ წერეთელთან და ვსთხოვე
შემოსულიყო ჩემთან, მაგრამ თავადი შინ არ იყო, რადგან
იმ ღამეს მეფეს დაებარებინა და მასთან შესულიყო. მის მა-
გიერ თავ. ქაიხოსრო წერეთელი შემოვიდა ჩემთან და მთელი
ღამე საიდუმლოდ მელაპარაკა. თ. ქაიხოსრო წერეთელი სხვა
ტანისამოსით იყო ჩაცმული და თითქო საიდუმლოდ მეფი-
საგან გამოგზავნილი...

თავ. ქაიხოსრო წერეთელსაც დადი გავლენა აქვს მე-
ფეზედ, იმასაც დიდად ენდობა მეფეი მუსაიფის დროს ვუთ-
ხარი თავად ქაიხოსროს, რომ მეფისთვის ერჩია რამე, ჩაეგო-
ნებია მორჩილება, რადგან მოკლე დროში დიდი უბედურება
მოელის სამეფოს-იმერეთს; ვუთხარი, რომ მათი იმპერატო-
რებითი უდიდებულესობა ამგვარის თქვენის ღვაწლისათვის
დიდად დაგაჯილდოებს თქვენ, როგორც ფულით, ისე სა-
რისხით და ადგილ-მამულით-მეთქი' თავი ქაიხოსრო წერეთელი
დამპირდა ყოველის ჩემის თხოვნის და წინადადების აღსრუ-
ლებას და საიდუმლოდვე წავიდა. ამასთან მითხრა, რომ დი-

ლას, სანამ ინათებდეს, შემოვალ და ამბავს გაცნობებო, მაგ-

- 51 -

რამ არამც თუ მარტო ამაში მომატყუა, არამედ მეორე დღეს, როდესაც მეფემ რჩევა გაათავა და ამ რჩევის შედეგის გამო-საცხადებლად ჩემთან გამოგზავნილ არქიეპისკოპოსს სოფრო-ნიოს, დეკანოზს ნიკოლოზს, თავად სოლომონ ლეონიძეს და თავ. სეხნია წულუკიძეს მოჰყვა თან, შემოვიდა და დაიწყო ისეთის კილოთი და ენით ლაპარაკი, რომ თითქოს მე პირ-ველად მხედავდა და არც რაიმე მოლაპარაკება ჰქონდა ჩემ-თან. დახმარების მაგიერ პირველი დამშლელი და მეფის მრჩე-ველი ის შეიქნა.

გვითხრა, რომ მეფეს მხოლოდ ერთი თქვენი წინადა-დება შეუძლიან მიიღოს, დანარჩენი კი არც ერთიო. მეფე თანახმა არის გაგზავნოს მხოლოდ დეპუტაცია, სხვა მუხლები დარჩება ისევ შეუცვლელადაო. ამაზედ მე ვკითხე თავ. ლე-ონიძეს, რომ ნუთუ ყველაფერი ეს, რაც თავადმა მიაძმო, მართალია-მეთქი, და იმანაც დამიმოწმა, რომ ეს ყველაფერი ნამდვილი და მართალიაო. მაშინ მე ვსთხოვე მოეხსენებინათ მეფისთვის, რომ მე მინახულოს, გამოვეთხოვები და ამ პასუხს გადავსცემ ჩემს გამომგზავნელს-მეთქი. აქ-კი დაფაცურდნენ თავადები: გაიქცნენ მეფესთან, გადასცეს ჩემი პასუხი და ხელ ახლავ დაბრუნდნენ ჩემთან, მითხრეს, რომ მეფე ძევ-ლად გზავნის გენათელს და ქუთათელს მიტროპოლიტსაო, რომლებიც ყოველგვარ პირობას მისცემენ მეფის მაგიერა-დაო. რაც შეეხება ბატონიშვილის კონსტანტინეს განთავის-უფლებას და ძევლად გაგზავნას, ეს არასფრის გზით არ მო-ხერხდებაო, რადგანაც ბატონიშვილი კონსტანტინე ძლიერ უყვარს ხალხს და განთავისუფლებული რომ ჰნახოს, მეფე-ზედ მეტი სიმძლავრე იმას მიეცემაო. ამასთან მთხოვა მეფემ, რომ გენათელთანა და ქუთათელთან ერთად წავსულვიყავით და კარგი აზრი წარმედგინა როგორც მის შესახებ, ისე მი-სის სამეფოს შესახებაც. „მე ყველაფერს შევასრულებ, ქუთა-ისშიაც გადმოვალ საცხოვრებლად და დეპუტაციით გავ-გზავნიო; მხოლოდ ბატონიშვილს კონსტანტინეს ვერ გავანთა-

ვისუფლებო. ქუთაისშიაც მხოლოდ მაშინ გადმოვალ, როცა დაბრუნდება დეპუტაცია და წერილობითს საბუთს მომიტანს ხელმწიფისაგან, რომ იმერეთის მეფედ დამტოვა მისმა იმპერატორებითა უდიდებულესობამ და ამასთან უზრუნველ-მყოფს რუსეთის ჯარისაგანაო“. ერთის სიტყვით, როგორც მეფის სიტყვებიდგან, ისე მისი სასახლის თავადების სიტყვა-რჩევიდგან ის აზრი გამოვიტანე, რომ მატყუებდნენ და ტყუილად დროს მაკარგვინებდნენ, თორემ არც ერთი სიტყვა იმათი მართალი არ იყო. მე გამოვეთხოვე მეფეს და დავაპირე ქუთაისშივე დაბრუნება, მაგრამ მეფემ მირჩია კიდევ დავრჩენილვიყავი მასთან სოფ. ვარციხეში. მე მაინც აღარ მოვიცადე და წამოვედი. გზაში გამომყვნენ თავადები და დამპირდნენ მეფის დახმარებას, მაგრამ ალბად იმათაც ისე სჯეროდათ ჩემი სიტყვები, როგორც მე მათი. ქუთაისში დავბრუნდი, გადავეცი ყველაფერი სვიმონოვიჩის, რომელმაც იმ წამსვე აცნობა მამია გურიელს და მეგრელიის დედოფალს – დამზადებული ჯარები გამოეყვანათ და სამი დღის შემდეგ პირდაპირ ომი გამოეცხადებინათ. მე დარწმუნებული ვიყავი, ამგვარი მოძრაობა შიშის თავ-ზარს დასცემდა მეფეს და მორჩილების გრძნობებს აუშლიდა. თავ. ზურაბ წერეთელზედ ის უნდა გაცნობოთ, რომ ერთხელ სვიმონოვიჩის მოწოდებით უნდა მოსულიყო ქუთაისში და ვენახე მე, მაგრამ არ მოსულა. წამოსვლის დროს დავუბარე საიდუმლოდ, რომ მეფე დაეტოვებინა და ჩემთან ქუთაისში ჩამოსულიყო და კიდევაც შეასრულა, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ ვიშოვნე დრო, რომ მოველაპარაკო. ხვალ ან ზეგ გავალთ მდ. რიონსა და ყვირილაში და დავეცემით ვარციხეს, სადაც გამაგრებულია მეფე თავის ჯარით. თავ. სოლომონ ლეონიძეზედ ყოველსავე უფრო დაწვრილებით შემდეგს წერილში გაცნობებთ, რადგან იგი ყველა თავადს გადააჭარბებს ეშმაკობითაც და ჭკუითაც. ის ერთად-ერთი კარის კაცია, რომელიც ამაგრებს მეფეს, თორემ ამდენ ხანს მეფე ყველაფერში დაგვმორჩილდებოდა.

ეს-ეს არის მოვიდა ჩვენს ჯარში ს. ვარციხიდან გელათის მონასტრის არქიმანდრიტი, რომელმაც გადმოგვცა, რომ მეფისაგან გამოგზავნილი ვარო, შეინანია მეფემ ყველაფერი და გთხოვთ შებრალებასაო, მაგრამ ეს ყველაფერი სიცრუეა. მაშინვე გავგზავნე ჯაშუში და მოგვიტანა შემდეგი ამბავი: 19 ამ თვეს მეფემ გაგზავნა ახალციხის შერიფ-ფაშასთან თ. თ. ქაიხოსრო, სვიმონი და ბერი წულუკიძეები და სთხოვა მას დახმარება ჩვენის ჯარის წინააღმდეგ; მე დარწმუნებული ვარ შერი-ფაშა ამ თხოვნას კიდევაც შეასრულებს.

მოგალევსკიმ გაგზავნა სოლომონის თხოვნა ტორმასოვთან და დაუმატა თავის მხრივ, რომ ახლათ გაზაფხული დადგა, წყლები ადიდდნენ და ხეები გაიშალნენ. მეფე თუმცა ერთგულებას აცხადებს, მაინც სანდო არ არის, რადგან, როგორც კაცი სუსტი ჭკუითა და აზროვნობით, ყველას გავლენის ქვეშ არის. ამიტომ შესაძლოა მან უარყოს თავის ნათქვამი და საჭიროა მოემზადნენ გაბედული მოქმედებისთვისო. ეს აზრი მან გაუზიარა პოლკოვნიკ სიმონოვიჩსაც, რომელმაც გაგზავნა კაცები სამეგრელოსა და გურიის მთავრებთან. აგრეთვე სურამს პოლკოვნიკ სტალთან, რომ იმერეთისკენ წამოეყვანათ ჯარი და გზა-გზა ხალხი ერთგულებაზე დაეფიცებინათ. ბრძანების თანახმად, 20 თებერვალს იმერეთს მოადგნენ სოფელ ალიდან საჩხერესა და სვირს გამოგზავნილი რაზმი მაიორის პრიბილოვისა და სურამიდან რაზმი მაიორის რეუტისა. ამ რაზმში იყო თვით ტორმასოვიც. 20 თებერვალი დანიშნული ჰქონდათ უკანასკნელ ვადად, როდესაც მეფეს პასუხი უნდა შეეტყობინებინა. ამ დღისთვის გადასდეს მთავარ-მართებლის პროკლამაციის გამოცხადებაც. მიტროპოლიტი ქუთათელი, ზურაბ წერეთელი, მრავალნი თავად-აზნაურნი გამოცხადდნენ პრიბილოვთან და, მოისმინეს-რა პროკლამაცია, მისცეს ფიცი იმპერატორის ერთგულებაზე. მეფემ გაიგო რუსის ჯარის მოახლოება და განაახლა მოგალევსკისთან მოლაპარაკება. გაჩნდა მისვლა-მოსვლა ქუთაისსა და ვარციხეს შუა. მეფეს-მოს-

დიოდა ცნობა, რომ ხალხი ფიცს აძლევს რუსებს, დანიშნული ვადაც ახლოვდებოდა და ამიტომ განიცდიდა დიდს სულიერს მწუხარებას. 19 თებერვალს გადასწყვიტა მისულიყო ქუთაისში და რუსების წინადადება მთლად მიეღოს, მაგრამ ამ დროს გაჩნდნენ ბატონიშვილი კონსტანტინე და თ. ლეონიძე, რომელთა გავლენითაც გაგზავნა უარი დამორჩილებაზე.

ასე დადგა 20 თებერვალი და პროკლამაციაც გამოცხადდა ქუთაისის ეკლესიებში. სიმონოვიჩმა დიდის ამბით დააფიცა ქუთათელები ერთგულებაზე. მცხოვრებლები გულგრილად შეხვდნენ ამ ცერემონიას და დაბრუნდნენ ეკლესიიდან ყველიერის მხიარულად გასატარებლად. მეორე დღეს მოვიდა ქუთაისში გელათელი არქიმანდრიტი დავით, რომელმაც აცნობა სიმონოვიჩს, რომ მეფე ცრემლით ინანიებს თავის მოქმედებას და ითხოვს მიტოვებასო. მოგალევსკიმ ეს ამბავი სარწმუნოდ არ მიიღო, რადგან გამცემლებმა შეატყობინეს, რომ 19-ს თებერვალს მეფემ კაცი გაგზავნა შერიფ-ფაშა ახალციხელთან ლეკების სათხოვნელად რუსების საწინააღმდეგოდ. ეჭვს გარეშეაო, - სწერდა მოგალევსკი ტორმასოვს, - რომ მეფე განიცდის ტრადიკულს მდგომარეობას, სწუხს და გრძნობს, რომ ორს წყალს შუა სდგასო. ერთნი ურჩევდნენ მეფეს დამორჩილებას, მეორენი აქეზებდნენ შესაბრძოლებლად. ზურაბ წერეთელი იმათ რიცხვში იყო, რომელთაც განეზრახათ ტორმასოვის მოღობა და იმერეთის სამეფოს დღეთა გაგრძელება. ამ აზრით ზურაბმა 22 თებერვალს წერილით აცნობა ტორმასოვს, რომ იმერეთის დაჭერა გადაედო ზამთრისთვის, რადგანაც ამ გაზაფხულობით ბევრნაირი დაბრკოლება მოელის ჯარსო. ახლა დაკმაყოფილდით მეფის ხელწერილითა და ამანათებით და ნუ მოითხოვთ თვით სოლომონი მოვიდეს ქუთაისს. ამასთანავე გთხოვთო, მეფეს ნუ წაართმევთ სამეფოს, მიუტევთ, როგორც ჯერ არს კეთილისა და მოწყალე იმპერატორის მხრივო. ტორმასოვმა მიუგო ზურაბს, რომ სოლომონ ვალდებულია აღასრულოს ის, რაც იმპერატორისაგან ნაბძანებია,

და დარჩება მფლობელად სამეფოისა ძლიერ ხელმწიფის მფარველობის ქვეშე. ტორმასოვის პასუხი დაწერილი იყო სურამს 25 თებერვალს, ხოლო 21 თებერვალს სიმონოვიჩის მოუვიდა კაცი, რომელმაც გამოუცხადა, რომ მეფე თანახმაა მიცემული ყველა პირობები ასრულოსო.

პოლკოვნიკმა სიმონოვიჩმა ამის გამო აცნობა ტორმასოვს, რომ მეფეს მან უარი შეუთვალა, რადგან მას სამეფო უფლება უკვე აყრილი აქვს და იმერეთი რუსეთის იმპერატორის გამგეობაში გადავიდა. შესაძლოა კიდევ მეფის ბედი გასწორდეს, თუ იგი წავა ტფილისს და პირადად სთხოვს მთავარ-მართებულს იშუამდგომალს იმპერატორთან მისი შეწყალებაო. ეს რჩევა გახდა იმის საბუთად, რომ 24 თებერვალს ქუთაისში მოვიდნენ მიტროპოლიტი გენათელი და თავადი სეხნია წულუკიძე მეფეს წერილით, სადაც ითხოვდა: 1) მისი შუამავალნი წაეყვანათ ტორმასოვთან, რათა გამოეგზავნათ მეფისთვის პირადი მოლაპარაკების ნებართვა სოფ. ვახანში, და 2) გენათელის მობრუნებამდე შეეჩერებინათ ერთგულებაზე დაფიცება. უკანასკნელი თხოვნა მაშინვე უარჰყვეს, ხოლო გენათელი და სეხნია წულუკიძე ყაზახთა თანხლებით წავიდნენ სურამს გენ. ტორმასოვთან, მაგრამ გზიდან დაბრუნდნენ, რადგან ტორმასოვი ტფილისში წასულიყო. მთავარ-მართებელმა ნება დართო მეფეს პირადი ნახვისა იმ შემთხვევაში, თუ იმპერატორის ბრძანება აღსრულებული იქნება: მაშინ ან მე ვეახლები ქუთაისში, ან-და საცა დამინიშნავს, იქ შევხვდებით ერთმანეთსო.

ამ მოლაპარაკების დროს რუსის ჯარი ყოველი მხრიდან უახლოვდებოდა მეფის სადგურს. მცხოვრებლები გარბოდნენ ტყეში ან მაგრდებოდნენ ციხეში. თავ. ქაიხოსრო წერეთელმა დასტოვა ოჯახი მოდი-ნახეს ციხეში და ამაოდ შეებრძოლა პრიბილოვის რაზმს; გააქცია რა ქაიხოსრო, პრიბილოვი მიადგა „არწივის საბუდარს" – მოდი-ნახეს, რომლის მცველად გამოვიდა ცოლი ქაიხოსროსი, ეკატერინე აბაშიძის ასული.

ძველად ეს ციხე მიუვალი იყო. ახლა კი, ხუთი დღის შებრ-

ძოლებს შემდეგ ქაიხოსროს ცოლი იძულებული იქმნა, სი-
სხლის ღვრის ასაცდენად, კარი გაეღო რუსებისთვის და ერთ-
გულეზაზე შეეფიცნა!

იმ დროს, როცა იმერეთის აღმოსავლეთის ნაწილს აფი-
ცებდნენ რუსეთის ეთრგულებზე, სიმონოვიჩს დასავლეთი
და ჩრდილოეთი ნაწილები მოჰყავდა იმპერატორის ქვეშევრ-
დომად. სამეგრელოდანაც ორი რაზმი წამოვიდა: მაიორების
შჩელკაშევისა და გენდრიმოვიჩის წინამძღოლობით. პირველს
მოსდევდა მილიცია მეგრელებისა – ლევან დადიანისა, და გუ-
რულთა – მამიას მოთავეობით. მარტის დასაწყისს 1810 წელს
მხოლოდ სამხრეთ იმერეთს არ დაეფიცნა რუსთა ერთგულე-
ზაზე და ემზადებოდა მეფის დასაცველად ბრძოლისათვის. მე-
ფემ ჯერ 20 თებერვალსვე გაისტუმრა ცოლშვილი მთაში და
თვით 4000 შეკაზმული კაცით ვარციხეში შეეფარა. მცხოვ-
რებლები ნელნელა სტოვებდნენ მეფეს, მხოლოდ სამღვდო-
ლოება და თავად-აზნაურობა ერთგულად იცავდნენ მას. მა-
შინ კი, როცა პროკლამაციით რუსებმა გამოუცხადეს, რომ
ურჩს წაერთმევა სამუდამოდ მამულა და ყმაო, სოლომონის
მომხრეთა რიცხვმა საგრძნობლად იკლო.

პოლკოვნიკმა სიმონოვიჩმა მოისაზრისა, რათა მეფეს
გზა შეუკრას ახალციხეს ან ოსეთში გასაქცევად, შემოარტყას
ალყა სოლომონს და ისე მივიდეს ვარციხეზე. ამ მიზნით პოლ-
კოვნიკმა დაიჭირა ზეგანის ხევის გზაზე სოფ. ხანი, შეერთე-
ბული ახალციხესთან; მაიორმა კალატოზიშვილმა და შტაბს-
კაპიტანმა საგინაშვილმა დაიჭირეს რიონის და ყვირილის გაღმა
გასავალი ვარციხესთან, რომ მეფეს არ შესძლებოდა გაქცევა
მუხურის ციხეში ან ოსებში. მაიორი რეუტი ყვირილას უნდა
გასულიყო და მისდგომოდა ვარციხეს. მოგალევსკიმ მიიმხრო
რამდენიმე იმერელი და იმათის 17 ნავით გადავიდნენ რიონს
5-ს მარტს. საშინელის წვიმა-თქემით ისარგებლეს, რომ ჩუ-
მად გადაპარულიყვნენ მეორე ნაპირას. დაიჭირეს რა ჭყვიში,

მიადგნენ ვარციხეს. მეფე სოლომონი, დატოვებული მხლებ-
ლების მხრივ, გაიქცა სოფ. ბაღდადში.

სოლომონ მეფემ ბაღდადიდან მიაშურა საქარას და აქ გამაგრდა ხანელებას დახმარებით. მოულოდნელად სოფ. ხანში გაჩნდნენ რუსები ლისანევიჩის წინამძღოლობით და მოესპო მეფეს შველის იმედი, რადგან გზა ახალციხისკენ, საიდანაც მოელოდა ოსმალოს ჯარს, უკვე შეკრული ჰქონდა. ვარციხე და ბაღდადი აიღეს. რაჭა ფიცს აძლევდა იმპერატორის ერთგულებაზე, მხოლოდ ხუთი გვარის თავადნი და 40 აზნაური დარჩნენ მეფის მხარეზე. 9 მარტს 1810 წ. მოგალევსკი სწერდა ტორმასოვს, მოსალოდნელიაო, რომ სოლომონ მეფეს შერჩება მხოლოდ ბატონიშვილი კონსტანტინე და სოლომონ ლეონიძე; თვით თავ. ქაიხოსრო წერეთელიც კი აპირებსო გადადგომას. სიმონოვიჩი გაუდგა ხანის ხეობას, სადაც დამწყვედულია მეფე, და ამ ორ დღეში გადაწყდება მისი ბედიო.

ამ გაჭირვებულს მდგომარეობაში მეფემ, მოკლებულმა საშუალებას, რომ გაქცეულიყო ახალციხეს, ან ერთ-ერთს იმ ციხეში (მუხურა, საპაიჭავო და ჭყვიში), რომელიც იმერთა ხელში დარჩა, დაუწყო სიმონოვიჩს მოლაპარაკება. 8 მარტს სოფ. ზეინდარს მოვიდნენ მისი დესპანნი მიტროპოლიტი გენათელი და სეხნია წულუკიძე, რომელთაც დავალებული ჰქონდათ, რომ სოლომონი უარს იტყვის სამეფოს გამგეობაზე, თუ ხელწერილით დაჰპირდებიან, რომ იმერთში დასტოვებენ და მისცემენ საცხოვრებლად მამულს, მისგანვე დასახელებულს. სიმონოვიჩმა უარი შეუთვალა და ურჩია მეფეს ენდოს ტორმასოვს, ეახლოს ტფილისს და დარჩეს იქ, ვიდრე იმპერატორის გადაწყვეტილება მოვიდოდეს. მეფე იძულებული იყო მოედო ეს პირობა და მოისურვა სიმონოვიჩის და მოგალევსკის პირადად ნახვა. სიმონოვიჩმა და მოგალევსკიმ, სოლომონ მეფეს სურვილისამებრ, შეჰფიცეს ჯვარსა და სახარებაზე, რომ მეფეს არ დაატყვევებენ და გზად სამეფო პატივს არ მოკლებენ. 12 მარტს მეფე რუსებს მიენდო და ითხოვა, რომ ტორმასოვთან

შეხვედრა დაუნიშნონ მას გორის ახლოს, სოფელში და არა ტფილისში.

15-ს მარტს სოლომონ მეფე, მოგალევსკის თანხლებით,

წამოვიდა ცოლის მამულში, სოფ. საზანოში. როცა გამო-
იარა ზეკარზე, წამოასხა ხანის ხეობიდან თავისი მხლებელი
იმერლები. ხოლო ამათ რიცხვში არ იყვნენ მეფის მრჩეველ-
ები – თ. თ. სოლომონ ლეონიძე და მალხაზ ანდრონიკაშვილი.
იმათ მოასწრეს გაქცევა ახალციხეს და ეს მათი ღალატი აღო-
ნებდა სიმონოვიჩს. სამღვდელოება და თავადაზნაურობა ფიცს
აძლევდა იმპერატორს ერთგულებაზე და მეფე ამას არ ეწი-
ნააღმდეგებოდა. იგი აშოშმინებდა იმერლებს იმით, რომ მთა-
ვარ-მართებელს მინდვრად შეხვდება, და თუ თხოვნა მისი არ
ისმინეს, დაბრუნდება უკანვე იმერეთში მთიან ადგილას გასა-
მაგრებლად და მაშინ კი მათი დახმარება დასჭირდება. ამგვარი
მოწოდება მეფემ გაუგზავნა ციხის მცველებს საპაიჭავოსა და
მუხურაში. ამიტომაც ბევრგან რუსებს არ ემორჩილებოდნენ,
მეტადრე გაუძალიანდა ციხე მუხური, რომელიც აიღეს მხო-
ლოდ აპრილში.

საზანოში მეფე დარჩა სამი დღე და იქიდან მოგალევ-
სკი, 500 შეიარაღებული იმერელი და რამდენიმე ყაზახი მოვი-
დნენ ბეკამს, სულ ნახევარ ვერსზე სურამიდან! აქ მოუვიდა
მეფეს ცნობა, რომ ტორმასოვმა დაუნიშნა მას შესახვედრად
გორი, რომელიც „გზად სდევსო ტფილისისაკენ, სადაც თქვენ
უნდა ელოდოთ იმპერატორის მიერ თქვენის ბედის გადაწ-
ყვეტასაო“. როცა მოახლოვდნენ სოფ. დირბს, სოლომონმა
მოითხოვა, რომ ტორმასოვმა პატივი სცეს და აქ ინახულოს
იგი. მთავარ-მართებელმა დაუთმო აქ ცოტა და დასთანხმდა
შეხვედროდა სოფ. ვარიანში. მეფე სოლომონს გული კარგს
არას აგრძნობინებდა და ამიტომ სცადა დირბიდან ოსებში გა-
პარვა. შეუმჩნეველად მას თვალ-ყურს ადევნებდნენ და ყველ-
გან გზას უკრავდნენ. რაკი გაქცევის სურვილი გამოაქვეყნა,
მოგალევსკიმ გამოუცხადა მეფეს, რომ ამის შემდეგ რუსთა

მცველების ხელშია და დაუყოვნებლივ უნდა წავიდეს ვარი
ანში.

28 მარტს სოლომონ მეფე, როგორც „სახელოვანი ტყვე“,
მოვიდა ვარიანში. ტორმასოვმა გამოუცხადა მეფეს, რომ იგი

თავის ბედის გადაწყვეტილებას უნდა ელოდოს ტფილისში. ერთის თვის წინად რომ მომხდარიყო ეს მათი შეხვედრა, სოლომონს, იქნება, შერჩენოდა ტახტი, ხოლო იმერეთს აცდენოდა სისხლის ღვრა, დანგრევა და აწიოკება. ახლა კი შებოჭილი მეფე მოიყვანეს გორში. მისი მხლებელნი დააფიცეს და უკან გაისტუმრეს, გარდა ასი კაცისა, რომელნიც დასტოვეს მეფესთან. ტფილისში მეფე დააყენეს სუმბათაშვილის სახლში და დარაჯი დაუნიშნეს, რამაც ფრიად გააკვირვა იმერი თავად-აზნაურობა, სიმონოვიჩის დაპირებას მინდობილი. როცა მიტროპოლიტთა კრებამ მოითხოვა სოლომონის იმერეთში დაბრუნება, მთავარ-მართებელმა უპასუხა, რომ იმერეთი სამუდამოდ იმპერიასთან შეერთებულ იქმნა და მეფის მართებლობის მაგივრად ინიშნება „დროებითი გამგეობაო“. აღელვების მიზეზის მოსასპობლად გენ. ტორმასოვი უბრძანა სიმონოვიჩს მეფის ქვრივი (დედოფალი დარეჯანი, გიორგი ბატონიშვილის მეუღლე) შვილებით სამეგრელოდან ტფილისში გამოეგზავნა. რაც შეეხება თვით სოლომონს, გენ. ტორმასოვი თხოულობდა მისსა და ბატონიშვილის კონსტანტინეს რუსეთში გადასახლებას, რადგან მეფისადმი ერთგულება მაინც მტკიცეა იმერეთში და მისი იქ ყოფნა საშიშიაო. მეფეს, იმის აზრით, დაენიშნებოდა შესაფერი პენცია და საცხოვრებლად რუსის სოფელი. ტორმასოვი დიდად კმაყოფილი იყო, რომ ხუთი წლის განმავლობაში ურჩობით განთქმული მეფე ტყვედ ჰყავდა ტფილისში. მადლობა გამოუცხადა მან ჯარს, დააჯილდოვებინა სიმონოვიჩი გენერლის ჩინით და დანიშნა იმერეთისა, სამეგრელოსა და გურიის საქმეების მმართველად და სარდლად იქ მდგომის რუსის ჯარებისა. მშვიდობიანობის ჩამოვარდნა იმერეთში მაინც არ მოხდა. უმთავრესი მიზეზი ამისა ის იყო,

– 60 –

რომ მეფე, თუმცა სასტიკი ზომები იყო მიღებული, 11 მაისს 1810 წ. გაიქცა ტფილისიდან და მიიძალა.

თავ. სუმბათაშვილის სახლები, სადაც სოლომონ მეფეს ინახავდნენ, მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა მხარეზედ, ავლაბრის ხიდის ახლოს. სახლი განმარტოებულად იდგა და გარს

ერთყა მაღალი გალავანი ვიწრო გასავალი კარით. სახლის დარაჯობა ტორმასოვმა დაავალა მაიორს კომნენს. ამან ბალის კართან დააყენა ყურის მგდებელი. სუმბათაშვილის მოვალეობას შეადგენდა ყოველდღიურად იმ პირთა სიის შედგენა, რომელნიც მეფის სანახავად მოდიოდნენ, უნდა თვალი ედევნებინა მეფის ავი განზრახულებისათვის და საღამოდან მოყოლებული გათენებამდის, მხლებელთა გარდა, არავინ გაეტარებინა სასახლეში. ქალაქის ბოქაულს ბარათაშვილს უბრძანეს დაენიშნა მეფის სამსახურისთვის ორი პოლიციელი და ღამით აგზავნიდნენ ბალის კართან სამს პოლიციელს, რომელნიც დარაჯს უსახლებდნენ მეფესთან შემსვლელს პირებს. მეფის მხლებელთა ცხენები მტკვრის გაღმა იყვნენ საძოვარზე და ბოქაულის დაუკითხავად გამოლმა ვერავინ გადმორეკავდა. მეფესთან შედიოდნენ ისინი, ვისაც ნება ჰქონდა აღებული. მეფეს განუწყვეტილვ ახლდა ერთი ოფიცერიც.

ამდენი გასაფრთხილებელი ზომების მიუხედავად, მეფე მაინც გაიპარა *), ხელშეწყობილი ოფიციალურ პირთა მიერ, რომელთაც ვალად ედოთ მისი დაცვა მის გაქცევამდე. ბოქაულის დაუკითხავად 20 ცხენი გადმოიყვანეს მდინარე ვერაზე. წინა ღამეს როსტომ წერეთელმა და გრიგოლ ერისთავმა გადმორეკინეს თავიანთ კაცებს ექვსი ცხენი და მოიყვანეს მეჩეთის ნანგრევთან, რომელიც ექვს ნაბიჯზე იყო გალავნის კარებთან. კაკუცა აბაშიძემ ბოქაულს ბარათაშვილს აუხსნა, რომ ცხენები სჭირდებათ მეფის კაცებს, რომელნიც იმერეთში

*) ეს მოხდა, დავით ბატონიშვილის სიტყვით, 13 მაისს 1810 წ“. ღამესა, რომელი თენდებოდა შუაზატიკის დღესასწაული.

მიდიანო, და უჩვენა ქალაღდის ნაგლეჯი ბილეთის მაგივრად, რომელიც, ტორმასოვის ბრძანებით, თავისუფალ გზას უხსნიდა იმათ, ვინც იმერთაგანი ბრუნდება სამშობლოში. გაქცევის ღამეს ორმა პოლიციელმა თავლის ბანზედ დაიძინეს, მესამე მთელის ღამით მეჩეთში მოეწყო. დარაჯი დარჩა მარტოკა. სოლომონმა იმ ღამეს თავი მოიავათმყოფა და ადრე შევიდა და-

საძინებლს ოთახში, ივანეშვიძე ქაიხოსრო წერეთელთან, გაიხადა ტანისამოსი და დაწვა. თავ. წერეთელი გამოვიდა, ხოლო ათ საათზე დაბრუნდა სოლომონთან და შეატყობინა, რომ ცხენები მზად არიანო. მოხუცმა მოსამსახურემ *) მიართვა დამზადებული უბრალო ტანისამოსი, რომლის მაგივრად მომტანმა მედუქნემ ბეჟან მურასოვმა წაიღო მეფის ძვირფასი ტანთსაცმელი. მეფემ გადაიკვა კაბა, ნაცრით პირი მოისვარა, საღვინე აიღო ხელში (ბატონიშვილ დავითის სიტყვით, წამოიკიდა ტიკჭორა) და გავიდა ქაიხოსრო წერეთლის ოთახზე ბაღში. სოლომონმა ორს დარაჯს გაუარა და თამამად უპასუხა, რომ იგი მეფის მსახურია და მიდის მტკვარზე წყალის მოსატანად. ქუჩაში მას უცდიდა ერთი იმერელი, რომელიც, ვითარცა საეჭვო, წინა დღეებში, კომენდანტის განკარგულებით, გადაყენებული იყო მეფის სახლის მცველობის მოვალეობისაგან. ამან გაატარა მეფე ქალაქით და მიიყვანა გასავალთან, სადაც დარაჯმა გააჩერა, მაგრამ რაკი დაინახა პოლიციელი, სამსახურისთვის მიმავალი, გაატარა გალავნის გარედ. აქ დახვდნენ მეფეს ოთხი თავადი წერეთელი, მათ შორის ზურაბის შვილი, მმანი ერისთავი, აბაშიძე, 28 ცხენოსანი, და ამათის თანხლებით გაუდგა სოლომონი „თრიალეთის კერძო“ (გზას?). ტორმასოვი ამ

*) ეს მოსამსახურე მეფესთან შეზრდილი აზნაური იყო. მას გაანდო საიდუმლოება ქაიხოსრო წერეთელმა; მოსამსახურე მეფის ლოგინში ჩაწვა და თავისი კაბა მეფეს მიართვა. („კრებული“ 1872 № 10-12, ილარიონ ქართლელის ნაამბობი).

დროს ტფილისში არ იყო: ყარაბაღში მოლაპარაკება ჰქონდა სპარსელ მირზა ბეზიურკთან ზავის შესახებ. ამიტომ მეფის გაპარვის გამომჟღავნების შემდეგ პირველი განკარგულება მოახდინა საქართველოს მმართველმა გენერალმა ახვერდოვმა და ტფილისის სამხედრო გუბერნატორმა გენერალმა როზენმა. ბორჩალოს მოურავს ებრძანა გზები შეჰკრას დმანისიდან ახალციხისკენ მიმავალი. სიმონოვიჩის მისწერეს ეცადოს მეფე დაიჭიროს, თუ იგი იმერეთში დაბრუნდეს. მაგრამ ამაოდ ჩაია-

რა მიღებულმა ზომებმა. დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მეფის გაქცევამ იმპერატორ ალექსანდრე პირველზე. გარდა პოლიტიკურის მნიშვნელობისა, ეს საქციელი ამტკიცებდა „სოლომონის მიერ ორკვე შეურაცხყოფას მონარქის წყალობისას“ იმით, რომ ტფილისში მეფემ თავის ოთახში დასტოვა ორდენი ალექსანდრე ნეველისა, უმაღლესად ბოძებული 1804 წ.

იმპერატორმა გამოუგზავნა ტორმასოვს ბრძანება მისცეს სამხედრო სამართალში გენარალი როზენი, როგორც ტფილისის ჯარის დროებითი უფროსი კომანდირი; დანარჩენნი პირნი, ვისაც რაიმე მონაწილეობა აქვს მიღებული მეფის გაქცევაში, სასტიკად და სწრაფად დასჯილ ყოფილიყვნენ. სამართალმა როზენი უდანაშაულო იცნო, ხოლო ტფილისის კომენდანტი კომნენი ხუთის თვით დაიჭირეს და შემდეგ სამსახურიდანაც სამუდამოდ დაითხოვეს. პოლიცემისტერს ბარათაშვილს აზნაურობა აპყარეს და სალდათად გაგზავნეს. მეფის გაქცევაში უმთავრეს მშველელ პოლიციელებს ავთანდილოვს, პემტელევსა და ერივანსკის, აგრეთვე მედუქნე მურასოვს, სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტეს. მეფის მსახურს ტაბუკაშვილს და დალაქს სალამაძეს ჩამოხრჩობა ტორმასოვმა ციმბირში გაგზავნაზედ შეუცვალა. ასის-თავს ფალავნდიშვილს, რომელსაც ბრალდებოდა იმერთა ჯოგიდგან ცხენის გადმოყვანა მტკვრის გადმოღმა, გამოძიებამ ვერ დაუმტკიცა დანაშაული და „ღმერთს მიაწდო მისი საქმე“. ხოლო გენ. ტორმასოვმა სასამართლოს ამ რეზოლიუციას თავის ხელით მოაწერთ „დახვრიტეთ“!

– 63 –

მვირად დაუჯდათ იმერლებს მეფის განთავისუფლება *), მაგრამ უფრო მეტი მსხვერპლი მოელოდა მის შევიწროებულს სამეფოს.

ტორმასოვი დაბრუნდა საჩქაროდ ყარაბახიდან და შეეცადა იმერეთში არეულობა არ მომხდარიყო. სიმონოვიჩს ებრძანა ხანის და ზეგანის ხეობებს ადევნოს თვალი, დაიჭიროს ჯარით უსაჭიროესი ადგილები და აუკვეთოს მეფეს იმერეთთან მისვლა-მოსვლა. ამ აზრით ფოთში დაატუსაღეს დედოფალი მარიამი, დაი მისი მიქელამის მეუღლე და მალხაზ ან-

დრონიკაშვილის ცოლი. მეფესთან გაქცეულ თავადთა ოჯახობა დაატუსაღეს და მათი მამული სახაზინოდ ჩაირიცხა, რომ მით დაეჯილდოვებინათ რუსთა ერთგულნი. ტორმასოვმა მიჰმართა იმერ მიტროპოლიტთა კრებას და ურჩევდა ამოდნუ ცდილობენ „ღვთის მოწინააღმდეგე მეფის დაბრუნებას“.

გავიდა რა თრიალეთს, სოლომონი შეხვდა ლეკთა მხედრობას მაჰმად-ბელადის წინამძღოლობით და მათის თანხლებით მშვიდობით მიაღწია ახალციხის საზღვარს და 13 მაისს მივიდა სოფელს კოტელს, სადაც ამ დროს იყო ბატონიშვილი ალექსანდრე. ამან იმერეთს გამოუგზავნა მოწოდება ერთგულება დაემტკიცებინათ ბაგრატიონთა სახლისთვის. თვით სოლომონმაც მიჰმართა წერილებით იმერლებს., ხოლო მიტროპოლიტებს გენათელს და სოფრონს სთხოვდა დახმარებას რუსის მთავრობასთან. ამავე დროს სთხოვდა ლოსიათხეველებს თავი გაეწირათ მის დასახსნელად, რომ არ დამართებოდა ისეთი დღე, როგორც ქართლებს, რომელნიც რუსთა გავლენით წითელ პარასკევს ხორცსა სჭამენ და ხორცი თიწვიან. რუსები დაპირდნენ მათ ოქროებს, ახლა კი ღარიბსა და მიცვალებულზედაც

*) სოლომონის გაქცევის ამბავს ცოტა სხვანაირად მოგვითხრობს გაბრიელ მოძღვარი ათონელ ილარიონ ქართლელის სიტყვით („კრებული“ 1872 წ., № X-XII). ბარათაშვილმა თვით გადასცა ცხენი დაქანცულ მეფეს, რომელსაც იგი შემოხვდა ქალაქს გარედ სოფლიდან მომავალი.

ყველას სამ-სამ მანეთს ართმევენ, სახლებს უპატიურებენ და ამცირებენ. ასეთი დღე მოგელით თქვენცაო, თუ დამივიწყებთ მე, თქვენს კეთილ მოყვარესაო. მიტროპოლიტს დოსითეოსს სწერდა, რომ მან ირჩია მათთან სიკვდილი, ვიდრე რუსეთში დიდება და ახლა თავზედ ხელი აელო, რომ იმერეთში დაბრუნდეს. აუწერს-რა მომავალს განსაცდელს, მეფე სთხოვს დახმარებას ღვინითა და არაყით. ამგვარათვე ცდილობს მიიპყროს თანაგრძნობა იმერეთის თავად-აზნაურობისა და თვით ზურაბ წერეთელსაც კი მიჰმართავს წერილით *).

სხვათა შორის, დიდის გრძნობით სავსე წერილი მისწერა

ქუთათელს დოსითეოსს იმავე წელს 17 მაისს:

... „მეფე სრულიად იმერთა სოლომონ უსამდთოესს მარჯვენეს სასობით ამბორის ყოფას მოგახსენებთ, – სწერდა მეფე მიტროპოლიტს. – მერმეთ, როდესაც გადაწყვეტით გული დავიჯერე, რომ რუსეთს მისტუმრებდნენ, თქვენის მოშორებისა და იმერეთის საუკუნოდ დატოვების ცეცხლი ჩემს გულს მოეგზნა; ცას ქვეშეთს დიდებას – თქვენთან ყოფნა, თქვენთან სიხარული, თქვენთან სიცოცხლე და სიკვდილი ვირჩიე. ჩემი თავი გადავსდევ და ათს ამ თვეს, ღამის ორ საათს, ღვთის მოწყალებით ქალაქიდგან გამოვედი. ოთხნი წერეთელნი, ორნი ძმები ერისთავები და დაშუშვილი მათის კაცებით, ოც და სამი ცხენიანი, აქ – ახალციხეში, მშვიდობით მოვედი. თქმად შეუძლებელია დიდთა და მცირეთაგან ერთობით ჩემის მისვლისათვის ამათი სიხარული.

„აწ თქვენგან და მთელად იმერეთისაგან ჩემი საწადელი ეს არის, – მე თუ სხვა სამსახური რამ დამიკლია იმერეთისათვის, ეს კი ყველამ იცით, რომ თქვენის პატივისცემისა და სიყვარულისაგან არაოდეს ჩემი გული არ გამამდარა; აწ კიდევ სიკვდილისა და განსაცდელისათვის თავი გადავსდევ თქვენ-

*) ნახე „იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე“ თ. ხუსკივაძისა, გვ. 57-59, ყვირილა, 1903.

თან სიცოცხლისათვის. ამაზედაც ფიცით გარწმუნებთ, რომ თუ იმერეთს ჩემის დაკარგვით ბედნიერება და თავისუფლება მიეცემოდეს, როგორც მე თქვენის მოუშორებლობისათვის თავი გამოვიმეტე, ისე თქვენთვის დაკარგვას სასიხარულოდ მივიღებდი; მაგრამ ვიცი და თქვენც ჰხედავთ, რომ როგორც სხვა, თქვენი მეზობელნი, იმათ ხელში უნუგეშოდ კვნესიან და დღე და დღე ოჯახის პატივიდგან მდაბლდებიან სახლის და ცოლშვილის უპატიობისათვის სიკვდილს ნატრულობენ, თუ იმერეთის დამორჩილებაზედ გულდასმული შეიქმნენ, მერე უმწარესი და ყოველს მეზობლებზედ უმწელესი დღე იმერეთს მოადგება, და რომელსაც დღეს ოქროს აძლევენ, ხვალ მა-

თის ოჯახის საცხოვრებელსაც წაართმევენ. დღეს რომ პატივსაც სცემენ, ხვალ ყოველ ქვეყანისაგან იმერეთში უმეტესად დაკრძალულ ცოლ. შვილის პატიოსნებას უპატიოდ გახდიან. შეჰხედეთ საქართველოს, რომელიც პირველში ფიციტა და ოქროთი მოატყუეს და დღეს აღარც სიმდიდრე უხარიან და აღარც თავისი სახლი და სიკვდილს ნატრულობენ. ყველამ იცით, რომ თავის ჩვეულებას თქვენთვის არ გამოცვლიან; არც თქვენს მამა-პაპას არ იცნობდნენ, არცა აქვსთ სიყვარული და გულის შეტკინება, რომელიც მე მაქვს, გიცნობთ და მიცნობთ.

„ეს არის დღე ერთგულებისა და ჩვენთვის დათხეულთა მამა-პაპათა თქვენთა სისხლთა განახლებისა, რომ განთავისუფლებისა თქვენისათვის გამოაცხადოთ ერთგულება თქვენი, რომლითაც აქამდე ყოველს ქვეყანაზედ იმერეთი ჩინებული ყოფილა მემკვიდრის მეფის ერთგულობაზედ და უმეტესად თქვენი ოჯახი და თვით თქვენ ჩვენთვის თავდადებულნი ბრძანებულხართ. ნუ დაიდებთ საუკუნოდ საძრახისს საქმეს და ნუ დაიღუპებით ქართლსავით, რომელნიც სულიერად დიდ პარასკევს ხორცს სჭამენ და ხორციელად გატანჯულნი სიკვდილს ნატრულობენ. გაისარჯეთ თქვენებურად, ოჯახი დიდი თუ მცირე, თქვენი მოკეთებული, და თქვენი სამწყსო იმერეთში ყველანი

– 66 –

განამტკიცეთ და თქვენი ჩემზედ მამა-შვილური სიყვარული და შემძლებლობა დღეს გამოაცხადეთ. თუ დამაჯერებთ, მე თვითონ შემოვალ თქვენთან და უცხო ჯარებს აღარას დავეძებ, რომ ღვთისა და თქვენის შესაწუხებელი საქმე არ მოჰხდეს-რა და, როგორც თქვენგან პასუხი მომივა, ამაღ გული დააჯერეთ თქვენთან და იმერეთში ცხოვრებისათვის ჩემი სიცოცხლე უნდა დავასრულო, იცოდეთ“...

ამგვარივე წერილები მისწერა მეფემ სახლთ-ხუცესს თავ. ზურაბ წერეთელსა და სხვებს... მეფე დიდ მზადებაში იყო. მას იმედი არ დაჰკარგოდა, რომ იმერეთის ტახტი ოდესმე ისევ ხელში ჩაუვარდებოდა.

მეფის მოწოდების გასანიავებლად სიმონოვიჩმა გამოუცხადა თავ. -აზნაურობას და სამღვდელოებას პროკლამაცია,

რომ მათ მოსპონ სოლომონთან კავშირი და დამოკიდებულება. მეფის წერილების მიმტანს ჰპირდებოდა ჯილდოს, ვისაც კი შენიშნავდა მეფესთან დაახლოვებას, უქადდა გაწვეპლვას და ციმბირში განდევნას და მამულ-დედულის წართმევას ერთგულთა დასაკმაყოფილებლად. მიუხედავად ამ სასტიკ ზომებისა, დამოკიდებულებას მეფესთან იმერნი არა სპობდნენ. დევნილმა მეფემ ხალხის თვალში მოიპოვა უფრო მეტი პატივისცემა და თანაგრძნობა. მისი წერილები მოვარდნილს სოფლებშიაც უღვიძებდა ხალხს სურვილს მიეცათ მხარი ტანჯულ გვირგვინოსანისთვის. ხალხის მოძრაობას ისიც უწყობდა ხელს, რომ რუსის ახალი მმართველობა არ აკმაყოფილებდა მცხოვრებთა მოთხოვნილებას, გამგეობა ისევ ძველს მოურავებს და ბოქაულებს დარჩათ.

იმერეთი არ დაწყნარდებოა, სწერდა სიმონოვიჩი, ვიდრე სოლომონი ისევ მეფედ არ იქნება, ხოლო სხვა პირის მეფობა ერს არა სურსო. რუსების მდგომარეობა ამიტომ შეიქმნა ფრიად საძნელო. მომხრე იმერეთში არავინა ჰყავდათ. ზურაბ წერეთელი, რომლის იმედიც ჰქონდათ, შორიდან უყურებდა სეირს. სიმონოვიჩს არა ჰქონდა გავლენა იმერეთში და სახელი გაიტეხა მით, რომ ჯვარ-სახარებზე შეჰფიცა სოლო-

– 67 –

მონს ხელშეუხებლობა და ბოლოს კი მახეში გააბა. შემდეგ ასე მოატყუა კიდევ მარიამ დედოფალი, რომელიც დაპირებული ტფილისის მაგივრად გაგზავნეს საცხოვრებლად რუსეთს. აღთქმული ჯილდოც დამსახურებულ პირებს ვერ გამოუტანა. ტორმასოვმა იწყინა ეს მოხსენება სიმონოვიჩისა. უარჰყოფდა, რომ მეფეს ტფილისში ტყვესავით ინახავდა და ამტკიცებდა, რომ არაფერში არ უმტყუნია სოლომონის წინაშე, რომელიც დამნაშავეა თავის მოუთმენლობით ბედის უკუღმა დატრიალებაში.

სიმონოვიჩს მართვაში დასახმარებლად ტორმასოვმა სთხოვა ქუთაისში გადასვლა თავად ზურაბ წერეთელს, მაგრამ ამან უარი შემოუთვალა და წავიდა საჩხერეს იმ მიზეზით, რომ ქალს ჯვარსა ვწერ ლევან დადიანზეო. ზურაბმა აქაც, როგორც სიმონოვიჩი სამართლიანად იწერება მოხსენებაში, თავი დააღ-

წია რუსებს გაჭირვებულს მდგომარეობაში და ორპირობითი საქციელით ეჭვი დაუბადა, რომ იგი მხარს უჭერს მეფეს ტახტის დაბრუნების ცდაში. მაინც, ზურაბიც რომ მიშველებოდა, მთავრობა იმერეთს ვერ დაამშვიდებდა, რადგანაც სამეფოს მოედო საერთო და სტიქიური აღელვება; გზები შეიკრა. სიმონოვიჩის კაცებს და გაგზავნილ მოხსენებას აჩერებდნენ, მეფის ბინას უმაღავდნენ.

აჯანყებულნი შეადგენდნენ რაზმებს და დაუწყეს რუსებს დევნა. ქაიხოსრო აბაშიძის მოთავეობით მოქმედობდა რაზმი 2000 კაცამდის. სიმონოვიჩმა ამათ წინააღმდეგ გაგზავნა მაიორი კალატოზიშვილი ორი როტით ლოსიათხევისკენ. აჯანყებულთ ვიწრო ადგილას შეიმწყვდიეს იგი, 50 მოჰკლეს და დასჭრეს, ამათ რიცხვში თვით კალატოზიშვილიც გამოასალმეს წუთისოფელს. ამისმა მოადგილემ ტიტოვმა დასძლია იმერლებს, – მოუკლა მათ ასი კაცი, მაგრამ კი ვერ გაჰფანტა: იგინი შეეფარნენ გამაგრებულს სოფელს ზაქარას *). ამ პირველი შეტა-

*) ბატონიშვილი დავითი ასე მოგვითხრობს ამ ამბავს: სცნეს რა იმერთა მეფისა აღსვლაი ახალციხეს, შეიქმნა მათ შორის აღრეულობაი

კების შედეგი ის იყო, რომ აღელვება მოედო მთელს მხარეს და შეჰკრა გზა აღმოსავლეთ საქართველოსთან. ეს გაჭირვებული მდგომარეობა აცნობა ტორმასოვს ზურაბ წერეთელმა. სიმონოვიჩი, სჩანს, საქმის ვითარებას გულახდილად ვერ ატყობინებდა მთავარმართებელს.

24 ივნისს ტორმასოვმა მიაშველა ქართლიდამ სიმონოვიჩს მაიორის კნიაჟევიჩის კომანდობით ორი როტა და ერთი ზარბაზანი. ამათ შეხვდათ იმერთა რაზმი, მწარედ შეიბნენ. 20 კაცი მოუკლეს, 48 დაუჭრეს რუსებს, მაგრამ იმათ მაინც ქუთაისს მოაღწიეს. ამავე დროს კაპიტან სუხანოვის როტას დაეცნენ ბაღდადთან და დიდი ზარალი მისცეს. სათითაოდ ყაზახთა მოკვლაც გახშირდა. იმერეთი ზღვასავით დელავდა. სოლომონ მეფე ივნისის დამდეგს მოვიდა იმერეთს ახალციხიდან ლეკების და ოსმალოს რაზმით; რამდენიმე მოკლულ

რუსის თავი მეფემ მადლობის ნიშნად სწრაფად გაუგზავნა შერიფ-ფაშას, რომელიც სოლომონს მამას ეძახდა და ხონთქრისათვისაც სთხოვდა რამდენისამე კაცის თავს ფეშქაშად. რაკი საქმე გამწვავდა, გენ. ტორმასოვმა საჩქაროდ გაგზავნა იმერეთს კიდევ ორი ბატალიონი გენერლის ორბელიანის უფროსობით. სიმონოვიჩისა და ორბელიანის დამოკიდებულება ტორმასოვმა ვერ განსაზღვრა და ამით ჩამოაგდო მათ შუა შეუთანხმებელი მოქმედება.

ტორმასოვმა დაავალა ორბელიანს (ამას ბატონიშვილი დავით უწოდებს დიმიტრი ყაფლანიშვილად, - კაცი უმეცარი და „მზგავსი პირუტყვისაო“), მიემხრო სამეგრელოს და გურიის მთავრებიც იმერთა წინააღმდეგ; აჯანყებულთა შესახებ გასცა სასტიკი განკარგულება: ზოგი ციხეში დაამწყვდით, საციმ-

და ადგილ-ადგილ ამბოხი უმეტეს ზემო მხარსა შინა, რომლისა ამბოხის თავი იქმნა ქაქუჩელა აბაშიძე საქარველი. მაშინ ღიანარალმან სვიმონოვიჩმან წარგზავნა მაიორი კალატოზიშვილი 200 სალდათითა და ზარბაზნებითა. მოვიდა იგი ზაქარას. წარმოიშვა ბრძოლა, იძლივნენ რუსნი. („მასალები“, გვ. 20).

– 69 –

ბიროთ დანიშნულნიო და ზოგიც ჩამოახრჩეთ, თუ საჭიროება ამას მოითხოვდესო. რაც შეეხება თვით მეფეს, უნდა გამცემი პირი ეპოვნათ ახალციხეში და თვალი ედევნებინათ ყოველი მისი ნაბიჯისთვის. როცა ორბელიანის ჯარმა 29 ივნისს 1810 მოაღწია სურამს, შეიტყო რომ ამას იქით წასვლა შეუძლებელია, რადგან გზა დაჭერილია აჯანყებულთა მიერ, რომელნიც გამაგრებულნი არიანო ლეკთა და ოსმალთა შემწეობით. იმ აზრით, რომ გაჰყოს მოწინააღმდეგეთა რიცხვი, ორბელიანმა განიზრახა ორი გზით შესულიყო იმერეთში. ერთი ბატალიონი და ორი ზარბაზანი ჩააბარა მაიორს ტიხოცკის ალის გზით კარტოხდზე და ჩალუანზე წასასვლელად, თითონ მეორე ბატალიონით ვახანის ხევს შეუდგა. გზად მას შემოუერთდა ოთხი როტა მაიორის პრიბილოვის კომანდობით. ტიხოცკიმ მიაღწია კარტოხს, თუმცა მწარე შეტაკება ვერ აიცდინა.

სისხლის ღვრა და შეუწყალებელი ბრძოლა მოხდა ალის

ხეობაში. ოთხი დღე განუწყვეტელი სროლა იყო. რუსის ჯარი დიდად შევიწროვდა. დამარცხებაც არ ასცდებოდათ, რომ სურამიდან მშველელი რაზმი არ მოსწრებოდათ. 11 ივლისს დასვენებული ორი როტა ბორჯომის გზით შემოუერთდა ტიხოცკის რაზმს. ელაზნაურიდან მოვიდა თვით ორბელიანიც. დამპალოს ველზე 10 როტა რუსის ჯარი და ოთხი ზარბაზანი დაუხვდათ აჯანყებულებს. ოთხი ვერსის სივრცეზე მდინარე ძირულამდის ეცნენ ერთმანეთს მოპირის-პირენი. ხიდს იქით ერთი-ერთმანეთზე მოსდევდა იმერთა მიერ გამაგრებული ადგილები. ჯარის გატარება აქ შეუძლებელი იყო, ამიტომ ორბელიანი დაბრუნდა უკან სურამს იმ აზრით, რომ ვახანის ხეობით შესულიყო იმერეთს.

ორბელიანმა დაჰკარგა ამ ბრძოლაში 117 კაცი მოკლული და დაჭრილთ, ხოლო იმერლებმა ამაზედ მეტი. მოკლულთა რიცხვში ერია აჯანყების მოთავეც – აზნაური გოდობრელიძე. ალის ხეობაში რუსების დამარცხებამ გაამხნევა მოძრაობის ბელადნი. მალხაზ ანდრონიკაშვილი და როსტომ წე-

– 70 –

რეთელი ულოცავდნენ მეფეს მტერზე „გამარჯვებას“. ტორმასოვი კი საშინლად გააფიცხა ამ შესაზარავმა ამბავმა. საშინლად გაუწყრა იგი თავს. ორბელიანს იმაზე, რომ მან ჯარი ორად გაჰყო და ამით შეასუსტა თავის მისატანი ძალა. მეორე შეცდომად ის ჩაუთვალა, რომ არ შეიტყო რიგიანად, როგორ ჰქონდათ იმერლებს შეკრული და გამაგრებული ალის გზა. ამ გაუგებრობის შედეგი იყო მაიორ ტიხოცკის ჯარის ხეობაში დარჩენა უწყალოდ და უპუროდ, შემდეგ მსხვერპლად გახდომა მიმალულთა თოფის ტყვიისა. ორბელიანი თავს იმართლებდა იმით, რომ მტერს მოელოდა იგი ვახანის გზით და არა ალის ხეობით. შეეცადა აგრეთვე ტიხოცკის მოქმედებაც გაეთეთრებინა და მისი განწირული სიმამაცე მთავარ-მართებლისთვის გადაეშალა. მოწინააღმდეგის დასათრგუნავად ტორმასოვს ერთად-ერთ საშუალებად მიაჩნდა სწრაფი დაცემა. ორბელიანიც ამიტომ სთხოვს ახალს ჯარს ალის ხეობისკენ, რომ იმერნი მიიტყუოს ამ მხარეზე და თვით დაეცეს ვახანის ხე-

ბით. ტორმასოვი, გაბრაზებული ორბელიანის თხოვნაზე, სწერდა, რომ რვა ბატალიონი, რომელიც მასა ჰყავს, საკმარისია, რომ მტრის ბრბო გაარღვიოს და დაამარცხოს იგი. რადგან ორბელიანის მოქმედებით გენ. ტორმასოვი უკმაყოფილო იყო, ამიტომ უფროსობა ჯარებისა, რომელნიც იმერეთში იყვნენ გაგზავნილნი, გადასცა გენერალს როზენს.

ტორმასოვმა უბრძანა როზენს დაუყოვნებლივ წავიდეს სურამში, ჩაიბაროს ორბელიანისაგან მთავარმართებლის ინსტრუქციები და ფული და გაეშუროს იმ ადგილას, სადაც აჯანყებულთა შეკრებულებაა. მოწერილობით, ორბელიანს უნდა მოეცაძნა როზენისთვის სურამში, მაგრამ ქალაქმა აქ ვერ მოუსწრო და იგი გასულიყო იმერეთისკენ ვახანის გზით. შვიდს ვერსზე სურამიდან რუსის ჯარს შეხვდა აჯანყებულთა რაზმი; ბრძოლის შემდეგ რუსებმა მიაღწიეს სოფ. ნებოძირს და მეორე დღეს გავიდნენ მოლითის წყალს და დაუახლოვდნენ ზედუბანს. აქ მოუვიდა ორბელიანს ტორმასოვის ბრძანება როზენ-

– 71 –

ნისთვის მოეცაძნა სურამში. მაგრამ ორბელიანმა არჩია აჩქარებული ნაბიჯით გაეწია და 20 ივლისს ჩავიდა ლეღვანს. აქ გაიგო, რომ რუსების კომანდა ჩხერში მეტად გაჭირვებულია და ამიტომაც ორბელიანი გაეშურა მის გამოსახსნელად. გარნიზონს შეადგენდა 27 კაცი პოდპორუჩიკის შენშინ მეორის კომანდობით. თუმცა გარნიზონს სურსათი და წყალი შემოაკლდა და გარს ერტყა იმერთა რაზმი, მაინც არ დანებდა და უარი განაცხადა ციხიდან გამოსვლაზე. ციხეში სხვა გასაჭირს დაედო ავადმყოფობაც და ხმაც გავრცელდა, რომ ალის ხეობიდან რუსების ჯარი უკან დაბრუნდაო. ამ გაჭირვებიდან დაიხსნა ორბელიანმა, რომელსაც ციხიდან გაპარულმა ჯარის კაცმა აცნობა შენშინის მდგომარეობა. 22 ივლისს ორბელიანმა 3000 მებრძოხენი ჩხერის ციხესთან დაამარცხა და გაჰფანტა. იმპერატორმა შენშინი და ჯარის კაცნი, ჩხერში დამწყვდეულნი, უხვად დააჯილდოვა. ჩხერის ომში მოჰკლეს დიმიტრი აბაშიძე.

ამ ჩხერთან მოეწია თავ. ორბელიანს გენერალი როზენიც,

რომელსაც ჯარი დახვდა დიდს არეულობაში. როზენი გაჭირვებულს მდგომარეობაში იყო: ერთის მხრივ, მან არ იცოდა ადგილის მდგომარეობა და მოწინააღმდეგეთა რიცხვი, მეორეს მხრივ – ორბელიანის ჯარი დახვდა დაქანცული და უსურსათო. დიდის მოფიქრების შემდეგ, როზენმა არჩია გაეპო მეამბოხეთა რაზმი და ცდილიყო ქ. ქუთაისს შესულიყო. ქაიხოსრო წერეთელი გავიდა რაზმით ყვირილის წყალს და შეეცადა ჩიტურზე როზენი არ გაეშვა ქ. ქუთაისისკენ. ამ ბრძოლაში მოჰკლეს ოსმალთა უფროსი სულეიმან-ბეი, იმერთაგან 200 კაცი და დანარჩენნი ქაიხოსროს წინამძღვრობით მიემშრნენ სოფ. მაღლაკს *), მეფე სოლომონთან. დიდი სიხარული გამოიწვია მთავრობის ჯარში იმ ამბავმა, რომ 25 ივლისს შე-

*) დავწრილებით ეს ომი აწერილი აქვს ბატონიშვილს დავითს. („მასალები“, გვ. 90-92).

ტაკების დროს განგმირულ იქმნა „მტერი რუსეთისა“ ქაიხოსრო აზაშიძე. მიუახლოვდა რა როზენი ქ. ქუთაისს 29 ივლისს, გაჰფანტა მეამბოხეთა რაზმი და შევიდა ქალაქში. როზენმა გაგზავნა სიმონოვიჩი რიონის მარჯვენა ნაპირით სოლომონ მეფის შესაპყრობლად. სიმონოვიჩის მოახლოებაზე სოლომონმა დაანება თავი მაღლაკს. ამავე დროს მაიორ პრიბილოვის ხუთი როტა და 50 ყაზახი გაგზავნა როზენმა გელათისკენ. სოფ. რიონთან შეხვდა იგი რაზმს, რომელსაც წინ უძღოდა თვით მეფე. ბრძოლა გაცხარდა 4 აგვისტოს დილიდანვე ვიწრო ადგილში. საღამოთი პრიბილოვს მოემშველა ქ. ქუთაისიდან ორი როტა კიდევ. ღამით ჩუმად მიეპარნენ იმ ადგილს, სადაც შეკრებული იყო მეფის რაზმი, და გაფანტეს იგი. მეფე გაიქცა ნაღარევში. სიმონოვიჩი და პრიბილოვი ერთად დაედევნენ მას და გელათთან გამაგრებული მეამბოხენი გააქციეს. მეფე ახლა შეეფარა სოფ. გოგს. აქედან გაგზავნა რუსების ბანაკში მიტროპოლიტი დავით პირობის დასადებად: თუ იმპერატორი აპატიებს საქციელს და საცხოვრებლად ბინას იმერეთში დაუნიშნავს, იგი უარს იტყვის მეფობაზე და ოს-

მალთა წინააღმდეგ სამსახურით თავის წინანდელს მოქმედებას დაავიწყებინებს. ამ წინადადებას ყურადღება არ მიაქციეს და მიაწერეს მეფის ვერაგობას. ამასთანავე მისდევდნენ ფეხ-და-ფეხ და 17 აგვისტოს გაჰფანტეს იმერლები გოგს, შემდეგ განთავისუფლეს გარნიზონი, დამწყვდეული სოფ. ჩხერში, და გაჰფანტეს რაზმი იმერთა და თურქთა სოფ. ბაღდადთან.

ენკენისთვის დამდეგს იმერეთი აღელვებულ რაზმთაგან გაიწმინდა. სოლომონ მეფე, თანამოზიარეთა მცირედის რიცხვით, გაჩერდა ხანის ხეობაში ოსმალეთიდან მომავალ ჯარის იმედით. ტორმასოვმა არ იცოდა, რა ხდებოდა იმერეთში, რადგან მისი კურიერები დატყვევებულნი იყვნენ ალისა და ვახანის გზაზე. ერთის მხრივ იმერლებმა სამსახური გაუწიეს მთავარ-მართველს, – რომ მის ქაღალდებს დანიშნულებისამებრ არ მიაღწევინეს, – იმით, რომ ტორმასოვის ზოგს ბრძანებას შე-

– 73 –

ედლო ორბელიანსა და სიმონოვიჩის შუა შუღლი ჩამოეგდო და ერთუფლობის მაგივრად რუსთა საცნებლად ორუფლობა დამყარებულიყო. მხოლოდ სექტემბერში მიუვიდა როზენს ოთხჯერ ამაოდ მიწერილი და გზაში იმერთა მიერ დაჭერილი ბრძანება, რომლის ძალითაც როზენს კომანდობა უნდა გადაეცა ორბელიანისთვის და თვით დაბრუნებულიყო ტფილისს. ამ განკარგულებას მოუსწრო პეტერბურგიდან უმაღლესმა ბრძანებამ, რომ როზენი განთავისუფლებულ იქმნა სამართალში პასუხის-გებისაგან. ამიტომ ტორმასოვმა მიულოცა მას კეთილად მისი საქმის დაბოლოვება და დაავალა იმერეთში უფროსად დარჩენა. მაგრამ გვიანდა იყო: როზენი ტფილისთან იყო მოახლოებული, ხოლო მის მოადგილედ იმერთა დასამშვიდებლად დარჩა სიმონოვიჩი, რადგან ორბელიანმა, ვითომ-და ავანტიურაობის გამო, უარი სთქვა იმერეთში რუსის ჯარის უფროსობაზე.

აღელვებული ქვეყნის დასამშვიდებლად, ტორმასოვის აზრით, საჭირო იყო იმერთა რაზმების დამარცხება კი არა – თვით მეფის დამორჩილება. ამ მიზნის მისაღწევად სიმონოვიჩს ურჩევდა იგი ეხმარა საშუალებად მახვილი, ოქრო, ძალა და

ყოველივე ხრიკი. ბრძანება ამგვარის შინაარსისა არა ერთხელ ჩაუვარდა სოლომონს ხელში და ამიტომაც იგი ეჭვის თვალით უყურებდა სუყველას, მშვიდობიანად ვერსად გაჩერებულიყო, ელანდებოდნენ გამცემლები და ორგულნი. იგი ერთს ადგილას არა დგებოდა, ბინას იცვლიდა ისეთის სისწრაფით, რომ სიმონოვიჩის ცდა – მოესწრო სადმე მეფისთვის, ამაოდ რჩებოდა. მეფე გამაგრდა ხანის ხეობაში; შესავალი ამ ხეობაში შეჰკრეს, დაბურული ტყე იცავდა მეფის სადგურს, რომელსაც 1500 კაცი ახლდა. სიმონოვიჩმა მაინც გაბედა მისი შეპყრობა: მაიორის უშაკოვის მოთავეობით რუსის კომანდა დაეცა ხანის ხეობას, მიანგრია შესავალი და გაჰფანტა მეფის მცველნი. თვით მეფე კი მაინც ხელში ვერ ჩაიგდეს და გაეპარათ: 25 ენკენისთვის მომხრეთა მცირედის რიცხვით იგი გაიქცა ახალციხისკენ. ასე გა-

– 74 –

თავდა ეს მეორე აღელვება იმერეთში. რუსებმა დაჰკარგეს ამ ბრძოლაში 20 აფიცერი და 392 სალდათი მოკლული და დაჭრილი. ტორმასოვმა მანიფესტით გამოაცხადა იმერეთის შეერთება რუსეთთან და აშურებდა სიმონოვიჩს სწრაფად მოეწყო იმერეთში გამგეობა, მსგავსად ქართლისა.

ამავე დროს ტორმასოვი ზრუნავს განდევნოს იმერეთიდან სამეფო სახლის წევრნი, რომელთაც შეეძლოთ ხალხზე ცუდი გავლენით ემოქმედნათ. სოლომონ მეფის ცოლი მარია კაციას ასული, დაი მისი მარია (მაია), მეუღლე მელქისედექ ანრდონიკაშვილისა, და ქალი სოლომონ პირველისა დარეჯანი გაგზავნეს ვორონეჟს. დანარჩენნი წევრნი გადაიყვანეს საცხოვრებლად ტფილისში და, მათ შორის, ჭკუანაკლები ბატონიშვილი დავითიც, რომლის დარჩენა ქ. ქუთაისში ტორმასოვმა არ შეიწყნარა, იმ აზრით, რომ იმერლები მიუდგებიანო მას და მიეცემათ აღელვების მიზეზი. გენ. ტორმასოვი აპირებდა აღელვების მოთავენი თავად-აზნაურთაგანნი გაეგზავნა ციმბირში, ხოლო მავნე პირნი გადაესახლებინა იმერეთიდან. მაგრამ ამ განკარგულებას წინააღუდგა სიმონოვიჩი: ასეთი დასჯა ნაყოფს ვერ გამოიღებს და შემოერთებული ხალხის ნდობას დაკარგავთო; ოჯახის მამის გაციმბირება აღძრავს მის შვილთა

შორის უკმაყოფილებას და მავნე მოქმედების სურვილს გამოიწვევსო. ტორმასოვი დაეთანხმა სიმონოვიჩის წინადადებას და აპატივა ყველას, და ისინიც კი გაანთავისუფლა, რომელნიც მეფეს გაჰყვნენ და ოთხის თთვის განმავლობაში დაბრუნდებოდნენ იმერეთში. ვინც ამ ვადით არ ისარგებლებდა, მათი მამული სახელმწიფოდ დაიდებოდა და პატრონები სახელმწიფო მოღალატედ იქნებოდნენ გამოცხადებულნი. ერთი ნაწილი ჯარისა დაანარჩუნოს იმერეთს მშვიდობიანობის დასაცვლად, ხოლო მეორე კი გაიგზავნა ახალციხისკენ, რომლის საზღვარზეც ტორმასოვი იდგა შეიარაღებული და საბრძოლველად გამზადებული.

მეფე სოლომონ გაიქცა ახალციხეს, რომ ოსმალთა მო-

– 75 –

შველე ჯარით დაბრუნებულიყო იმერეთს. ახალციხის ქალაქი ჩირაღდნით გაანათეს, როცა მეფე იქ მივიდა. ხაზინიდან ფაშას ეძლეოდა ფული *) მეფის დასახვედრად. მაგრამ რაკი რუსის ჯარი ახალციხის საფაშოში შევიდა, მეფე წავიდა ერევანს. ახალციხეში დარჩენილნი თავადნი, და მათ შორის ზურაბ წერეთლის შვილი სვიმონიც, არა სპობდნენ კავშირს მეფესთან და დაბრუნების იმედს აძლევდნენ. რაკი სპარსეთმა ვერაფერი თანაგრძნობა ვერ გამოუცხადა სოლომონს, იგი დაბრუნდა ახალციხეს და აქედან დირბის არქიმანდრიტის ბენედიქტეს ხელით გამოუგზავნა ტორმასოვს წერილი, რომლითაც სთხოვდა, – მეფის ოჯახი და იმერეთში დარჩენილი ნივთები ახალციხეში გამოესტუმრებინა. ამავე შინაარსის წერილი ტორმასოვს მოუვიდა თავ. ლეონიძისაგანაც. ამ წერილების მომტანმა პირადად გადასცა მთავარ-მართებელს, რომ სოლომონი თანახმაა დირბში მოვიდეს, თუ ტფილისიდან გაქცევისთვის არ დასჯიან და სრულიად ეპატივება იმპერატორისაგან წინანდელი საქციელი. ტორმასოვმა გამოუცხადა, ის უბედურება, რომელიც სოლომონს ეწვია, დაატყდა მას თავისივე ბრალითო. რაც შეეხება ნივთებს, მათ მოსაპოვებლად მიიღო ზომა. იმერეთში დაბრუნებაზე ტორმასოვმა თავ. ლეონიძეს კი გადაკიბვით რაღაც მისწერა და გადაწყვეტილი აზრი არ გა-

აგებინა. ამ წერილებს მთავარ-მართებელმა დაადევნა პოლ-კოვნიკი ბელეცოვი და არქიმანდრიტი ბენედიქტე, რომელ-ნიც წავიდნენ ახალციხეს, რომ მეფეს ჩააგონონ საქართვე-ლოში დაბრუნება. ბელეცოვი პირადი ნახვის დროს მას უნდა დაჰპირებოდა იმპერატორის წყალობას და წარსული მოქმე-დების დავიწყებას. ბენედიქტეს დაავალა მეფე მართალს გზაზე დაეყენებინა და გადაეცა მისთვის წერილი, სადაც იგი უწო-ნებს სოლომონს სინანულს და არწმუნებს, რომ იგი მოუტანს მას ბედნიერებას. მთავარმართებელი არწმუნებდა, რომ მი-

*) „კრებული“ 1872 წ., № IX-XII, გვ. 29.

– 76 –

იღებს იგი სოლომონს ღირსეული პატივით და, თუ არ ისურ-ვებს დარაჯს, მის სახლის გარს არც ერთ სალდათს არ და-აყენებს. სოლომონმა მაინც არ დაიჯერა ტორმასოვის დაპი-რება და აღთქმა.

დატოვებული იმ პირთა მომეტებული ნაწილისაგან, რო-მელიც მას გაჰყვა იმერეთიდან, დაობლებული თავ. სოლ. ლეო-ნიძეს სიკვდილის შემდეგ (ახალციხეში), მეფე სოლომონი გა-მოვიდოდა ერთი საფაშოდან მეორეში და ეძიებდა ბედნიე-რების ვარსკვლავს. ახალციხიდან იგი წავიდა აზრუმს, სადაც სულთანმა დაუნიშნა მუდმივი ბინა. ხოლო შეწუხებული აზ-რუმელი ფაშის მიერ, ტორმასოვის ჩაგონებით, მეფე, შვიდი წლის ტანჯვის შემდეგ, 1812 წ. გამოიპარა ტრაპეზონს ლა-მით. აქაურმა ფაშამ ოსმან-ხაზინადარ-ოღლმა, რომელიც ქარ-თველ თავადთაგანი იყო, კაი პატივით მიიღო, მაგრამ ბედმან არ არგუნა მაინც სამშობლოში დაბრუნება და სამკვიდრო სა-მეფოს დაბრუნება. 7 თებერვალს 1815 წ., იმერეთიდან მა-ლიან შორს, ოსმალეთის ქალაქს ტრაპეზონს, განუტევა მან ტანჯული სული 42 წლისამ. დაიმარხა იქაურს ბერძენთა ეკ-კლესიის გალავანში, სადაც უბრალო ძეგლზე ქართულად აწე-რია: „საფლავსა ამას შინა მდებარე იმერთა მეფე სოლო-მონ, წელი ჩ ყ ი ე .

ჰსაჯენ, უფალო, მავნებელნი ჩემნი და ჰბრძოდე მბრძო-

ლთა მათ ჩემთა. (ფსალ. 34).

„მომიხსენეთ მე, ძმანო, საფლავსა ამას მდებარე მეფე სოლომონ“.

მეორე გვერდზე დაახლოვებით ამოჭრილია შემდეგი:

„განმეცარცვა მე პირველ ქმნილი სიკეთე და მშვენიერება და მდებარე ვარ შიშველ და კდემული საფლავსა ამას შინა ტომისაგან დავითისა, შთამოსრული ბაგრატიონი, მე არჩილისა, სრულიად იმერთა მეფე სოლომონ, რომლისათვისაცა ვითხოვ შენდობას. 7 თებერვალს 1815 წელსა (ქორინიკონი ჩ ყ ი ე)“.

ილარიონ ქართლელი მწარე სიტყვებით აგვიწერს მეფის უკა-

– 77 –

ნასკნელს დღეებს: თუმცა სულთანი *) აღუთქვამდა ტახტის დაბრუნებას და ნაპოლეონის შეტაკება იმედს უღვიძებდა სამშობლოში დაბრუნებისას, მაგრამ იმერეთიდან მოსულმა ცნობამ გული აუცრუვა ტანჯულს მეფეს ეძია მოსვენება საქართველოში. თავადაზნაურობა უთვლიდა მას ტრაპიზონს, რომ ნულარ იფიქრებს იგი სამეფოში დაბრუნებას ოსმალეთის ჯარით. და მეფემაც დალია სული უცხოეთში, დანატრულეზულმა სამშობლოს ცასა და თანამემამულეთა ნახვას.

ასე ტრადიკულად **) გაათავა თავისი სიცოცხლე მეფემ, რომელიც გამსჭვალული იყო სიკეთე მოეტანა ქვეყნისთვის და სამსახური გაეწია ხალხისთვის. თუმცა რუსული წყაროები სოლომონს ასურათებენ, როგორც სუსტი ხასიათის კაცს, ორგულსა და თავის მრჩეველთა ხელში სათამაშოს, ჩვენ მაინც საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ იგი აღფრთოვანებული იყო საქვეყნო აზრით, გარემოებათა ვითარებას შეძლებისამებრ ებრძოდა, თვალთა საზარისი კარგად უჭრიდა და ძლიერ მოპირდაპირესთან შეტაკების შედეგი ნათლად წარმოდგენილი ჰქონდა. ამით აიხსნება ერთსა და იმავე დროს მისგან რუსებთან კავშირით შეკვრა და ოსმალეთთან მისვლა-მოსვლის გახშირება. ორს ცეცხლს შუა მყოფი მეფე გადაიხრიდა ხან ერთსა და ხან მეორე მხარეს, იმის მიხედვით, თუ საიდან გამოელოდა მეტს სიკეთესა და სარგებლობას. იგი ირყეოდა იმიტომ კი

*) სულთანს აცნობა მეფემ თავისი მოსვლა ტრაპიზონს გაჭირვების გამო. აზრუმის ფაშას სულთანმა თავი მოაკვეთინა.

*) ტრაპიზონში იმ ეკკლესიას, სადაც დაიმარხა სოლომონ მეფე, მან შესწირა ოქროთ მოჭყედილი ბერძნული სახარება, რომელსაც აწერია: „შეიწირე, წმ. გიორგო, აქა მდებარე სრულიად იმერთა მეფე ძე ქართლისა მეორე სოლომონისა მიერ წმ. ესე სახარება“. მეორე გვერდზე, სხვათა შორის, მოხსენებულია მეფის მოძღვარი მღვდელი იესე ყანჩაველი, მონა და მოსამსახურე მეფისა.

– 78 –

არა, რომ ხასიათის სიმტკიცე აკლდა, არამედ იმ მოსაზრებით, რომ დროთა ვითარების შესაფერს დასკვნას დასდგომოდა.

ნდობა და სიყვარული, რომელიც მოპოვებული ჰქონდა მას ხალხში, ამტკიცებს, რომ იგი არ იყო ჩვეულებრივი ბატონი, კერძო ინტერესით აღსავსე, – მას ხელმძღვანელობდა იმერეთის კეთილ-დღეობა, და თავის ძალ-ღონით, შეგნებითა და მოუდრეკელობით ემსახურა მას სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდის. დედა-აზრად მისის მოქმედებისა შეიქმნა სურვილი დამყარდეს ძლიერი შეერთებული სამეფო დასავლეთ საქართველოსა და შემდეგ განმტკიცებულის წეს-წყობილებით თავისი გავლენა გადაიტანოს აღმოსავლეთ ივერიაზედაც.

თუმცა დღენი თვისნი მან ბრძოლაში გაატარა – ჯერ ტახტის მამიებელთან, კონსტანტინე ბატონიშვილთან, შემდეგ სამეგრელოს მთავართან და ბოლოს – რუსის მთავრობასთან, მაინც იგი პოულობს დროს ჩაუყაროს მტკიცე საფუძველი სახელმწიფო გამგეობას. ჩვენამდე მოღწეული დოკუმენტები მოწმობენ, რა დაწყობილება შემოიღო სოლომონ მეორემ სამსახურის საქმეში.

უფროსი პირი მეფის კარზე იყო სახლთხუცესი. ეს თანამდებობა ეკუთვნოდა ზურაბ წერეთელს. უპირველესი მისი მოვალეობა იყო გაწერა და მოგროვება სახელმწიფო ხარჯისა, რადგანაც მას ეკუთვნოდა მეათედი ნაწილი. ამას გარდა, მებაჟენი მიუტანდნენ საჩუქრად ორსა ან სამ ქისსას *) წელიწადში. მეფის ნაბოძებიდან ყმათ სახლთხუცესს ეკუთვნოდა თითო კომლზე თითო ხარი. სახლთ-უხუცესობა რჩებოდა ერთს გვარში, თუმცა ხშირად მემკვიდრეობით იგი არ გადადიოდა

მამისაგან შვილზე.

სახლთხუცესი გამგებელი იყო ყველა სახელმწიფო საქმეებისა. იგი თვალ-ყურს ადევნებდა მეფის შემოსავალს, რომელსაც შეადგენდა: 1) იჯარებიდან 1809 წ. 97 ქისსა, ანუ

*) ქისსა – 500 ოსმალური პიასტრია.

– 79 –

20,000 მან., 2) საურნე – თითო კომლზე ორი მარჩილი *), 3) საუდიერო – კომლზე ექვსი ბათმანი ხორბალი (ბათმანი=11 გირვანქა), ან-და 15 ბათმანი ღომი და 120 თუნგი ღვინო. მთელს სოფელს შეაწერდნენ აგრეთვე პირუტყვს ისე, რომ ათს კომლზე მოდიოდა ერთი ძროხა და რამდენიმე ცხვარი და ქათამი. სახასო ყმათ ეღვათ გადაუწყვეტელი ხარჯი, მათ შეაწერდა სახლთხუცესი „თავის შეხედულობით“. 4) მეფის შემოსავალს შეადგენდა აგრეთვე ჯარიმა: ქურდს ერთმოდა ერთი-ხუთად. ამ ხუთი ნაწილიდან ორი შეირიცხებოდა სახელმწიფოდ, ორი წილი ეძლეოდა უხუცესს; 5) ქონება უმემკვიდრეოდ ამოწყვეტილისა შეირიცხებოდა სამეფოდ **). ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ კერძო საკუთრება მეფისა და სახელმწიფო ქონება როდი იყო განსაზღვრული – ორივე მეფის სარჩო იყო. დედოფალს შემოსავალი ჰქონდა საკუთრად: 12 ქისსა და 274 კომლი აზნაური და გლეხი. მისი შემოსავალი არ აღემატებოდა 2000 მ.; ბატონიშვილებს ჰქონდათ საკუთრება – საბატონიშვილო.

მეფის ქონების გამგებლობისათვის სახლთ-ხუცესს ჰყავდა თანაშემწენი: 1) ხაზათ-უხუცესი. ამ თანამდებობაზე ამოირჩეოდა ყოველთვის თავადი ნიჟარაძეთაგანი. ის იგზავნებოდა ხორბლისა და ღომის მოსაკრებად, თითონვე იყო მოვალე მის შენახვისა და ამ შრომისათვის მას ეკუთვნოდა მეთედი ნაწილი; 2) მეღვინეთ-უხუცესნი: სვიმონ წერეთელი და ერთი იოსელიანთაგანი; ესენი აგროვებდნენ და ინახავდნენ ღვინოს, რისთვისაც მათ ორივეს ერთად მიეცემოდათ მეთედი; 3) მე-

*) სოლომონ მეფის დროსაო, – უამბობს მოხუცი ს. მერკვილაძეს

(„რაჭა“, გვ. 671),-გადასახადი თვითოეულ ოჯახზე ორი აბაზი იყო, მეტი ჩვენ არა ვიცოდით-რაო. მხოლოდ ხან და ხან სოფელზედ თითო თაინს (ძროხას ან ხარს) მოჰკრეფდნენ ხოლმე მეფის და მის ამაღლის გასამასპინძლებლად.

**) ფურცელადე. „Груз. двор. грамоты“, გვ. 54.

– 80 –

სტუმრეთ-უხუცესი: ამ თანამდებობაზე ირჩევდნენ იოსელიანთაგანს, და ან საყვარელ მისთაგანს. ესენი მოაგროვებდნენ პირუტყვსა, რისთვისაც მათ ეძლევიდათ ტყავი და თითო ბათმანი ხორცი თითო ძროხაზე.

მეფესთან იყვნენ შემდეგი თანამდებობის პირნი: 1) მორდალი ანუ ბეჭდის შემნახავი (ავალიშვილთაგანი). სიგელზე ბეჭდის დამსმელს აძლევდნენ ხუთს მარჩილს კომლზე და იჯარიდან თითო მანეთზე ოროლ გროშს; 2) მალფეთ-უხუცესი (წერეთელთაგანი). მათ ებარათ სახელმწიფო ფული და ქონება; იღებდნენ მეათედს საჩუქრის გაცემის დროს *); 3) ფარემთ-უხუცესი (აზნ. აბაშიძეთაგანი). ებარა მათ საჭმელ-სასმელი მეფის სახლისა; ეძლეოდათ საჩუქარი მეფის ნებით და მეათედი მეფისაგან ნაბომები ტანისამოსისა, მეფის ძველი საღამური ტანისამოსი, ქვეშაგები, ხალიჩები, ალთაფი, ტაშტი და სხვ.; 4) მეჯინიბეთ-უხუცესი (თავ. აბაშიძეთაგანი): ეძლეოდათ მეათედი მეფისაგან განსაჩუქრებული ცხენი; მეფის ჯოგიდან კვიცი და თვალ-წამხდარი ცხენები; მეფის ომში და ნადირობაში გამონაცვალი ტანისამოსი და ძველი უნაგირი; 5) ბაზიერთ-უხუცესი (აზნ. ყოჩევეთაგანი): ამას ებარა მეფის მიმინო, ქორი, ბაზიერი და სხვ.; 6) მემალეთ-უხუცესი (თავდგირიძეთაგანი), რომელსაც ებარა მეფის ძაღლები. ამ ორს მოხელეს ჯამაგირად ჰქონდათ მეათედი ფრინველისა და სხვ. სტაგისა, რომელიც გროვდებოდა ქორთა და ძაღლთა საზრდოდ. რასაკვირველია, როგორც თავ. ზურაბ წერეთელი სწერს, ჰქონდათ საერთო მოხელეებს სხვა სარგებლობაც, მაგალითად, მომატებულს ხარჯს აგროვებდნენ და ან მეტად აფასებდნენ მეფის ნაჩუქარს, რათა მეტი სარგებელი მიეღოთ, ხშირად ძალად აფუჭებდნენ ქიქებს, და სხვ. სოლომონ მეფის დროს იმე-

*) დედოფლის მამულებს ყურს უგდებდა ბოქაულთ-უხუცესი ვახუშტი წერეთელი, რომელსაც ამ თანამდებობიდან ჰქონდა დამტკიცებული შემოსავალი. („Двор. Грамоты“).

– 81 –

რეთი ექვს მაზრად იყო გაყოფილი. სამოქალაქო გამგებლობისათვის: ვაკე, ოკრიბა, საჩხეიძეო, არგვეთი, რაჭა და ლეჩხუმი. სამოურავონი იყვნენ: 1) ქუთაისისა (თავ. წულუკიძეთაგანი), 2) საჩხერისა (თავ. წერეთელთაგანი), 3) ლომსიათხევისა (აზნ. მაჭავარიანთაგანი), 4) ხონისა (აზნ. აბულაძეთაგანი), 5) საპაიჭავოსი (თავ. ლორთქიფანიძეთაგანი), 6) საჯავახოსი (თავ. ლორთქიფანიძე), 7) საჭილაოსი (აზნ. კორძია), 8) ფარცხანაყანევისა (თავ. ნიჟარაძე), 9) გეგუთისა (თავ. იაშვილი), 10) რიონისა (აზნ. მესხი), 11) ვარციხისა (თავ. წერეთელი), 12) სიმონეთისა (აზნ. კლდიაშვილი), 13) მუხურისა (აზნ. საყვარელიძე), 14) საზანოსი (თავ. ავალიშვილი), 15-16) საქარისა და კვარისა (თავ. აბაშიძე), 17) მანდისა და ხიდის-კარისა (თავ. ლეონიძეთაგანი), 18) გალულისა, ღერბისა, ჭადრათისა (თავ. ჯაფარიძე), 19) ჭყვიშისა (თავ. გელოვანი) და სხვა. დასახელებული მოურავნი ცხოვრობდნენ ან მეფის ციხეში, ან საცა სახასო ყმანი იყვნენ.

საეკლესიო მამულების მოურავებად ირჩეოდნენ ეკლესიის ნება-დართვით. მოურავი შემოსავალს გაჰყოფდა ხშირად იმდენ ნაწილად, რამდენი ოჯახიც იყო იმათ გვარში. მოურავს შემდეგი სარგებლობა ჰქონდა: მოგზაურობაში სასმელ-საჭმელი ეძლეოდა მოუკლებლივ და სახლში ძღვენი. სარგებლობდა ამორჩევით ერთი სახასო გლეხით, რაც დებულემა იყო. ქვრივების საჩექმო ეკუთვნოდა მას. მოურავს მოუხნავდნენ, დაუთესავდნენ და მოუმკიდნენ; ეძლეოდა მსახური და მეფის ნაჩუქარიდან მიეცემოდა რამდენიმე ნაწილი.

ქუთაისის მოურავს საზრდოდ ჰქონდა: იჯარების შემოსავალი მარილისა, თევზისა, საქონლისა, საქმის გარჩევისა. მას ეკუთვნოდა სარდლობის ხარისხი. სამართალს აწარმოებდნენ მდივანბეგნი ან სახლში, ან „ჩრდილოვან ხის ქვეშ“. სამოქალაქო საქმე განირჩეოდა ფიცით *): უნდა დაეფიცნა პასუხის

მგებელს რამდენიმე თანამოფიცარიტა, რომელნიც თანასწორნი უნდა ყოფილიყვნენ მოჩივრისა ხარისხით. ათს მარჩილად ღირებულს საგანზე საჭირო იყო ერთი თანამოფიცარი, ოცს მარჩილზე – ორი და სხვ. ვინც ვერ იქირავებდა საჭირო რიცხვს მოფიცართა, ის გამტყუნდებოდა. შეადგენდნენ პატარა ბარათს და აქვე აძლევდნენ გამართლებულს მხარეს. როცა ირჩეოდა საქმენი გაცარცვისა, მკვლელობისა, ტყვეთა გასყიდვისა, მაშინ მდივანბეგნი მოიწვევდნენ მოწმეთა და ჭეშმარიტების დასამტკიცებლად დამნაშავეს თავს ამართლებინებდნენ გახურებულის რკინით, მდულარე წყალითა და ხმაღში გასვლით. რადგანაც ვახტანგ მეფის კანონით კაცის მკვლელს დიდი ჯარიმა ედვა ფულად, ამიტომ სხვანაირ მიუწყოდნენ: 1) ვინც წინადვე განზრახვით მოჰკლავდა კაცს, მას დასწვამდნენ, ან ცოცხალს დამარხავდნენ და მოკლულის სასარგებლოდ ფულსაც ახდევინებდნენ. 2) ვისაც გაეყიდნა სამზე მომატებული ტყვე, მას ორივე ხელ-ფეხს მოსჭრიდნენ; სამზე ნაკლების გამყიდავს – ან ხელს, ან ფეხს მოსჭრიდნენ. ნაქურდალი ერთი ხუთად გადახდებოდათ. ქურდებისა და ავაზაკების პოვნა ვალად ედოთ ხევისთავთ (თავ. ბარათაშვილთ), რომელნიც იღებდნენ ჯარიმის მეხუთედს. სამოქალაქო საქმე დაბოლოვებული ჯარიმის გამორთმევით აღსრულებაში მოჰყავდათ ბოქაულებს. ამათ ეკუთვნოდათ მეათედი მამულის ფასისა ან ჯარიმისა: თითო აბაზი მოფიცარზე, თითო, ოჯახიდან საურის აკრეფაზე ცამეტი ფარა. ამ შემოსავლიდან ბოქაულთ-უხუცესი აძლევდა ნაწილს ბოქაულებს. უკმაყოფილონი დიამბეგთა განაჩენით, ჩივოდნენ მეფესთან. მეფე კვალად გაარჩევინებდა საქმეს და ხან თითონ აპატიებდა დამნაშავეს სიკვდილით დასჯას.

სოლომონ მეფის დროს იყვნენ სამნი სარდალნი. უფროსს მათ შორის, თავ. ქაიხოსრო წერეთელს ჰყავდა განმგებლობაში ჯარი ახლადელის შორაპნისა და რაჭის მაზრისა. იმას ჰქონდა ორი ბაირადი: ერთი მწვანე აბრეშუმის ფარჩისა წმ.

გიორგის ხატით *), მეორე – წითელ ადგილიანი ფარჩისა და ზედ გამოსახული ჯვარცმა იესო ქრისტესი; ოკრიბის სარდალს თავ. აგიაშვილს ჰქონდა თეთრი და ჩალის ფერი ბაირალი, ზედ გამოსახული ჯვარით მზე-მთვარით; ჯარი ვაკისა (ქვემო იმერეთისა) ებარა თავ. სვიმონ წულუკიძეს თავის ბაირალით. ვინც ომში მოერიდებოდა სამსახურს, მას ყაბალახის მაგივრად დახურავდნენ ლეჩაქს; ვინც ახირებით უარს ჰყოფდა ომში წასვლას, მას ჩამოართმევდნენ ყმას. ღირსეულთ სამსახურისთვის ასაჩუქრებდნენ თოფით, ცხენით, თანამდებობით, მაგრამ ომში უფრო საშოვრისათვის მიდიოდნენ, დავლის მოსაპოვებლად, რასაც მეფე ვახტანგი დაწვრილებით განმარტავს. თუ წაღებული საგზალი თვითოეულს თავისთვის არა ჰყოფნიდა, მოჰკრეფავდნენ გარემომო მდებარე სოფლებში, უთანასწოროდ, ვინც შეხვდებოდათ. მშვიდობიანობის დროს ჯარს დაითხოვდნენ და რჩებოდნენ მხოლოდ მეფის გუმავნი. ზოგ-ზოგს ციხეში ეყენათ ჯარი და ზარბაზნებიც ბოლოს დროს იმგვარს ციხეებში, როგორც იყო კვარის ციხე, ჩხერი, ნაგორევი, ხოტევი და სხვ.

ასეთი ცნობებია იმერეთის სამეფოს გამგეობაზე დაბეჭდილი ჟურნალს „ცისკარში“ (1860 წ., წიგნი პირველი).

სოლომონ მეფის სახელმწიფო მოქმედებას ასურათებს აგრეთვე ჩვენადე მოღწეული გუჯრები და სიგელები. იგი ცდილობდა სიყვარული მოეპოვებინა დიდ-კაცობისა და ხშირად თავის ინტერესს ანაცვალებდა მათ გამძლიერებას. აჩუქა 1789 წ. თავ. ნიკოლოზ წერეთელს, სამეფო სახლის ბავშვობიდან თავგანწირვით მოსამსახურეს, ბერის ბარათაშვილის მამული, რომელიც კანონით ეკუთვნოდა თვით მეფეს. ასევე მოიქცა 1792 წელს, როცა მერაბ ნიჟარაძეს გადასცა ზაალ ნიჟარაძის მა-

*) სტეფანოს სიუნიქელი, სომხეთის ისტორიკოსი XIII საუკ., ამბობს, რომ ივერიის მეფეს დროშა ჰქონდა თეთრის ფერისა წითელის ნიშნით, ხოლო ორბელიანთ გვარს – წითელი დროშა თეთრის ნიშნით.

მული, თუმცა იგი მეფეს უნდა რგებოდა, რადგან პატრონს მემკვიდრე არ დარჩა. მამულებით დაჯილდოების გარდა, სამსახურისთვის სოლომონმა ღირსებით ამალეზაც იცოდა. ანდრია პარიამაშვილს, მოზდოკელს ვაჭარს, აზნაურობა უბოძა. 1806 წ. დაუმტკიცა აზნაურობა ვასილ ხუციშვილს, რომელიც 1780 წ. გაჰყვა რუსეთს კათოლიკოსს და სარდალს თავ. ზურაბ წერეთელს, მეფის ელჩებს იმპერატორის წინაშე. დიდი მწყალობელი იყო სახლთ-ხუცესის თავ. ზურაბ წერეთლისა*). ამას და ამის ძმისწულს სარდალს თავ. ქაიხოსრო წერეთელს ჩამომავლობით დაუმტკიცა 1805 წ. ყმა და მამული რაჭის ერისთავისა. ყმების გადასახადის შემსუბუქებაზედაც უზრუნავს მეფეს. მან გაანთავისუფლა 1809 წ. გლეხნი ბერიაზალაშვილნი სახელმწიფო ჯარიმისა და ხარჯისაგან: ღვინო, ღომი და ფრინველი აღარ ედოთ ვალად მამის სუფრაზე მისატანად. მწყალობელი იყო იგი ეკკლესიისა და სასულიერო წოდებისა: კარის ეკკლესიის მღვდელს იესე გრიგოლაშვილის დაუბრუნა ცხენი, მოპარული ჩხეძისაგან, და ამასთანავე მოპარვისთვის დასაჯა ქურდი მით, რომ მისი ყმა და მამულიც მას უბოძა (1797 წ.). სარდალს თავ. ქაიხოსრო წერეთელს 1800 წ. უბრძანებს მეფე: „თუ გიყვარდე, ერთი მოჯალაზე უშოვე და აჩუქე დეკანოზს ოქროპირსაო“. 1797 წ. დაუმტკიცა იერუსალიმის ეკკლესიას მამული და გადასახადი, რომელიც წინაპართ დაედოთ იმერეთის სოფლებისათვის. ასეთივე გუჯარი განუახლა ბიჭვინთის ეკკესიას. საყურადღებოა, რომ მეფე სრულს თავისუფლებას აძლევდა სარწმუნოების მაქადაგებლებს. 1803 წ. იგი აძლევს კათოლიკეთა პატერებს სიგელს, რომლითაც მათ ეძლევათ ნება მოაქციონ პაპის ერთგულად სუყველა, ვისაც კი სურვილი აქვს. ამგვარი მრავალღირსე-

*) 1803 წ. მეფემ გაგზავნა იმპერატორ პავლესთან აზნაური ნონია ბაინდურაშვილი გამოსათხოვად ეკატერინე მეორისაგან ზურაბ წერეთლისთვის დაპირებულ 18,000 მან.

ბიანი მეფის სიცოცხლე მოისპო უდროოდ უცხო ქვეყანაში, პატივ-ახდელი და დავიწყებული.

სათხოვარი მუხლები, უქვეშევრდომილესად წარდგენილი საუმაღლესო დასამტკიცებლად, შემდეგი იყო *):

1) მე სოლომონ, ბაგრატიონთა ჩამომავალი, მეფე სრულიად იმერეთისა და კანონიერი მფლობელი იმერეთის სამეფოისა, ამ აქტის ხელმოწერის დღიდან, ფიცითი დაპირების აღსრულების შემდეგ თვით და ყოველი ჩემი კანონიერი მემკვიდრეებით და სრული ჩემი სამეფოთი ვენდობი სამკვიდრო და ერთგულს ყმობას და ქვეშევდრომობას უმაღლესის სრულიად რუსეთის სახელიწიფოს აწ ბედნიერად მფლობელს უფუნათლებულესს და უუმორჰმულესს დიდს ხელმწიფე იმპერატორს ალექსანდრე პავლოვიჩს, თვითმპყრობელს სრულიად რუსეთისას და მისს მაღალს მემკვიდრეებს.

2) მეორე მუხლში სოლომონი ითხოვს, რომ იმპერატორმა წყალობა მოიღოს, რათა იგი, ძენი მისნი და, თუ მამრობითი მემკვიდრე არ მისცა ღმერთმა, მის შემდეგ ბატონიშვილი კონსტატინე დავითის ძე და მის ჩამომავალნი უფროსობით აღჭურვილნი იყვნენ იმერეთის მეფის უფლებებით და წინაშე იმპერატორისა ერთგულობის მოვალეობითა, რის დასამტკიცებლად გაბედნიერდეს უმაღლესი წყალობის წერილით (გრამოტი) როგორც თვით, აგრეთვე მისი ჩამომავალნი ტახტზე ასვლისთანავე დამტკიცებულ იყოს გურიის იმერეთისაგან ხელქვეითობა.

3) მეფე ითხოვს, რომ იმერეთის სამეფოში მას ეკუთვნოდეს სამართლის წარმოება და მიეცეს მას კანონი, რომლის ძალითაც დაისჯებოდნენ კაცის მკვლელნი, ტყვეების გამსყიდავნი, ქურდები და ავაზაკნი, რადგანაც სიკვდილით

*) ვთარგმნი რუსულით და მომყავს მუხლების შინაარსი წიგნიდან „Акты кавказ. ком.“ т. VI, дополн. и приложение ко 2 части, № 48. ეს ხელშეკრულება დაიდო ციციანოვის დროს.

დასჯა რუსეთში აკრძალულია გენერალ ციციშვილის სიტყვითა.

4) ითხოვს რუსის ჯარს იმერეთის მტერთაგან დასაცველად და მშვიდობიანობის დასამყარებლად.

5) თუ ოქრო-ვერცხლისა და სხვა მადნების შემუშავება დაიწყება, ნუ მოაკლებს იმპერატორი მას იქედან შემოსავალის ნაწილის წყალობას.

6) ახალ გაშენებულ ქალაქის შემოსავლიდანაც ნაწილი მომეცესო.

7) ამ თხოვნის სანაცვლოდ ვპირდები ერთგულებას იმპერატორსაო.

8) რუსის ჯარს ვალდებული ვარ ავუშენო და გავუთხო სახლიო.

9) ამ ჯარს უნდა ვაძლიოთ პური, ღომი, ქერი, თივა იაფ ფასადაო.

10) მადნების შესამუშავებლად იაფ ფასად ვუშოვნო მუშებსაო.

11) თუ იმერეთის ტყე გამოსადეგი იქმნება რუსის ფლოტისთვის, იგი არ აუკრძალავს ტყეში სარგებლობას იმ ხეებით, რომელსაც რუსეთის აფიცრები აირჩევენ. ხოლო ხეების მოსაჭრელი და გასატანი ცოტაოდენი უნდა მეფის სასარგებლოდ გადაიხადონო.

12) დადიანის სამფლობელოდან წამოყვანილ ტყვეებს დავაბრუნებ და მის მამულზე პრეტენზია არ მექნებაო.

13) გავწმენდავ გზას ქართლისკენ, ოდიშ და ფოთისკენ და კარგად შევინახავო.

14) კონსტანტინე დავითის ძეს ვუთმოზ მამულს რომელსაც ეწოდება საბატონიშვილო.

15) მეფე ითხოვს, რომ ბატონიშვილი ან ქართლში, ან რუსეთში გადაასახლონ, მისცენ შესაფერი განათლება და იმერეთს მოაშორონ მიზეზი აღელვებისა.

16) ნავთ-სადგურებიდან ქართლში იმერეთზე გატარებულს

საბაჟო შემოსავლიდან დანიშნულს ნაწილსა.

17) გადასვლა იმერეთიდან ქართლში აკრძალულ იქმნას.

ამ მუხლებს ხელს ვაწერ და ფიცით ვპირდები იმპერატორს ერთგულებასო.

ფიცი მასთან მიიღეს თავადებმაც, სახლთ-უხუცესმა ზუ-რამ წერეთელმა, სარდალმა ქაიხოსრო წერეთელმა და სხვ.

ახალი შეკრულობის მუხლები ტორმასოვის დროს იყო შემდეგი:

1) ჩვენ, მთელის იმერეთისა და სხვათა მეფე სოლომონ II, არჩილის ძე, მემკვიდრეობით მფლობელი უძველესის იმერეთის სამეფოსა, ბაგრატიონთ შთამომავლობისა, აღვიარებთ უდიდებულეს რუსეთის ხელმწიფე იმპერატორის ალექსანდრე I პავლეს ძის უზენაეს უფლებას.

2) პირობას ვსდებთ ახალის ქრისტიანულის ფიცით, რომ ერთგული ვიქნები მათის იმპერატორებითის უდიდებულესობისა.

3) ამ ხელშეკრულობის დამტკიცების დღიდან, მივიღებ ფიცს თუ არა, ვიქნებით როგორც მე, ისე ჩემი შთამომავლობა, დიდის რუსეთის ტახტის ქვეშევრდომნი და მორჩილნი.

4) მათის იმპერატორებითის უდიდებულესობის მოწყალებით, იმერეთის სამეფო ჩემს ხელში უნდა იქმნეს, და ჩემ სიკვდილის შემდეგ ჩემის შვილებისა და შთამომავლობის ხელში, ასე რომ, ყოველთვის, როცა-კი ტახტზედ ავლენ, დამტკიცებულ უნდა იქმნენ რუსეთის ხელმწიფისაგან და თან გამოცხადებული, რომ გურია-იმერეთის ნაწილია და ვერც ვერასოდეს განშორდება!

5) მის იმპერატორებითი უდიდებულესობის უხვის ხელის მოწყალებას ზოგიერთ შემოსავლის შესახებ არ ვიქნე მოკლებული, ასე რომ, თუ ჩემს სამეფოში რაიმე ოქროს ან ვერცხლის მადნები აღმოჩნდება, მათ დასამუშავებლად რაიმე

ქარხნები და ფაბრიკები გაიხსნება - შემოსავალში მეც ნაწილი უნდა მქონდეს.

6) პირობას ვსდებ, რომ ყოველივე მის იმპერ. უდიდებ. განკარგულება კრძალვით და მშვიდათ მივიღო.

7) თუ ჩვენს ტყეებში აღმოჩნდა ისეთი ხეები, რომელიც ხომალდების გასაკეთებლად ივარგებს, მაშინ არც მე და არც ჩემს შთამომავლობას არ გვექნეს ნება ფული ვითხოვოთ მხოლოდ მუშის ფული, რაც ერგებათ, უნდა გადაიხადოთ და მასალას ჩემი ხალხი შავი ზღვის ნაპირას მოგიტანთ.

8) თუ რუსეთის შემოსავლიდგან რაიმე ნაწილი გვექნება მის იმპერ. უდიდებულესობ., მაშინ არც ჩვენ გადავახდევინებთ რუსეთის ვაჭრებს ბაჟს იმ საქონელზედ, რომელიც ქართლიდგან იმერეთში შემოაქვთ და ვაჭრობენ.

9) ჩემს სამეფოში ჯარი მხოლოდ 120 კაცი იდგეს, სადაც მე მსურს და როგორც თავ. ციციანოვის გადაწყვეტილობაც იყო.

10) ჩემთან ხელმწ. იმპერ. მხოლოდ ერთი მინისტრი იმყოფებოდეს, რომელსაც შეეძლება ჩემი ერთგულება დაამტკიცოს და შემდეგ ხელმწიფეს აცნობოს.

11) თუ ჯარს ესურვება ჩემს სამეფოზედ გამოვლა, მე მექნეს ნება ყოველგვარის ხარჯის მიცემისა მათთვის იმ ფასად, რომელიც უფრო შესაფერი იქნება.

12) დავადგენ, რომ დღესასწაულ დღეებში მოიხსენონ ჩემს ეკლესიებში ალექსანდრე პავლეს ძე და მთელი გვარეულობა მისი.

ამის მაგივრად უნდა მომეცეს:

1) ნება თავისუფალი მეფობისა, ღირსეულის ქვეშევრდომის დაჯილდოვება და უღირსთა დასჯა.

2) უსათუოდ დამტკიცებულ უნდა ვიქმნე მეფედ, მეფის ყოველგვარ კუთვნილებით.

3) თუ ვინმე ჩემს ქვეშევრდომთა შორის ან ჩემს ნათე-

სავებში მეფობის უარს ჰყოფს, - რუსეთის იმპერატორი უნდა დამეხმაროს და დამამშვიდებინოს იგინი.

4) თუ როდისმე მტერი დაეცემა ჩემს ქვეყანას და საჭი-

როებამ მოითხოვა ჯარის დახმარება, საქართველოს მთავარ-მართებელს ნება უნდა ჰქონდეს მომეხმაროს და მტრები დანაძლევინოს.

5) წება მქონდეს, როდესაც საჭიროება მოითხოვს, შიკრიკი გამოგზავნო პირდაპირ ხელმწიფესთან, რომელსაც ჩემი წერილი პირდაპირ უნდა გადაეცეს. ნება არა ჰქონდეს არავის ჩემი გაგზავნილის კაცის დაკავებისა და აწ გზიდგანვე დაბრუნებისა.

6) ჩემს მფლობელობაში უნდა დარჩეს ლეჩხუმი, რომელიც სისხლით მაქვს ალებული და რომელზედაც მაქვს ფიცით მიღებული პირობა თავ. ციციანოვისაგან.

7) ამ ხელშეკრულობის დღიდან არავის არა ჰქონდეს ნება უჩემოდ იმერეთიდან ქართლში გადასახლებისა, აგრეთვე ქართლიდან იმერეთში, თუ მთავარ-მართებლის ნებაყოფლობა არ არ ექნება. ვინც გადმოსახლებულები არიან დღემდის, ისინი იქვე დარჩნენ, სადაც დღეს იმყოფებიან.

ამ ხელ-შეკრულობას ვათავებ ამით და ხელს ვაწერ, რათა ყველა აქ მოხსენებული მუხლი წარდგენილ იქმნეს მის იმპერატორებით უდიდებულესობის წინაშე და მიღებული შეუცვლელად *).

*) არქეოგრაფ. კომისიის აქტები, IV, გვ. 217.